

RESOLUTIEBOEK Nº 1

VAN DE NEDERDUITSE GEREFORMEERDE KERK TE MAASSLUIS | 1598-1628

HISTORISCHE
VERENIGING
MAASSLUIS

Transcriptie: Geb van Doornik en Adri van Vliet

COLOFON

© 2023 Geb van Doornik en Adri P. van Vliet
© 2023 Historische Vereniging Maassluis (HVM)

Omslag ontwerp: Gertjan van de Velden
Ontwerp binnenwerk: Freek Goos
Eindredactie: Ineke Vink

Afbeelding voorzijde: Kaft van het Eerste Resolutieboek

Deze publicatie is uitgegeven ter gelegenheid van het 40-jarig jubileum van de Historische Vereniging Maassluis, maart 2023.

Dit boek is tegelijkertijd digitaal gepubliceerd op de HVM-collectiebank, collecties, digitale publicaties.

Historische Vereniging Maassluis
Zuiddijk 16
3143 AS | MAASSLUIS
info@histvermaassluis.nl
www.histvermaassluis.nl

INLEIDING

In het archief van de Protestantse Gemeente Maassluis bevindt zich in het kerkenraadsdeel onder nummer 1 het eerste Resolutieboek van de kerk. Het is een boekje in kwarto-formaat met een perkamenten omslag die slecht leesbaar is, al zijn twee jaartallen duidelijk herkenbaar: 1598 en 1628. Die twee jaartallen geven de periode aan die het boek bestrijkt.

De eerste kerk in Maassluis

Met dit Resolutieboek komen we in aanraking met het begin van een kerkelijke gemeente in Maassluis. In 1598 wordt de eerste kerk gebouwd, de latere Kleine Kerk aan de Hoogstraat, en in 1598 treedt ook de eerste predikant aan: Cornelis Adriaansz. De ontstaanstijd van die kerkelijke gemeente in Maassluis valt dus halverwege de Tachtigjarige oorlog (1568-1648). Het is in 1598 nog maar 17 jaar geleden dat de Staten-Generaal met het Placcaet van Verlatinghe Filips II hebben afgezet als hun heerser en het Habsburgse rijk de rug toegekeerd. Het Calvinisme is tot dan toe een vervolgd geloofsrichting, met tal van executies en verbanningen tot gevolg. Voor zover er kerkelijke gemeentes zijn, zijn dat vooral vluchtelingengemeentes in het buitenland: in Londen, Emden, Frankfurt, Keulen, maar niet in ons land. Van een landelijk georganiseerd kerkverband in de Nederlanden is pas voorzichtig sprake na de grondleggende synode van Emden in 1571. De keuze van die plaats voor die vergadering is trouwens veelzeggend: in de Nederlanden was het beleggen van zo'n synode onmogelijk geweest.

De 'Nederduitse Gereformeerde Kerk'¹ is dus in opbouw, ook in Maassluis, en tal van zaken zijn nauwelijks geregeld. Pas op de Nationale Synode van Dordrecht (1618-1619) zal de algemeen aanvaarde Dordtse kerkenordening vastgesteld worden. Er zijn uiteenlopende Bijbelvertalingen, en de Statenvertaling zal nog tot 1637 op zich laten wachten. Een psalmberijming is er al wel: in 1566 heeft Petrus Dathenus, balling in Frankenthal, zijn vertaling van het Geneefse psalmboek uitgegeven en de synode van Dordrecht (onder voorzitterschap van Dathenus zelf) heeft in 1578 die berijming bindend verklaard. In het Resolutieboek blijkt die opbouw op tal van momenten, zoals in de conflicten met de ambachtsheer over de kerkorde.

Kort van stof: drie jaar op één pagina

De benaming Resolutieboek doet verwachten dat daarin de besluiten van de kerkenraad werden opgenomen, maar dat is maar gedeeltelijk het geval. Het is zeker geen notulenboek, want vele verslagen van kerkenraadsvergaderingen ontbreken of zijn voor ons besef incompleet. Op fol. 37 bijvoorbeeld is een periode van drie jaar op één pagina afgedaan. Vooral ds. Bernardus Stedemeijer is kort van stof: over het jaar 1603 is niets opgeschreven. Er zullen vast en zeker in die periode kerkenraadsvergaderingen geweest zijn, maar er viel blijkbaar niets noemenswaardigs te boekstaven.

Veeleer is dit geschrift een soort aantekenboek van de lotgevallen in het kerkelijk leven. Het vermeldt met naam en toenaam de mensen die, om welke reden ook, afgehouden werden van het avondmaal. Maar vermeld worden ook diverse conflicten waarin kerkenraad en predikant verwikkeld waren met de kerkelijke of burgerlijke overheden. We lezen veel over twisten met de Arminianen en over disputen met de heer van Kenenburch, de ambachtsheer van Maassluis.

Het boek is geschreven door de predikanten, wat te zien is aan de verschillende handschriften en aan het taalgebruik. De eerste schrijver is Cornelis Adriaansz. geweest. Als hij in 1601 sterft valt er een leemte, waarna in 1602 Bernardus Stedemeijer aantreedt. Hij houdt het boek bij tot aan zijn beroeping naar Zutphen in 1608, waarna Johannes Fenacolijs het stokje overneemt. Stedemeijer, geboren te Bremen, was een vluchteling uit Duitsland, wat zichtbaar is in zijn Duits-gekleurde taalgebruik. Johannes Fenacolijs schrijft meestal wel over zichzelf in de derde persoon, maar op vele bladzijden

¹ De naam 'Nederduits' dient ter onderscheiding van andere gereformeerde kerken, zoals de Waalse, de Schotse, de Hoogduitse en de Engelse gereformeerde kerken.

heeft hij het over 'ick', vooral als hij vertelt van de disputen waarin hij verwickeld is, zie bijvoorbeeld fol. 63 en 64. Bovendien maakt een royaal gebruik van het Latijn duidelijk dat de schrijver met die taal vertrouwd was, en dat was Fenacolijs.

De ambachtsheer bemoeide zich met kerkelijke zaken

Voordat het optekenen in 1598 begint zijn er twee bladzijden ingevoegd uit later tijd. De eerste is onmiskenbaar van de hand van Fenacolijs. De 'Ordre van het verkiesen der Kercmeesters' zal te maken hebben met de strijd om het *jus patronatus*. Fenacolijs wenste nu eens en voorgoed de kwestie uit de wereld te helpen en heeft de gemaakte afspraken prominent vooraan gezet. De tweede bladzijde is uit 1604. Het handschrift verradt Stedemeijer en het is een vastleggen van de dan gekozen kerkenraad.

Van een scheiding tussen kerk en staat is in de 17e eeuw nog geen sprake. Fenacolijs kan zich dus bemoeien met burgerlijke zaken, terwijl de ambachtsheer, de heer van Kenenburch, zijn neus steekt in kerkelijke aangelegenheden. Vele conflicten vloeien voort uit een verschillende opvatting van het *jus patronatus*. Op het kortst gezegd is dat het recht van de benoeming van de predikant, maar Kenenburch wil het ruim opvatten en bemoeit zich ook met bijvoorbeeld de benoeming van de kerkenraadsleden, de schoolmeester en met de jaarrekening, het 'kercke-reeckening boeck'. Kenenburch is van mening dat hij dat recht verkregen heeft via de Commandeur van de Duitse Orde in Maasland. Fenacolijs daarentegen noemt het een 'pausselijcken suerdeessem' dat 'uigtgesuijvert' moet worden 'als strijdich sijnde tegen Gods Woort'. Hij heeft zich grondig in de materie verdiept en besteedt heel wat bladzijden aan de bestrijding. Hij heeft zich zelfs verdiept in het Canonieke recht, het rooms-katholieke kerkrecht. Zie fol. 43-44, 99-100 en 103-104. Curieus is ook wat op fol. 85 staat: 'Den 12^{en} Julij is den predicant voor de Gerechte ontboden, dewelcke hem vermaenden also sij gemerckt hadden dat somtijts int gebet was nagelaten te specificeren schout, schepenen ende andere regeerders van den dorpe van Maessluys. Dat men het selve niet en soude achter wege laten'. De scheiding van kerk en staat is hier nog ver weg.

Rechtvaardigingsleer en predestinatie

De in het Resolutieboek genoemde Arminianen zijn aanhangers van Jacobus Arminius (1560-1609), predikant te Amsterdam en later hoogleraar in Leiden. Hij studeerde in Genève bij de opvolger van Calvijn, Theodorus Beza. In 1587 werd hij beroepen als predikant van de Oude Kerk in Amsterdam. Daar raakte hij al in conflict met zijn collega Petrus Plancius, vanwege zijn vrije interpretatie van de predestinatie, de goddelijke uitverkiezing. Die ruzie werd nog beslecht, maar toen hij 1603 hoogleraar theologie te Leiden werd, protesteerde zijn collega Franciscus Gomarus (1563-1641) heftig. Hun conflict draaide om de rechtvaardigingsleer en het daaraan grenzende leerstuk van de predestinatie. Om de geschillen zo kort mogelijk weer te geven: alles draaide om de vrije wil. Heeft een mens een vrije wil, ja of nee. Kun je zelf kiezen om te geloven of niet. Arminius was van mening dat dat (tot op zekere hoogte) wel het geval was: een mens moest ten minste de bereidheid hebben om de redding door Jezus Christus zelf te aanvaarden. Gomarus daarentegen, bevreesd als hij was om de absolute soevereiniteit van God te kort te doen, hield vast aan het eeuwig raadsbesluit van God waarin alles tevoren was vastgelegd, zie fol. 68 ev. en fol. 88-97. Dit godsdienstige meningsverschil groeide uit tot een nationale, politieke strijd. In 1607 werd een commissie in het leven geroepen die het conflict moest beslechten. In 1610 stelden de Arminianen een remonstrantie (protest of verweerschrift) op in vijf artikelen, waarin zij hun overtuiging verwoordden. De Nationale Synode van Dordrecht (1618-1619) verwierp dat geschrift, en stelde de 'Vijf artikelen tegen de remonstranten' op, ook wel de 'Dordtse Leerregels' genoemd. Aan die geschriften ontleenden de strijdende partijen nadien veelal hun naam: remonstranten en contraremonstranten.

Omdat Kerk en Staat niet gescheiden waren, werd dit kerkelijk conflict meteen ook politiek. Johan van Oldenbarnevelt, de raadpensionaris van Holland, wilde vooral elk conflict vermijden. Hij wenste rust en was daarom van mening dat er binnen de kerk ruimte moest zijn voor verschillende opvattingen. Stadhouders Prins Maurits echter koos, vooral uit politieke overwegingen, de kant van de

contraremonstranten. Het werd een van de factoren die leidden tot de executie van Van Oldenbarnevelt. Een andere implicatie was de levenslange opsluiting van Hugo de Groot in slot Loevestein.

Vredelievende Doopsgezinden

Mennisten worden heden ten dage Doopsgezinden genoemd. De naam is ontleend aan Menno Simons (1496-1561), een rooms-katholieke priester, die leidinggevend werd in de beweging van de Anabaptisten, de Wederdopers. Na het gewelddadig optreden van die beweging, dat culmineerde in de stichting van een Nieuw Jeruzalem in de stad Münster in 1534 en naderhand in een gruwelijke slachting toen de stad terug veroverd was, nam Menno Simons de leiding. Hij zwoer alle geweld af in 1535, maar hield vast aan de volwassenendoop. De vredelievende, antimilitaristische, dienstweigerende Doopsgezinden zijn dus verre nazaten van de gewelddadige Wederdopers. Een aantal keren komen de Mennisten voor in het Resolutieboek. Wie met hen 'conversatie' heeft, wordt aangesproken en moet belijdenis van schuld afleggen (zie fol. 7).

Kerkelijke tucht en visitatie

Behalve de historische context vraagt wellicht ook de kerkelijke context van het Resolutieboek enige toelichting. Allereerst de tucht. Artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (opgesteld in 1561 door Guido de Brès) biedt de twee kenmerken waaraan men de ware Kerk kan herkennen. Ten eerste brengt de Kerk de zuivere prediking van het Evangelie en onderhoudt zij de zuivere bediening van de Sacramenten en ten tweede wordt de kerkelijke tucht uitgeoefend om de zonden te bestraffen. Beide kenmerken werden in de 17^e en 18^e eeuw hoogst ernstig genomen en dat laat het Resolutieboek duidelijk zien. Die tucht is zowel een zaak van de kerken onderling als van de kerkenraad ten aanzien van de gemeenteleden. Ieder jaar is er een visitatie: dan komt een afvaardiging van de classis op bezoek om nauwgezet na te gaan hoe het kerkelijk leven geleefd wordt. Mocht de kerkenraad in gebreke blijven, dan zal de classis maatregelen treffen.

Maar er is ook de visitatie in de gemeente. Veelal wordt dat gedaan door een predikant en een ouderling en altijd gebeurt het met het oog op de komende viering van het avondmaal. De kerkenraad gaat op die manier na of de bezochte 'waardig is' om aan het avondmaal toegelaten te worden. Een eerste tuchtmaatregel is dan ook 'afhouding van het avondmaal': de gestrafte wordt de toegang tot het avondmaal onttrokken. De redenen kunnen velerlei zijn: hooglopende ruzie, handtastelijkheden of gevechten, buitenechtelijke zwangerschap, echtscheiding... Het Resolutieboek biedt talloze voorbeelden. Er is ook een lijst van 'continueel gecensureerden' en voor elke avondmaalsviering gaat de kerkenraad na of er voor iemand van die lijst sprake moet zijn van 'verzwaaring' of 'verligting'. Een goed voorbeeld is de zaak rond Cornelis Blommaert, fol. 159 ev.

De 'censura morum' is iets wat zich binnen de kerkenraad voltrekt: voor iedere avondmaalsviering wordt aan elke ouderling en diaken de vraag gesteld of hij bezwaren heeft tegen de ambtsbediening van een zijner mede-ambtsdragers.

De twee naturen van Christus

Op fol. 160 komen de 'procedures Athanasij tegens Arius uit de kerckelijke historie' ter sprake. In de 3^e en 4^e eeuw werden heftige discussies gevoerd over de 'twee naturen' van Christus. Hij was geboren als mens en had dus een menselijke natuur, maar hij was ook Zoon van God en had daardoor ook een goddelijke natuur. Maar hoe verhieldden zich die beide? Veel onrust was ontstaan door het optreden van Arius, een priester uit Alexandrië, die beweerde dat Christus niet werkelijk gelijk aan God was, maar gemaakt zou zijn door de Vader. Daar tegenover stond bisschop Athanasius die volhield dat Christus, behalve een menselijke natuur, óók een Goddelijke natuur had. Het concilie van Nicea in 325 besliste tenslotte in de lijn van Athanasius dat Christus *homoousios*, van dezelfde substantie, is als de Vader, dus ook waarlijk God is en twee naturen heeft. Arius had willen uitspreken dat Christus *homoiousios* was: gelijkend op de Vader. Het verschil is één letter, maar die ene letter gaf een wereld van verschil aan. Ten

diepste was dit een politieke uitspraak. Keizer Constantijn was officieel voorzitter van het Concilie, dat mede belegd was omdat de keizer geen conflicten in zijn rijk wenste. Ondanks de beslissing van het concilie bleef de twist doorzeuren, eigenlijk nog vele eeuwen lang zoals het Resolutieboek laat zien. Vooral de strenge orthodoxie had maar heel weinig nodig om hier of daar Athanasiaanse ketterijen te ontwaren.

De kwestie van de benoeming van de kerkmeesters

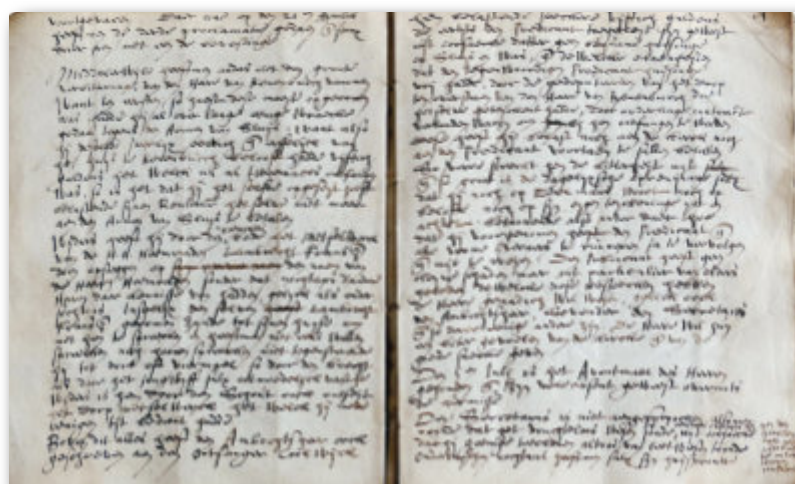
Regelmatig komt de functie van kerkmeester ter sprake. Deze functionaris was niet alleen verantwoordelijk voor het kerkgebouw en hetgeen daartoe behoorde, hij was ook verantwoordelijk voor het innen van belastingen en vorderingen voor de kerkelijke gemeente. Goederen die aan de kerk werden geschonken, werden meestal door de kerkmeester aanvaard. Als er belangrijke financiële mededelingen waren deed meestal de kerkmeester dit. Officieel was een kerkmeester onafhankelijk, maar onder de Republiek, waarin staat en gereformeerde kerk nauw waren verweven, probeerden schout en schepenen voortdurend hun invloed te laten gelden via de kerkmeester. Aangezien hij de inkomsten beheerde stond hij ook in voor de betaling van de predikanten, koster en voorzanger, al stond hij daarin niet alleen, want ook het Geestelijk kantoor² te Delft speelde een rol bij de uitbetaling van de traktementen. De eigenlijke functie verdween in de jaren 1790, na de hervormingen van de Fransen. Dan begint de daadwerkelijke scheiding van kerk en staat zich te voltrekken. Veelzeggend is, dat in het Resolutieboek een 'Ordre van het verkiesen der Kercmeesters' in 1614 vooraan is gezet (fol.1).

Over de transcriptie

Fenacolijs hanteerde vaak Latijnse naamvallen in wat hij schreef. Fenacolijs is eerste naamval, maar hij heeft het ook over Johannen Fenacolum, vierde naamval, en over Fenacoli, tweede naamval. Zijn Maaslandse collega heet Vlietius, maar in de tweede naamval is dat Vlietii en in de vierde naamval Vlietium. Verschillende uitgangen van een naam zijn dus te danken aan Latijnse invloed op Nederlandse woorden. Bij de aanduiding van de maanden is een Latijnse uitgang vrijwel regel. Aprilis is de tweede naamval van April en Octobris de tweede naamval van October.

Inzake de transcriptie: nauwgezet is de tekst gevolgd, evenals de indeling in pagina's en regels. Een latere hand heeft alle pagina's van het Resolutieboek genummerd en die nummering (in folionummers) is aangehouden bij alle verwijzingen. Wat dat betreft is elke pagina een getrouwe weergave van het oorspronkelijke folioblad. Anderzijds is ter wille van een betere leesbaarheid de weergave van hoofdletters en kleine letters niet gevolgd, evenmin als de interpunctie.

Geb van Doornik

² Het Geestelijk kantoor was een instelling van de Staten van Holland om de na de Reformatie geconfisqueerde kloostergoederen en kerkelijke bezittingen te beheren.

Anno 1604 den 4 januarij
Sijn verkoeren die ouderlingen ende diaconen
van onse kercken tot ouderlingen
Frans Willems ende Bastian Mertens
tot diaconen
Cornelis Pietersz. Kleermaeker
Steffen Hinrichsz.

Anno 1605 den 4. Januarij
ouderlingen
Arian Willems
Cornelis Pieters
Diaconen
Pieter Engebrechs
Gerrit Jorisz

Anno 1605 den 24 decembris tot
ouderlingen
Lenert Ariansz. Cornelijs Jansz.
Diaconen
Cornelijs Cornelijs
Gerrit Hinrichsz.

Pieter Engebrechs	29---14---0
Bastian Mertens	15---15---4
Cornelis Pietersz.	19---12---0
Claes Pietersz.	22----5---0 ³

³ Aan de rechterzijde in het manuscript zijn de namen vermeld van Lenert en Piet. Achter Lenert staan 3 streepjes en achter Piet 9 streepjes. Mogelijk zijn dit uitgebrachte stemmen.

FOLIO 1

Ordre van het verkiesen der
Kercmeesters. als dat de nominatie
van nieuwe kercmeesters sal wesen
bij den predicant ende afgaende kerc-
meester ende het kieser uijt dubbelt
getal bij den genen die over de
rekeninghe staen ende geconsenteert
bij Jacob van Egmont Heer van
Kenenburch anno 1614

Ic, Jacob van Egmont Heer tot Kenenburch
ende ambachtsheer van Sluijs, hebbe geconfirmeert
ende consentere mitsdesen als dat naer de expiratie
van de kercmeesters haer bedieninge, dat den
predicant ende sampt de afgaende kercmeester
sullen voorstellen
dubbelt getal lieden uijt de gemeijnte, om
daeruijt vercoren te werden enckel getal, achter
volgende het oude gebruijck.

Actum

onder mijn hant den 25^{en} september anno 1614

Ende was onderteijckent

Jaques d'Egmont

De gesublimeerde clausulen sijn bij Otto van Sevender in ons
laetste contract geannulleert.

Nota: De acte rust onder den schout
Adriaen Willemsz. van Moordrecht.

De acte van de vrijheijt van het segel den 12 julij
1617 van de schepenen. in judicio van mij geeijscht.

Consent: Cornelis Roelsz., Arijen de Bij, Frans Huijgensz.
...landt, Arij Pietersz.

FOLIO 2

Den XIII december 1598.⁴ De kerckenraet ...

Adrian Willems kuiper sal vermanen tot leetwesen van dat hij gekijff heeft

gemaect op de straet tot anstoot ende ergernisse van veele menschen dit is gesch(ied).

Den dienaer des woorts ende Anthonis Huimansz. ende heeft de vermaninge wel genomen ende geconcentreert het selve van den stoel de gemeente te kennen te geeven dat hem sulcx leet is, doch met verswijginge des naems.

In selven dage is oock beslooten dat men Heindrick Sijmonsz. sal vermanen van dat hij hem hadde verlopen met gekijff ende gesmijt op de straet te maken. Hier van door de bovengenoemde personen heeft bekend dat hem sulcx leet was.

Doch om de ontstichtinge wille is hij vermaent voor dees reis van den avontmael te blijven; en hem middeler tijt stichtelick te dragen in woorden ende wercken. Het hij heeft belooft na te coomen.

Also Adriaen Pietersz. sijt hem seer ongeschietelick heeft gedragen met kijven, vloocken ende lasteren ende dat openbaerlick op der straten: so is beslooten dat men/

hem daerop sal aensprecken. 't Welck geschiet is door Cornelis Adriaensz. dienaar ... ende Jan Heindricxz. hoochm(eeste)r die hem sijn gruwelick verloop wel ernstelick voorgest(elt) hebben, maer hebben niet veel teecken van leetweesen konnen bemercken, dewijle hij hem sochte te verschonen met het ongelijck dat hem sijn perti ... (so hij seide) aendeeden.

Ende also deese saecke seer argerlick is, so hebben de broederen des kerckenraets op de XVIIIen junij beslooten hem van het avontmael af te houden, ende hem 't selve door Cornelis Adriaensz. d(ienaar) des w(oorts) ende Leenart Adriaensz. an te seggen. 't Welck etc.

Alsoo Goosen Goosz. hem lange seer traech in het gehoor des woorts heeft gedragen ende seer gemeen is met den drong daervan hij dickmael in het vijsijteren voor het avontmael is vermaent geweest ende sulcks niet en betert, maer

erger wort gelijk op den XI^{en} junij openbaerlick is gebleeken wat schandael ende swaricheit daer uut onstaen is, so hebben de broederen des kerckenraets op den XVIIIen junij 1600 beslooten hem het avontmael te verbieden totdat hij berou ende leetweesen bewijse ende hem anders drage. 't Welck hem door de voorseide aengeseit.

Also Jacop Leenertsz 't Ventgen hemselfen afsondert ende van de leere der waarheit soockt te vervreemden, sonder nochtans de eigentlicke oorsaecke te willen openbaren, so is hij door den dienaar des woorts tot twemaal toe daer op aengesproocken ende vermaent geworden om hem bij de gemente te houden, maer heeft niet veel vrucht aen hem connen doen, als gebleecken is dat hij in den vijsijtacie voor het avontmael voor Paesschen hem geweigert heeft met haer te spreekken.

Daerna in het vijsijteren voor het avontmael den XIX^{en} junij door Cornelis Adriaensz. ende Leenaert Adriaens aengesproocken ende vermaent sijnde van de selve swarich(heijt) heeft ront uut verclaert dat hij geen gemeenschap met ons meer en meende te hebben. Ende hem vragen(de) waerom, heeft geen ofte weinich bescheit willen geeven dan dat het te verre met hem was verlopen, sonder als noch de oorsaecke te verclaeren.

⁴ In margine staat bovenaan vermeld: Anno 1598.

FOLIO 3

(de)n VIII^{en} julij 1601 Pieter Osiersz. met zijn huijsvrouw van het avontmael sal houden, also hij hem een langen tijt in zijn vrierie ende soo voort seer onstichtel(ick) heeft gedragen. 't Welck haer door den dienaar des woorts ende Jan Heindricxsz. aengeseit is met een vermaen(ing) van haer selv(e)n beter te dragen ende van ergernisse te schouwen.

Ten selv(e)n dage is oock beslooten dat men Crijn Adriaens Braber ende Hetter Adriaensz. Braber het avontmael sal verbieden, vermits sij op de Delfse kermis ende anders groote ergernisse met dronckenschap ende ander lichtveerdicheden aengerichtet hebben. 't Welck geda(e)n is door Jan Heijndricxsz. ende Leenaert Cornelisz., ouderlingen.

Also Gerret Leenaertsz. hemselves van het avontmael geabsenteert heeft soockende eenige oorsaecke, ende hij niet tegenstaende veele verscheiden vermaninghen hem seer gemeen in de herbergen maect, soo hebben de broeders des kerckenraets goet gevonden hem niet aen te porren voor een tijt. Totdat men siet off hij hem niet beter en bedencke.

Also de broederen des kerckenraets verstaen hebben hoe dat Betgen inde Schans haer seer schandalick heeft verlopen in de sonde der oncuiseit ende daer op aengesproocken sijnde, sij sulcx bekent heeft, so hebben de broeders voorsz(eit) op ten VIIen october 1601 vergadert, sijn beslooten 1601

dat men haer het avontmael souden verbieden. 't Welck door de voorsz(eide) twe(e) broeders gedaen is. Haer vermanende tot leetwesen haerer sonden ende heeft de vermanin(gen) ten besten genoomen en haeren val beclaecht.

Anno 1602

Den 19 septemb. anno 1602 is Bernhardus Stedemeijer alhier tot ordinaris dienaar deser gemeijnte beroepen, volgens een seecker ingeleijt brijefken met sijn eijgen hant geschreven.

Den 10 decembris is Beertgen Groenen vermaent door den dienaar en Arien Willemsz. omdat se jaere van haer man gescheijden. Ende alsoo se weinig leetweesen betoonde, is se van het avontmael afgehouden,

Dien 13 v(oor)s(creven) eene questie weder gele... tusschen Leentgen Simons ende Greetgen, weduwe van Pieter Scholemeister ende heft Greetgen over s...

...de van se(e)ckere woorden die se van Leentgen geseit om vergevinge gebeden.

Dien selfden m(eeste)r Joan Joom is beschuldiget van dronckenschap ende andere feilen ende is afgehouden van 't avontmael.

FOLIO 4

Anno 1604

Anno 1604 dien 10 novembris die kerckenraet vorgadert ende is besloeten dat men Franc Klaesz. sal beschuldigen van oneerbaere conversatie met Leentgen Hexters. Ende sij van de mannen daer toe gecommitte(e)rt.

Dien 13 novemb. sin die visitatoren in onse vergaedinge gewest ende hebben afgedaen het verschil tusschen onse kercke ende die Maeselandesche belangende die oortges. Ende is goet gevonden dat de Maeselandesche 21 guldens resterende van verleden jaer in 3 terminen sal betaelen. Ooc jaerlixs geven een v(i)erendeel. waerin die broeders van Sluis geconsente(e)rt hebben.

Dien 14. is een questie afgedaen tusschen Pieter Alleirsz. ende Marritgen Jansdr. betreffende de schattenge waerin si beide 't accoort ende goeden raet der broeders gevolgt hebben. Sij voorts tot vrede ende eenichheit vermaent.

Dien selven hebben die diacons die buissen van den armen ten huise van Merten Nelijs ende van Joost die nieuwe ...ge-
ligt. Gevonden 14 g(ulden) ende 17 stuivers.

Den 22 novemb(ris) de kerckenraet vergaedert sinde, is besloeten dat men die oude Barber Jansz. sal tot leetweesen vermaenen van 't gekijf met Toontgen Ariens gehouden. 't Welck also geschiet is ende heft vermaent sonder beterschap belovet.

Dien 1. decembris heft Franck Claes bi summige van die kerckenraet sijn schuilt bekend van gedaen beschuldegen.

Den 5 is besloeten dat men Toonnis Huimens van die taefel des heeren sal afhouden om sin dronckenschap ende daer hi quaelic met sin wif hadde gelevet. 't Welcke ooc is af gehouden om haer droncken drinc(k)en van brandewijn.

Den 16 decembris heft die kerckenraet goet gevonden saecke van Franc Klaesz. af te doen sin beganen sonde met naeme die geme(e)nte voer te stellen op dat openbare ...
... werden.

FOLIO 5

Dien 24. is een questie geslecht tusschen Marritgen Evers, Marritgen Corsz., ende Leuntgen Simonsz. betreffende enige scheltwoorden ende achterklap. Ende hebben malckanderen om vergevinge gebeden. Den selfden is afgedaen de twist tusschen Claes Berensz. huisfraw ende haer buerwif die huisfrow van Frans Huigensz. Ooc is afgedaen die twist tusschen Oltgen Evers ende die buiren. Dien selfden is een questie afgedaen tusschen Arien Willems ouderlingh ende sin buijer, komende door sin dochter, dewelcke claegde te onrechte beschuldigen.

Anno 1605

Anno 1605 den 20 januarij werden in de vergaederinge voorgesteld seekere klaege dewelcke van Jannetgen Flaemengs dede over die huisfrawe van Krijn Braeber. Sin van de predi- cant ende Cornelijs Meesz. oud(er)lingh angesproec(ken).

Oltgen Eversdr. van Frans Willemsz. beschuldiget sinde, sal in die tegenwoerdigheid der broederen aengesproe(c)k(e)n w(orden).

Dien 25 januarij werde voergesteld hoe dat Cornelijs Corsz. door sin dronckenschap een tijt lange afgehouden sinde, hem weederom met die broeders wilde versoenen. Jaennetgen Flamengs haer armoet beklagende werde een daeler toegeleit.

Geertgen Heimens heft tot noch to alle weeken 4 schellingen tot behoef van haere ende haeres soons siecte van die diakon ontfangen. Versochte noch augmentatie door Pieter Eng. werden in bedenc genoemen.

Dien 19 aprilis is 't avontmael bi ons bedienet ende is noch afgehouden Heimen Pietersz. om 't verschil tusschen hem ende Simon Jansz. Ooc is afgehouden Lijsbet Crinen omdat se met het smiten van haer mesgen groote ergernisse gegeven heft. Haere schuilt daermee bekend. Hoewel Oeltgen Eversdr. was aengeseit dat sie haer om vele gegeven ergernisse van die tafel enthouden solde,

FOLIO 6

is nochtans met ongestuimigheid onder die bedieninge nae de taefel gegaen, mede om an te sitten, maer is van de broeders te rugge gehouden.

Tonnis Huimans schuiltbekenisse van sin beganen sonden gedaen hebbende, is wederom van de broeders to te taefel des heeren gelaeten.

Floor Gelijs was die laetste reise om seker questie afgehouden, maer verstaen hebbende dat dieselve hem weder geleit, is hi weder om toegelaeten.

Dien 10. mij stelde Cornelijs Pietersz. diakon voer, hoe dat hi die weduwe Neltgen Kummings een daeler gegeven.

Den 19 maj is bi de kerckenraet beslooten, dat die tafel daer het Symbolum Apost(olicum) opgeschreven door scholmester, sal betaelt werden. Ende sal een jeder van die kerckenraet daer te geven so vele als hem belieft.

Dien 1 junij heft men die wever in die Schantze in die siecke van sin huisfraw 2 gl. gegeven.

Dien 18 is dien schoolmester 't gelt voor sin taferel bi den predicant gecollecteert sinde behandel van 3 gl. vertiende helft stuiver.

Dien ... ⁵augusti is 't avontmael des Heeren gehouden bi ons.

Heimen Pietersz. met sin swaeger versoont sinde, is toegelaeten.

Lijsbet Crinen leetwesen betoont hebbende van die argernisse met het smiten van haer mesgen gegeven, is wederom toegelaeten, die broeders om vergevinge gebeden.

Oltgen Evers leetwesen betoonende van haere voergegeven ergernisse, ooc nae dien die twist tusschen haer ende Frans Willemsz. Annetge Pawels was geslegt, is ende van die broederen wederom toegelaeten.

Dien 28 octobris is Cornelis Croes decker van die predicant ende Arian Willems ouderling angesprocken ...

⁵ De dag is niet ingevuld.

FOLIO 7

omdat hi met die Mennisten⁶ conversatie hield ende naer haer leren ooc luisterde. Is tot schuiltbekentnisse gebracht, ende also hi seide dat hi waere in dien doop der jonge kinderen persoonlic ende twiffelachtig, is hi in dienselven bi die predicant ondervr(a)e(c)ht. Ooc werde voorgesteld men solde Franc de snieder van 't gelt der armen vermerenen.

Den 7 novemb. werde beslooten in de vergaedinge men solde Frans Huigensz. aanspreken van questie met Floor Dirxs.

Anno 1606

Anno 1606 den 1 januarij heft Cornelis Claesz. kerckmester⁷ also die broeders vergaedert waeren, voorgesteld hoe dat enige renten van wegen onse kercke Ter Heide an een man te betaelen waeren. Ende also de kerckmesters 't selve gelt qualic kusten forneren heft hi versocht eenige ponden van dier armengelt te leene. 't Welc die broeders gec(on)sent(e)rt hebben.

Also Luers in die Schantze die broeders te kennen gaf dat hi een tijt geleden door armoet sine kleeder muste verkoepen, is hi te leene gedaen 7 gl.

Dien 2 januarij is Lentgen Fransz. gelenet 8 gl.

Denselven is Marritgen Mollenaers gelenet ut consent van die broeders verde half gl.

Dien 10 januarij is Gertgen Heimens 3 elle laekens gegeven.

Noch een vraw van Schiedam liggende in dien kram in die Kerckenstraet 4 gl.

Dien 20 januarij heft Arian Willemsz. op Bonersluis van Gerrit Jansz. diaken 10 stuijvers ontfangen. Maer also hi onder die van Maeslant sorterende is, sal men die broeders in Maeseland vraegen ofte si haer ooc hantrekenge dohen.

Dien 1 februarij is Arian Willemsz. knecht van Flensberch bi die broeders geaccordert een kleet, namlick een rochen ende kousen belopen 7 gl 14 stuijvers.

⁶ Zie inleiding.

⁷ Zie inleiding.

FOLIO 8

Gerrit Henrichsz ontving tot behoef van die armen 27 gl.,
ooc nog 12 gl.

Cornelijs Muijs ouderlingh stelde voer van Neltgen Louwen
begherende dat met haeren hoiken dien si verset hadde naer een
goet vriend wilde lossen. Die broeders neemen 't selve in bedenck,
mits dat men haer affraege voer wien si dien hoiken ver-
set heeft.

Dien 8 februarij is dien wever Frans in die Schantz een
gulden toegeleit.

Dien 19 martij stelde Pieter Engebrechtsz. diaken voor van de armoede
van Bonen weduwe die broeders leiden haer s' wekes een gulden
toe.

Dien 26 martij Feste Paschalis is 't avontmael des Heeren
bi ons gehouden. Is insonderheit gheen swaerigheid geworden.
Frans Willemsz. is afgebleven om private inconvenienten.
Harmtgen Pieters Heims huisfrauwe is noch afgehouden om
woorden. Antonis Huimens met sin huisfrauwe om groot
gekijf, also die buiren getuigen.

Jan Pietersz. ende Bastian Huigensz. hebben questie met
malckanderen gehad. Den sin wederom versoont.

Dien 3 aprilis is classis bi ons op Maeselandes Sluis
gehouden ende hebben als doe broeders dese kercken gevisi-
tert, maer ghene swaerichheit bevonden, dan dat si
sehende die tafel der 10 geboeden, bi onsen schoelmester
sonder consent van dien predicant so ooc van die geheele
kerckenraet, gemaect ende opgehangen in onse kercke.
Hebben goet gevonden, dat men die selve solde afnemen
om dat die woorden des texts in die bibel niet
formaliter daer in allegert waeren.

Ooc hebben die broeders goet gevonden te rejecteren
end wech te dohen.

Borden in de kerk

Op fol. 8 en 9 en fol. 16 komen we schoolmeester Jan Pietersz. tegen die blijkbaar op een eigenmachtige en eigenzinnige manier het Tiengebodenbord vervaardigd heeft. Zulke borden zijn typisch Calvinistisch. In de Rooms-Katholieke traditie werd het volk dat niet lezen kon (en ook geen Bijbel in handen mocht hebben) onderwezen met beelden. Calvijn wil juist terug naar die Bijbel: iedereen moet die in handen kunnen hebben en kunnen lezen. Belangrijke teksten, zoals de tien geboden en de geloofsbelijdenis, worden op grote borden in de kerk opgehangen, want het volk moet die teksten kennen. Tot op vandaag zijn zulke teksten ook in de Groote Kerk te zien: op twee galmboarden zijn de geboden en de gebeden aangebracht en op het Avondmaalshek (het 'koorhek') staat de tekst uit 1 Kor. 11 over de instelling van het Avondmaal.

FOLIO 9

die spreucken der schriftuur, dewelcke dien vorgedraege m(eester) Jan Pietersz. schoelmeister nae sijn eigen hooft sonder jemant te vragen onder dien predichstoel gestellet hadde. Hebbende die boocken des bibels verhaelt die apocriph sin. Ooc die booc spreucken of die andere boocken sonder ordenge geschreven ende ooc die woorden Johannes 3, so lief heft Godt die wer(e)lt gehat etc., anders verhaelt dan sie in dien text sin utgedruct.

Ten derden van sin voergehen, hoe dat hi daerin sekeren gesten hadde ende ooc onder het lesen verklaeringe van eenige duistere worden so het scheen ma(e)cte.

4. Dat hi het kussen in die kercke voor die bruijt geleit, 't welck hi also meende in te voeren voor een vo(e)rval tot sin profijt.

M(eester) Jan vorgedachte is bi die broeders in die kercke geroepen, dewelcke hem alle gaer hebben belast die tafel der 10 geboeden of te nehmen, ende een ander te macken, maer deselve niet op te hangen ten waere deselve bi dien predikant waere geinspecteert. Van die visitatoren is hi ooc van die andere vorbeschreven abusen angesproeken, maer gaf gelic van 't afnehmen der tafelen, so ooc van die andere beschuldigingen die schuilt den predican. Seggende dat van alle 4 inconuenienten bi hem begaen, onder die broeders classis niemant jet geraemt oft gemonert hadde dan de selve, dewelcke door haer op hem swaerichheit gemact hadde, maer van die visitatering soo, ooc van de broeders des kerckenraedes contrarie onderricht sinde. Also verstaen hebbende dat hi niet doer angaven van die predikant ...
... hi ooc elders daer van gecalumniert hadde. Heft voorgedachte schoelmester die predikant om vergevinge van alles gebeden.

Avondmaal

De allereerste tuchtmaatregel van een kerkenraad tegen gemeenteleden die zich misdroegen, was het afhouden van het Avondmaal. Calvijn wilde, behalve preken, in iedere dienst het Avondmaal vieren. Maar de burgemeesters van Genève vonden dat veel te omslachtig en perkten het aantal avondmaalsvieringen in tot vier keer per jaar. In de Nederlanden werd die gewoonte overgenomen, maar dat betekende dat het Avondmaal als heel uitzonderlijk en bijzonder werd gezien, wat nooit de bedoeling van Calvijn was. Vanwege die bijzondere status ging de kerkenraad keer op keer na of de gemeenteleden wel 'waardig' waren om aan de tafel van de Heer plaats te nemen (de visitatie). De eerste tuchtmaatregel voor wie zich misdragen had, werd dan ook het 'afhouden van het Avondmaal'. Voorafgaande aan de viering van het Avondmaal hield de predikant een 'proefpredikatie' (fol. 33) waarin hij de gelovigen vermaande zichzelf te 'beproeuen' of ze wel 'waardig' aan tafel zouden kunnen gaan.

FOLIO 10

Also in den voergedachten jaere 1606 alhier op Maeselandes Sluis in onse kercke swaerichheit ende moite gewesen is, vanwegen die erger-nissen ende schandaelen gegeven van Gerrit Henrichsz. diaken voor den tegenwaerdigen tit in onse kercke, so heft het dien gantzen kerk-kenraet goet gedocht din saeke te brengen op den classen om hulpe van die selve te begeren. Hetwelcke geschiet sinde, sin ons van die classe toe gevoegt om deselve sake te verhandelen 3 van den verschr(even) classis ledematen die welcke verschenen sinde op dien 20 junij desselven verschrevenens jaers in onse kerckenraet om de voergedachte saeke so vele doenlic was tot stichtenge dier gemeente ende behoudenge des voors(chreven) Gerrits af te handelen. Hebben goet gevonden dat Gerrit Henrichsz. (also hi bekende dat hi die herbergen dicwils versocht, hem in sekere gevecht tot Rijswijc begeven, groote lichtverdichheit ende mal-licheit in die Lijer gepleeget, ende occasie jene oorsaeke om van oneerbaerheit met een sekere vrouw person bedreven te hebben, gesuspectert te worden gegeven hadde. Van desen allen sine schuilt voer dien kerckenraet ende dien gedeputerden des classis met leetwesen, ende belofte van beterenge soude bekennen. Ende dat hetselfde openbaerlic voer de gantse gemeente sonder in specie te verhaelen van wat saeken die schuilt bekennenge geschiet si, van sinen 't wegen door dien daertoe genoemineerden predicant afgekondiget solde worden, met anhangk dat die daet van overspel met dewelcke hi beticht was, voer die voergaederenge niet grondelic gebleken en is. Welcke so het bewesen waere ofte noch konde worden, men alsdan solde procederen met hem af te setten van sinen tegenwaerdigen dienst van diakenschap nae utwijzen van godes hillige woordt.

FOLIO 11

ende kercklige ordere. Hetwelcke alles van Gerrit voerschreven gedaen ende ingewilliget sinde. So hebben die gedeputerden der classis goet gevonden een forme van schultbekenninge te stellen welcke in Gerrit Henrichsz. tegenwaerdicheit in die kercke soude afgelesen worden. Hetwelcke bi een van die gedeputerde gedaen sinde, soo is die selfde op dien XXV junij des voergedachten jaeren informa also hier nae volgt van woorde tot woorde in die kercke op die Maeselandesche Sluis in Gerrits presentie nae gedaene predicatie afgekondicht.

Seer geliefde tohoorders, wi hebben u.l.(ieden) an te dienen hoe dat Gerrit Henrichsz. diaken van die gemente in dese tegenwaerdige plaetze hem verlopen heft in sekere openbaere fouten ende sonden, waardoor hi die vrome bedroeft, die swacken geergert ende die tegensprekers oorsaeke gegeven heft 't Woort Goedes ende sijne gemente te lasteren. Waer van hi bi dien kerckenraet ende gedeputerden des classis vermant sinde, heft daerover met 't leetwesen sine schuilt bekent, gelijc hi ooc voer u alle sine schuilt bekennet. Biddende dat alle de ghene

FOLIO 12

dewelcke door sine sonden bekennt, ende daer doer geergert oft int geloove geswact sin hem sulxs te willen om Christi willen vergeven, ende ten besten houden.

Ende wat belanget dat die voergedachte Gerrit Henrichsz. bi veler gesuspectert ende voerdacht is van oneerbare conversatie met een sekere vrouws person, die broeders alle blijck dien angaende in die vrese gods overleit hebbende, vinden niet dat hi Gerrit Henrichsz. tot sulcke suspitie groote oorsaecke gegeven heft, gelic hi sulxs ooc mede bekennt.

Nadien voergedachte Gerrit voor dien heere verklaert hefte in die daet geheel onnoesel ende onschuldich te wesen. Dat ooc daer van dien kerckenraet gheen grondich ofte volkoemen bewijs gebleken en is, soo ist dat die gedeputerde broeders van wegen onse classe ende die broeders des kerckenraets nae dien aert dier liefden het beste van hem vermoeden. Biddende dat van jegelic desgelixs ooc mede dohe ter tijt to dat anders blijcke. Maer indien jemant onder u l(ieden) in ofte buiten die gemente sinde, dien kerckenraet konde versekeren, dat hi in die voergemelde daet schuldich waere, soe sal deselve kerckenraet sonder enich vortreck hem afsetten van sijn diakenschap, ende voerts also met hem handelen als men met sodanigen nae utwisen van

FOLIO 13

van Goods Woort ende kercklige ordere handelen moet. Voortz heft hi Gerrit Henderichsz. beloovet, ende beloofte voer als noch voor u l(ieden) alle, dat hi door die genaede des heren, de sonden waer van hi voermaent sinde schuilt bekent, ende int besonder mede de oorsaeken, waerdoor hi vele menschen de voorgedachte suspitie van die oneerlicke conversatie onstaen sijn, in aller maneren sal vlieden, ende dat hi hem also in sine algemene Christelicke ende in sine besondere beroepenge sal draegen, dat hi enen jegelicken sal weesen een goet exemplaer in dien gelove, ende godtsaelige wandelinghe, waer to hi ooc u.l(ieden) alle versoockt dat ghi tot sulxs siner in uwen gebeden tot Godt wel gedachtich wesen. Ende sal dese broeder hem draegende als vorschreven is in sinen dienst van diakenschap continuer(en) end dar bi sal een jegelic hem vermant houden dat hi dese onses broeders schuiltbekennenge hem tot gheen oneer noch voerwijt nae en houde maer vele meer daer over Godt den Heere dancken ende tosehe dat hi die staet niet en valle ofte gevallen sinde oft hem in sekere sonden voerloepen hebbende, nae het exempel deses onses broeders wederopstae.

Albrecht Dürer tekende een personificatie van de armoede. *Pauperitas* is Latijn voor armoede.

FOLIO 14

Dien 11 aprilis stelde Gerrit Henrichsz. diaken voer de armoe van Sander Eversz. ende hebben die broeders dien selven 1 daler toegeleit gebreks.

Tonnis de oude waeker gekreget hebbende van dat hi schene winninge en dede ende hem qualic mochte onderhouden heft 25 stuivers van die diakens ontfangen.

Dien 10 majj verhaelde Gerrit Henrichsz, hoe dat hi met Abraham Pietersz. gesproocken, van wegen die 9 gulden, dewelcke voergedachte Abraham dien armen verschuildicht, wilde daervan heden betaelen.

Dien 21 majj verklaerde Cornelisz Claesz. kerckmeister om die schuilt van die kercke op die huijse uthstaende te betaelen van die diakens 12 ponden ontfangen te hebben.

Dien 23 wierde voergesteld van Lenert die barbier hoe dat hi altemets op die werckdagen droncken te huis comt van Delf. Ooc van Gerrit Tonnis Lijndraijer dat hi hem met den dranc onthout. Ooc werde Crijn Braber beschuuldiget van vechteren.

... werden sekere beschuuldigenge gedaen van Gerrit Henrichsz.

Dien 9 julij ist avontmael des heeren bi ons gehouden.

Crijn Braber is afgehouden om sine dronckenschap.

Jacob Lenertz. angesprocken sinde, seide hi wilde tot die tafel des Heeren noch tot het gehoor van Gods Woort niet meer begheven, geergert sinde an die gebreken van sommige van de gemeente.

Also men hier ter plaetze groot anval heft van die passanten die ons tot groote kosten vallen, die burs d'ermen verminderen, is bi die broeders goet gevonden, om bi die schoute te gaen solliciteren dat die selve naer de binnenlandesche kosten bedint w(erden).

't Selve is Cornelisz Claesz. ende Gerrit Henrichsz. opgeleit.

Dien 23 julij die voergedachte broeders in die

Armoede

In de 16e eeuw neemt de armoede in Europa hand over hand toe. Europa op drift, allereerst vanwege de stijgende bevolkingsgroei en oorlogen. Maar ook de inflatie neemt toe door de import van goud en zilver (de zilvervloot!) vanuit Amerika. En tenslotte groeit de inkomenskloof door de toenemende internationale handel. Een stad of dorp krijgt nu te maken met een hele nieuwe groep: rondtrekkende armen, bedelaars en landlopers, op zoek naar werk en aalmoezen. *Also men hier ter plaetze groot anval heft van die passanten die ons tot groote kosten vallen.*

Deze rondtrekkende groep werd, in vergelijking met de 'eigen' armen, gezien als oneerlijke armen. De diakenen letten op de levenswandel: oneerlijke armen kwamen er veelal niet in, maar blijkens deze tekst in het Resolutieboek werden ze in Maassluis toch niet helemaal overgelaten aan hun lot.

FOLIO 15

in die vergaederenge koemende seiden, dat si met dien schoute ende setters om voergedachte saeken gesproocken, maer afslaeging antwoord bekoemen.

Dien 6 augusti die broeders vergaedert sinde hebben Lentgen Pleunsdr. toegeleit alle weken 1 gl.

Arian Willemsz. ouderlingh stelde voeren dat Gerrit Simonsz.

Boon gevochten hadde met Huibrecht Ariensz. solde angesprocken w(orden)

Dien 20 augusti is Pieter Engebrechtsz. ende Arian Willemsz.

van die broeders des Kerckenraeds belast m(eester) Jan Pietersz. sch(ool)-

mester an te spreken van klachte bi de buiren also dat hi

op die kinders niet en paste met leeren. Ooc te vele fout...

...de ... geseit hoe dat hi een joncksgen 't hooft verwondet hadde

ende andere incovenienten begaen. Ooc die

stierlieden dewelc ter quae...e om bentbrieven te laten

schriven qualic hadde bericht.

Dien 27 augusti is dien wever in de Schantz jet to geleit.

Ooc heft Claertgen in die Schantze in haere siecke versocht 't selve.

Dien 23 septembris die broeders vergaedert sinde gaf Lenert

Ariansz. te kennen hoe dat Gerrit Simonsz. opt nieuwe gevochten

hadde. Sin werde dar op bi ons ontboeden, ende bekende sin

schuilt beloovende beterschap.

Gerrit Henrichsz. gaf te kennen hoe dat hi tot de begrafe-

nisse van die mandemaeker in die Schantze 1 daler hadde gegeven.

Marritgen Goversdr. versochte in haere siecke van die broeders

assistentie tot behoef vant maisterloon.

Also tusschen Nele Manken ende Neltgen Siren langen tijt is

questie gewest, ooc met groote ergernisse van der ghene

die buiten sin, sin si met een ander versoont hebben

beloovet vrede ende eenichheit te ondhouden.

Opzicht en tucht

Van een Burgerlijke Stand is in de 16e en 17e eeuw nog geen sprake in Nederland. Napoleon maakt daar een begin mee, maar pas later in de 19e eeuw is er sprake van een Burgerlijke Stand vanwege de overheid. Tot die tijd werden geboorte, kerkelijke huwelijken en overlijdens bijgehouden door de kerk. Toezicht op de levenswandel van haar leden was al een vanzelfsprekende taak, maar in het bijzonder huwelijk, overspel en echtscheiding kregen nu aandacht, omdat het daarbij kon gaan om rechtsbescherming. Hoe moest een gezin zich redden als vader het in de steek liet? De overheid hield daar geen toezicht op. Burgerrechten waren een onbekend verschijnsel. Daarom deed de kerk het, zo goed en zo kwaad als het ging.

FOLIO 16

Dien 12 octobris is 't avontmael bi ons gehouden.

Pietertgen Troosten, hebbende sekere questie met Lenaert die backer, is afgehouden.

Ooc Gerrit Simonsz. Boon omdat hi gevochten hadde.

Dien 25 novemb. sin die visitatores geweest alhier om die kerkcke te bezoeken ende hebben m(eester) Jan Pietersz schoelm(eeste)r belast die taefel dier 10 geboden bi hem gemacht, ende den tweeden mael sonder dien kerckenraet daarin te kennen opgehangen in onse kercke, af te nemen.

Ooc is hi beschuuldiget van haet die hi op die predikant hadde waervan hi voerheen reden wiste. De saeke is bi de broeders geslustet ende heft voergedachte m(eester) Jan die predikant om vergevenge gebeden.

Dien 26 decemb ist avontmael des heeren gehouden.

Gerrit Simonsz Boon afgehouden sinde om vechterien, ende leetwesen hebbende, en die broeders om vergevenge biddende is wederom toegelaten. Ooc Pitertgen Troosdr. vor haere sonde met Lenart.

Anno 1607.

Dien 18 februarij 1607 versochte Marritgen Hendrichsdr. in die Schantze onderhout. Haer is 10 stuijver gegeven.

Dien 28 februarij Frans dien wever toegeleit elcke weke een gl.

Ooc hebben die broeders dien speldema(ke)r van Amsterdam hier coemende 1 daeler toegeleit.

Dien 10 martij die broeders vergaedert sinde stelden voer van Vranck Claes hoe dat hi lichtve(e)rdich hantgebaer tegen een seker vrauspersoon bewesen.

Huwelijk en overspel hoorden overigens in de Gouden Eeuw tot onderwerpen waarvoor veel aandacht was, getuige de literatuur en de schilderkunst. Eén van de bekendste schilderijen uit de Nederlandse Gouden Eeuw verwijst mogelijk naar vreemdgaan. Het Melkmeisje van Vermeer geeft subtiele aanwijzingen: een figuur van Cupido op de Delfsblauwe tegeltjes en een stoof (symbool van warmte) kunnen duiden op gevoelens van lust.

FOLIO 17

Dien ... ⁸aprilis ist aventmael bi ons gehouden.

Die broeders hebben nae die saeke van g(enoemde) Franck Claes Vernoemen, maer ghene sekerheit daer van meugen hebben, nochtans stichtichlic bevonden hem af te houden om 't gerucht 'twelc van hem gincg.

Dien 16 septemb. is Jan Pietersz. schoelmester utgetrocken, ende heft noch die kerckenraet ofte die setters niet angesproken maer alleen Arian Willemsz. Cuiper. Geseit hi muste nae Leiden trecken om sijn krancke vaeder te bezoeken. Heft die schoele 8 daege laeten stille staen, waerover die buiren groote klachten op hem gemact hebben, te huis koemende heft hi sinen dienst bi die kerckmeister resegnert.

Dien 30 septembris heft m(eester) Jan schoelmester die gemente een seker schrifte behandet om in die kercke te lesen, waerin hi ooc te kennen gaf dat hi beslooten was, om op Allerhilligen⁹ te vertrecken. Wilde wel dat die gemente nae een ander schoelmester muste utsehen.

Dien 7 octobris also die gemene buiren in die kercke bi een geroepen waeren, stelde m(eester) Jan schoelmester voeren, hoe dat hi berow hadde van die resegnatie sines dienstes, bekennde dat hi wel op sin begheren ontslaegen was van sinen dienst, ooc dat die buiren oorsaecke genoch hadden om hem te verstoeten, maer bad men wilde hem toch dien winter houden. 't Welc hem bi die kerckenraet ende gemente vergonnet is, toch met sulcken conditie, dat m(eester) Jan tegen dien somer voerseken sal, ooc gants gene actie van langer hier te willen bliven pretenderren.

⁸ De dag is niet ingevuld.

⁹ Allerheiligen, 1 november.

FOLIO 18

ofte ooc jet soeken op die buiren te causeren, nae dien
sie hem in alles genoch hebben gedraegen. 'tWelc m(eester) Jan
angenoomen, blijckende breder bi die acten hier van
gemaect ende van die schoelmester ondertekent.
Dien 25 decemb ist avontmael gehouden.
Gerrit Henrichsz. diaken is afgehouden, om vechterie
met sin broeder gehadt.
Crijn Braber om dronckenschap.

Anno 1608

Dien 6 aprilis 1608 op Paschen ist avontmael des
Heren bi ons gehouden.
Nelisz Jansz. van Delf, wever, isz afgehouden om vechterie.
Steffen Hinrichsz met sin huisfrau sin afgebleven door mojte met
Lambrecht Willemsz.
Ooc is afgehouden Oeltgen Evers om twist met Annetgen haer buier-
wif.
Arian Sitin is toc weder toegelaeten, hebbende schuiltbekentenisse gedaen.
Dien 10 julij ist aventmael des Herren gehouden.
Cornelis Cornelisz. is met sijn huisvrouw ofgebleven om que-
stie met die bueren belangende het erve neffens sijn deur.
Ooc is Neltgen Pietersdr. afgebleven om questie met de mollenauer.
Ooc Anen Gerrit om questie met die buiren.
Pieter Engebrechtsz. omdat hi met Sinus Willems
ende sin aenverwanten vanwegen den brant ende hadde gecom-
porert.
Cornelis Meisz. om questie met die mollenauer ende
noch andere inconvenienten.
Trijntgen die huisfrau van Sander die snider
om questie tussch(e)n haer ende haer schoonmoeder.

FOLIO 19

Lentgen Ariansdr. blef of om mojte door haere dochter.

Simon de mandemacker om twist van sin knecht, welke geslust in presentie van die predicant, ende hebben malckanderen de hant gegeven ende om vergevinge gebeden.

Lenaert Claesz. is ooc afgehouden door dien hi met Willem Henrichsz. hadde gevochten.

Die waeker Joris Jansz. is ooc afgebleven om sekere mojte.

Ooc Tonnis Huimansz. zijn huisfrauwe door mojte met haers soons wijf.

Gretgen Evels, weduwe van s(chool) m(eester) Pieter Schotm(an) is afgebleven door beroep omdat se te onre-

chte van onrechtveerdichheit bega(e)n te hebben, van een seker person beschuldiget was.

Den 15 julij zijn 2 broeders van den kercke van Sutphen, also Wilhelmus Baudartius dienaer des Goddelicken woords, ende Henricus à Brahescheij oud(er)lingh in onse vergaedinge verschenen, dohende beroep op onse broeder Bernhardus. Dewelcke also de saeke voer den classe verscheiden rejse hadde gedient, entlick van den selven onse kercke, met weten van onsen ambachtsheer¹⁰ is ontslaegen, om te vertrecken.

Also den 25 die broeders vergaedert waeren om te spreken wie men in Bernhardi plaetze beropen soude, zijn bi ons 2 gedeputerden broedersz uit classis also Johannes Bernhardi ende Isaac Naranen verschenen, welke met ons van dese saeke gesproken hebben ende geraden dat wi sommige dienaeren in onsen classe solden gaen hooren. Verhopen wi soudent daer sodanige vinden, de gequalificiert waeren om onse kercke te bedienen. Ende also wi op haer bege(e)rden ende si ons sulcken specificeren wilden, hebben sie ons 2 voergeslaegen, also D(octor) Martinum Nicolaj, predicant in de Lijer ende D(octor) Johannem Leonardi op 't Wout, waerin wi tevreden waeren. Ende om dat te bevorderen hebben wi terstont uut onse vergaedinge gedeputert sommige dewelcke den volgenden sondach gegaen zijn om deselve te hooren, ende uut haere plaetzen te huis kommende, vorklaerden ...ende si een goet behaegen so wel an D. Johan Leonardi predige also an Martinum gehadt hadden. Maer also wi

¹⁰ Jonkheer Jacob van Egmond, heer van Kenenburg.

FOLIO 20

niet meer dan enen beroopen mochten, hebben wi nae 8 daegen in presentie van die 2 vorgedachte broeders besloeten Martin(um) in die Lijer te beropen. Ende opdat wi mochten weten offt ooc sijne genegentheit tot onse gemente strecke, so hebben Bernhardus onsen dienaer, den 2 gedeputerden last g(e)g(even) om met Martino te spreken, 't welck geschiet iss. Martinen hadde verantwoord g(egeve)n dat hi sijn bera(e)t moste nehmen. Omtrent nae 3 weken (ond(er)tusschen van de gedeputerden angesproken sende), verklaerde hi in classe hoe dat hi om ernstige reden bi sijn kercke in de Lijer moste bliven, ende van deselve qualic mochte ontslaegen w(orden). Wi hebben hier bi de saeke van Martino laeten beruisten.

Nae der tijt sijn wi wederom vergaедert. Hebben in p(re)sentie van Johan(nes) Bernhardi ende Isaaco Narano verhaelt hoe dat wi ooc met goet contentement Johan(nes) Leonardi hadden gehoord, ende naerdien wi van sine gelegenheit hadden gesproken. Hebben endelic eendrachtelic geresolvert hem tot d(e)n dienaer van onse gemente te beroopen. Ende naedien wi hier op het advis des classis hadden gevragt, ende van ons(e)n ambachtsheer versocht dat sijn E(dele) sodanige beroopinge op Johan(nes) Lenersz. wilde approberen, hebben wi hem eindelic de beropinge behandet d(e)n 4 septembris dewelcke de selve heft angenoemen.

Den 7 septembris heft onse broe(der) Bernhard sin test(i)m(onium) oft sijn afscheit van ons ontfangen.

Den 6 septembris isz bi ons het avontmael des Heeren gehouden Lenaert Claesz. is afgehouden omdat hi met Willem Henrichsz. noch niet was versoent.

Martgen Jans is afgebleven deur twist met Engeltgen, de huisvrouw van Frans Huigensz.

Jacob Tonnisz. is afgehouden om mojte met Sijmon Pietersz.

Francke Claesz. met Arian den huisman sijn wederom angekomen nae dien si versoont waeren. Hebben van haere ergernissen den gemente om vergevinge laten bidd(e)n.

Betgen in de Schanse is noch afgebleven. Ooc is afgebleven Crijn Braber. De huisfr(ouw) van Tonnis Huimensz.

FOLIO 21

Anno 1608.Pridie Calend(ae) Novemb(ris)¹¹
Is tot eenen ordinarisen dienaer der gemeijnte
Christi in Maeslantluijs, na wettelijcke beroepinge,
bevestigt Joannes Fenacolijs, dienaer der gemeijnte
op 't Wout, ende is hier metter woon gecomen den laetsten
octobris, doende sondaechs daer aen den 2 novembris
zijn eerste sermoen. God de Heere wil zijnen dienst
alhier vruchtbaer maken tot veler menchen salicheit. Amen

Den 9^{en} novembris is kerckelijcke vergaderinge gehouden,
ende is alhier voor eersten met gemeenen advijse goet
gevonden te letten op het stuc van de vervallen
ordre der kercke, om deselfde conform andere wel
geconstitueerde kercken te restaureren.
Is over sulx voor eersten geresolveert dat alle
kerckelijcke vergaderingen voortaan solemnelijc met
aenroepinge van den h(eiligen) naem Gods sullen aengevangen
ende wederom met dancsegginge sullen besloten
worden. Ten 2^{en} dat deselfde vergaderingen
ordinaerlijc eens te veerthien dagen na de
middach sullen gehouden werden, ende en sal niemant
uijt deselfde vergaderinge absenteren, op de boete
van vijf groten, tot profijte van den armen.
Ten 3^{en} is ooc besloten dat men bij de kerckm(eeste)rs
aenhouden sal om een kerckenraetkamer in dewelcke
de broederen sonder interpellatie, in vrijheijt soudē
mogen spreken ende beraetslagen. Ende is hiertoe gecom-
mitteert den predicant ende Arijen Willemsz., ouderling,
met laste van verder ooc den kerckm(eeste)rs te kennen te
geven eer sodanigen nodigen ende stichtliken werc soude achter-
blijven, dat de br(oeder)s liever elc bereijdt zijn vrijwillich
tot het gebou desselfden wercks te contribueren.

¹¹ Pridie is daags tevoren. Calendae is de eerste dag van de maand. De datum is dus 31 oktober. (vrijdag).

FOLIO 22

Ten 4^{en} is gesproken ende overleijt ofte het niet practicabel soude wesen eenige ordre te stellen op het rumoer der cleijne kinderen onder den kerckendienst, tot turbatie beijde van den predicant ende toehoorderen.

Ende is hier van voorslach geschiet dat het goet soude wesen ijmant te ordonneren die toesicht beijde op het gerucht der honden ende kinderen soude dragen.

Ten 5^{en} is besloten m(eeste)r Jan aen te seggen van neerstelijc te letten op het opteijckenen der gedoopten.

Ten laetsten is goet gevonden van kercken wegen de kerckenord(re) te laten uijtschrijven

Verder is bij Arijen Willemsz. die vergaderinge aengedient hoe dat de overledene huisvrouw van Gerrit Heyndricksz. den armen alhier bij testamente bedacht heeft met de summa van 24 guldens. Dus hier pro memorie.

Den 16 novemb. extraordinarise vergadering gehouden. Ende is alhier overleijt door wat middel de kercke soude mogen geholpen werden, dewijle de 8 st(uijvers) op de bieren aen de hiem-raet ter tijt van vier jaren uijt crachte van een seecker accoort sal comen. Ende dewijle dese saecke gantsch swaer zij, is goet gevonden den ouden kerckenraet mede te beroepen, mitsgaders de kerckm(eeste)ren.

Ende na rijpe communicatie ende deliberatie van de saecke is met gemeenen advijse goet gevonden, dewijle het opsteken van een duijt op elc bierken, ten nausten overleijt zijnde, een gulden comt te bedragen op de tonne, waer over men verstaet dat die van De Lier ende Overschie tot proffijt van hare kercke de gansche gulden van de H(eren) Staten verworven hebben, dat men het selfde mede soude in 't werc stellen.

FOLIO 23

versoecken met advijs van den ambachtsheer
hetselfde octroy te vercrijgen, mits conditie dat
de H(eren) Staten meteen den tappers ordonneren hare
bieren niet tegenstaende dese verhoginge daerom int
uijttappen niet te verdieren ofte op te stellen.
Ende zijn om dit te bevorderen gedeputeert Joh. Fenacoli,
Pieter Engebrechtsz. kerckm(eeste)r ende Lambrecht
Willemsz. diacon. Is vercregen voor vijff jaren.
Den 19^{en} nov. een generalen vasten- ende biddach.
Den 23^{en} nov. ordinarise vergaderinge gehouden
ende is alhier besloten dewijle den ambachtsheer
de copien van het octroy van De Lier als ooc
van Overschie achte nodich te wesen, dat men het
selfde sal bewarden, ten eijnde dat men te beter
fiat op onse requeste van wegen onse kercke
soude mogen vercrijgen. Van het welcke den
ambachtsheer, door de predicant aengesproken
verhoopte goede apparentie te zijn.
Vorder is niet bijsonders verhandelt.
Den ...¹² decemb. ordinarise vergaderinge gehouden
ende is tot de visitatie tegen het avontmael gedepu-
teert den predicant ende Arijen Willemsz. ouderling.
Den ... dec. ordinarise vergaderinge gehouden
ende is den broederen rapport geschiet over de gedane
visitatie. Ende is alhier besloten dewijle Bethge in de
Schanse van haere ongerechticheit soude vergoedinge aen den genen dewelcke
zij verongelijct hadde, dat deselfde soude toegelaten werden,
mits haer gedaen berou ende leetwesen de gemeijnte
met verswijginge des naems voorstellen, dewijle de saeck
eenigen bekent was. Is ooc Aeltgen Everts toegelaten
also men verstont deselfde met haer buerinne versoent
te zijn. Zijn ooc Maertgen Jans met Engeltje
ende Machtelt Cornelis met Emmetge Dircks versoent.

¹² De datum is niet ingevuld. Idem drie regels verder.

FOLIO 24

Anno 1609

Den 4^{en} januarij ordinarise vergaderinge
gehouden ende is alhier besloten de
gemeijnte mede hare keurstemmen te
laten in het verkiesen van den kerckenraet,
conform andere kercken. Doch dat den
kerckenraet dubbelt getal sal nomineren
ende niettemin keurstemmen behouden.
Ende sijn tot ouderlingen in plaetse van
Lenaert Cornelisz. ende Pieter Allertsz.
genomineert Cornelis Claesz., Jacob
Engelbrechtsz., Pieter Engelbrechtsz., Frans
Willemsz. Tot diaconen in plaetse
van Cornelis Pietersz. ende Lenert Gerritsz.
genomineert Steffen Heijndricksz., Huijch
Jacobsz., Pieter Jansz. Backer, Arij
Willemsz. Breur. Uijt dewelcke sondaech
daeraen volgens de verkiesinge geschieden sal.
Is ooc besloten een boec den diaconen
te copen in dewelcke zij in de kercke
haren ontfang opteycken.

Den 11^{en} januarij uijt de genomineerde personen
bij de gemeijnte gecoren tot ouderlingen, Pieter
Engelbrechtsz. ende Cornelis Claesz., tot diaconen
Steffen Heijndricksz. ende Pieter Jansz. Backer, stierman.

Den 18^{en} januarij ordinarise vergaderinge gehouden
ende is alhier den armen hare winterverhoginge
geschiet.

Sondaechs nae Paesschen het avontmael
gehouden overmits mijne swachte.

In ¹³ julio het huijs des predicants drie voeten
gehoocht ende opgevijselt anno 1609.

¹³ In margine staat hier: het hoogen van des predicants huijs.

FOLIO 25

Is van de somer noch heilig avontmael gehouden
met aencominge van noch eenige litmaten.
Den 20. decemb. 1609 kerckelijcke vergaderinge
gehouden ende rapport gedaen van de versoeninge
van eenige litmaten in twist saecken, ende is besloten
haer van aen de tafel te vermanen. Is ooc
vermaent Floris Gielisz. van wegen het
lichtveerdich caetsen in de bane bij Jan geschiet.
Is vorder ter neder geleijt de swaricheit tusschen
Thomas Jansz. ende Bastiaen Huijgensz. van
seeckere vijftich guldens, dewelcke Thomas
Jansz. eijschende, Bastiaen Huijgensz. nochtans
verclaert betaelt te hebben. Doch niettemin
gesproken hebbende met Pieter Engebrechtsz.,
presenteert uijt eijgenwillicheit hetselve
noch eens aen den armen uijt te reijcken tot
contentement van Thomas Jansz.
Vorder is voor den kerckenraet beroepen
ende verschenen Gillis Allertsz. Lange,
afgebleven zijnde, ende is vermaent zijn ergerlijc
leven te laten, dewijle het schrickelijc zij
in de handen des Heren te vallen. Hetwelcke bij
hem aengenomen is so dat hij goede hope van
beteringe gegeven heeft.

Anno 1610

Den 11 aprilis op Paesschen, nae gedaen visitatie,
het avontmael des Heeren gehouden met
aencominge van vijff litmaten. Ende zijn tegenwoordich
ooc aengesproken Arij Claesz. Backer, Cornelis Meesz., Vranc Claesz.
van hare vergrijpingen. Ende also van Vranc Claesz.

Koorhek en lidmaten

Maassluis was vrijwel geheel 'Gereformeerd'. Dat betekende dat vrijwel iedereen lid was van de kerk. Maar lang niet iedereen was ook 'lidmaat'. Verreweg de meeste mensen waren 'liefhebber': zij waren gedoopt en hoorden bij de kerk, maar alleen wie ook daadwerkelijk belijdenis van geloof had afgelegd mocht deelnemen aan het Avondmaal of kwam in aanmerking om als ouderling of diaken benoemd te worden.

De ruimte om Avondmaal te vieren hoefde dus niet al te groot te zijn, wat in de Groote Kerk duidelijk te zien is. De ruimte achter het 'koorhek' is betrekkelijk klein. Dat koorhek zou dus eigenlijk 'avondmaalshek' moeten heten: een koor heeft er nooit achter gestaan, terwijl de teksten op het hek eenduidig verwijzen naar het Avondmaal.

FOLIO 26

daer beneffens vele quade geruchten gaen
van oneerlijcke woorden ende achterk(lap),
is goet gevonden de saecke naeder te
ondertasten.

Also bij Pieter Engebrechtsz. ende Lambrecht
Willemsz. ende Lenaert Arijensz. uijt
den name des kerckenraets seeckere
vier margen lants ten behoeve van den armen alhier gecocht is van de
weduwe van Lou Fransz., is goet
gevonden een collecte te doen tot
fineringe van de penningen.

Is ooc goet gevonden te versoecken,
beeds gewijse aen ijder schip dat haer
gelieve den armen jaerlijx een kinneken
visch te vergunnen. Is het selfde geconsenteert.

Den 3^{en} octobris kerckelijcke ver-
gaderinge met aenroepinge van den name
Godes gehouden ende geeijndicht. Ende
is alhier sware clachten ingecomen
over het dagelijx ontuchtich spreecken,
mitsgaders ooc oneerlijc hantgelaet met
vrouwen, tot argernisse van velen begaen
bij Vranc Claesz. Item is ooc
blijck ende kennisse voorgecomen van
eenige eerlijcke vrouwen dewelcke
hij tot oneere soude gesoliciteert hebben,
als met namen de huijsvrouwe van
Maerten Jacobsz. dewelcke daervan aen
den predicant ende Cornelis Claesz. clachte

FOLIO 27

gedaen hadde in de visitatie. Item ooc aen eenen Trijntgen
Pietersdr., huijsvrouw van Crijn Centensz.,
getrout voor den somer den 28en junij,
dewelcke hetselfde verclaert heeft
warachtich te zijn aen Lambrecht Willemsz.
ende Arij Willemsz, cuijper. Vorder is ooc
ingebracht zijne ongeschickte onstuijmicheit
op den vollen dijc gebruijckt tegen Cornelis
Meesz., hem niet alleen schandelijcken
toespreeckende maer daer benefens ooc
dreijgende te slaen, ende so leelijcken uijt te rechten
als de duijvel aen Job gedaen hadde ende
andere leelijcke argerlijcke redenen aldaer
gebruijckt. De broeders, alles in de
vreese des Heeren overwogen hebbende,
zijn eijntlijcken geresolveert hem hier
over te hooren, ende so de saecke also
bevonden werden, hem te doen aenseggen
van hem van de tafel des Heeren te
onthouden, ten eijnde also de ergernisse uijt
de kercke Gods soude mogen geweert werden.
Ende nademael hij weijgerich is geweest
voor de vergaderinge te compareren, hem
verexcuserende over zijn ongelegentheijt, so
heeft de vergaderinge daertoe gedeputeert
Johannen den predicant, Cornelis Claesz.
ende Lenaert Arijensz., ouderlingen.
Doch eer dese bij Vranc Claesz. gecomen
zijn, is hij selfs 's maendaechs 's avonts
bij den predicant gecomen, hem zeer
qualijc belovende ende ooc mede vrij niet

FOLIO 28

al te wel spreekende. Doch daerna
naerder onderrecht zijnde, heeft beleefder
gesproocken ende is met vrientschap gescheijden.
s' Anderendaechs bij absentie van Lenaert
Arijensz. is hem den last des kerckenraets
ten huijse van Cornelis Pietersz. ende in
zijne tegenwoordichheit door den predicant
ende Cornelis Claesz. ontdeckt. Hij,
alles aengehoort hebbende, heeft aengaende
zijn dagelijcsche ontuchtige redenen als ooc
het oneerlijcke hantgelaet met de
vrouwen ront uijt bekent, seggende ooc
dat hij't niet conde laten ende zeer geerne
een vrouwe sach als zijnde van de selve
gecomen en negen maenden binnen deselfde
gedrogen. Ontkende ooc niet heftich
van de sollicitatien tot oneere aen verscheijden
vrouwen, dewijle het bewijs bij de hant
was. Doch hem en is van de daet niet
opgeleijt, maer hem wel angeseijt als dat
hij groote oorsaecken tot suspicien gaff
van sodanigen eenen leelijcken daet tot be-
droeffenisse der vromen ende ergernisse der
swacken. Ende hier over met vele redenen
heftich uijt den woorde Gods vermaent ende
aengesproocken zijnde, hem voor oogen houdende
zijne sware begane sonde, mitsgaders den
last van den toorn Gods is hem eijntelijc
aengeseijt van des kerckenraets wegen
als dat hij hem onthouden sal van de tafel
des Heeren ter tijt ende terwijle toe de

FOLIO 29

broeders merckelijcke beteringe, met nalatinge van sodanige oneerlijckheit aen hem bespeuren ende hij also met stichtinge soude mogen communiceren. Hier en tusschen dat de broeders, niettemin bereijt zijn den Heere voor hem te bidden ende hem in aller liefde te bejegenen. Vermaenende hem ooc geen quaet gevoelen van den kerckenraet te hebben, noch deselfde te lasteren alsof deselfde sinisterlijcken met hem handelden ofte andersins tot spot hem sochten te stellen, maer het gene 't welc geschiede dat sulx van amptswegen gedaen werde achtervolgende de vermaninge des apostels: hebt acht op u selven ende op de gantsche cudde u bevolen. Ende so hij den kerckenraet ooc quame te lasteren dat deselve betoonen sal sulx seer leet haer te zijn, sulx dat zij niet sullen staen als babocken, gelijc hij de mannen verachtelijc genoemt hadde. 't Welc alles hij den broederen ten besten afgenomen heeft, mitsgaders ooc de goede vermaninge ende den last aen hem gedaen, grote beteringe belovende ende versoeckende ooc aen den broederen den Heere voor hem te bidden ende het goede ooge ende opsicht op hem te houden.

In de visitatie is niet bijsonders vernomen anders dan dat Arij Claesz. backer ende Cornelis Meesz. zeer t'onvreden waren over de onstuymicheit van Vranc Claesz. tegens haer begaen; mejnden

FOLIO 30

ooc dese reijse van de tafel te blijven.
Vorder Reijmtgen ende Aeltgen Claes,
zijn alle beijde tegens malcanderen even
hertneckich gebleven, ende nadat men
hoort, blijven ooc alle beijde van de
kercke ende het gehoor des Godlijcken
woorts. Na heeft Reijmken uijtdruckelijc
geseijt tegen de visitateurs dat zij aldus
gerust was, ende wel mocht lijden dat
de broeders niet meer tot haer en quamen,
't welc een teecken is van een overgeven
halstericheit.

Den 10^{en} octob. 1610 het avont-
mael des Heeren gehouden.

Den 25^{en} decembris zijn het feest
van de geboorte onses salichmaeckers
Christi Jesu het avontmael na behoer-
lijcke gedane visitatie gehouden.

Ende is desenmale wederom toegelaten
Leentgen Exters, weduwe, dewelcke overmits
notoire vergrijpinge in de schandelijcke
sonde der oncujsheijt met een gehouwet man
is langen wijle afgehouden van de tafel
des Heeren. Doch also deselfde hare sonden
was beclagende met ware berou ende leetwesen
ende zeer instantelijcken was versoeckende
om toegelaten te werden, is sulx haer
ingewillicht, mits dat na kerckelijcke
ordre hare schultbekenninge door den
predicant met openbare voorstellinge
hares naems de gemeijnte soude te
kennen gegeven werden na den regel des

FOLIO 31

Apostels Pauli, opdat also de ergernisse
uijt het midden van de gemeijnten des Heeren
wech genomen werde. 't Welc zij ingewillicht
heeft, ende is hetselfde ooc in hare tegenwoor-
dicheit geschiet voor den gantschen gemeijnte.
Vorder is ooc toegelaten Jannitgen Vlaminx,
mede afgehouden om haer ergerlijc leven,
gedurigen twist ende oneenicheit met hare
man, van dewelcke zij ooc afgescheijden was,
mitsgaders ooc twist met andere bloetverwanten. Dit
selfde is ooc de gemeijnte aengeseijt voor
de tafel des Heeren, mitsgaders haer berou
van hare vorige sonden, vergeselschapt met
verbeteringe des levens als door 't welcke den
kerckenraet satisfactie geschiet was.
Aeltgen Evertsdr. ende Reijmtgen zijn
dese reijse noch afgebleven, alsnoch onversoent
zijn(de).
Ende is afgebleven Lambrecht Willemsz. overmits
seeckere moeijten hem bejement.
Vorder tot verlichtinge van de diaconij-
beurse is door onderlinge contributie
van de broederen des kerckenraets, Grietge
Schipppers vergadert vijfthien guldens
tot verval van de oncosten van het meesteren ende
cureren hares beens 't welc gebroocken was.

Anno 1611

1 januarij 1611 zijn tot ouderlingen
genomineert Pieter Allertsz., Bastiaan
Maertsz., Claes Pietersz. visscher,

FOLIO 32

Cornelis Claesz. deker. Item tot
diaconen Huich Jacobsz. wever,
Pieter Pietersz. seilmaecker, Jan
Jacobsz. schoenmaecker, Pieter
Lenertsz. scheepmaecker.
Ende zijn mette meeste stemmen
ouderlingen geworden Bastiaen Maertsz.
ende Claes Pietersz. Diaconen zijn
geworden Pieter Pietersz. seilmaecker,
Jan Jacobsz. schoenmaecker.
Dewelcke in haren dienst nae drie
sondaechsche geboden den 30^{en} januarij
1611 opentlijcken voor de gemeijnte
bevesticht zijn.
Op Paesschen 1611 het avontmael des
Heeren gehouden ende is dese reise afgebleven
Maria Jansdr., weduwe, overmits ongerust
sijnde in seeckere scheltwoorden so zij seijde
van Pieter Allertsz.
Op den 29^{en} maij de broeders gesamentlijk
vergadert ten huijse van de predicant
over de saecke tusschen Pieter Engebrechtsz.
ende tusschen Gerrit Tonisz. met zijn huijs-
vrouwe Aefgen Pieters gevallen. Ende is
bevonden dat de scheltwoorden ende calumnien
niet dan te veel zijn geweest dewelcke

FOLIO 33

Aefgen Pietersdr. tegens Pieter Engebrechtsz. so
in zijn tegenwoordigeit tegens hem uijt te varen als anders
in zijn absentie soude gebruijckt hebben, ende dat
van wegen een saecke niet genoegh ondertast
zijnde, ende daer na ooc anders bevonden. Hierover
heeft Gerrit Tonnisz. ende zijn huijsvrouwe
Aefgen Pietersdr. nadat zij onderecht zijn
geweest van de saecke groot leetwesen betoont
ende zijn onder den anderen wederomme versoent,
malcanderen ten goede houdende ende vergevende
het gene datter geschiet was.

Den 16 julij 1611 de proefpredik(ati)e gedaen
ende na gedaen sermoen in den eersten gesproocken
van Vranc Claesz., dewelcke versochte
wederom tot de tafel des Heeren toegelaten te
mogen werden. De broeders ondersocht hebbende
zijn leven en hebben sint der tijt niet
bijsonders van hem gehoord, is derhalven zijn
versoec ingewillich met ernstige vermaninge
van hem neerstelijc voortaan te wachten van lichtveerdich
wereltsch geselschap, dewelcke bij hem vele
in zijn exchijns-huijsken frequenteerden,
't welc hij ooc belooft heeft te doen.

Zijn ooc Pieter Lievensz. ende Jannitgen
Pleunen met den anderen versoent van wegen
eenige twistredenen tegen den anderen gebruijckt.

Verder zijn ooc Pieter Lievensz. ende
sijn huijsvrou gecensureert van wegen de oochluijckinge haers
dochteren in de lichtveerdige verlatinge haeres bruijdegoms ende trouwinge
van een ander bij een paep. Ende sijn van de tafel afgehouden.
Ooc is Arij Jacobsz. t'Juch versoent met Abraham Pietersz. den welcken

FOLIO 34

Anno 1612

hij met injurieuse woorden verongelijkt hadde. Is afgecondicht aen de tafel, met verswijginge des naems, t' weten van deselfde woorden te renunchieren met warachtich berou ende leetwesen.

Is door den predicant Johannen Fenacolum ontrent dese tijt zeer ernstich aengebonden het recupereren van de gront der Schanse, ende is ooc mitsdien aen de H. Staten versocht door requeste.

Is bij den ambachtsheer, den heere van Keenenburch, joncheer Jacob van Egmont¹⁴ den armen van Sluijs gelegateert een gifte van vijftich guldens iaerlijx.

Den 24^{en} julij is de Schanse aen de kercke bij de Ed.Mo(gende) H.H.Staten¹⁵ vergunt ende geconsenteert deselve te mogen aenvaerden ende accommoderen tot een kerchoff ende nieu gebou ener kercke ende de reste tot erven te mogen uijtgeven, op alsulcke limijtscheijdinge als bij eenge uijt den Collegie van de Gecommitteerde Raden ende eenige uijt de hoge Heemraden sal werden gedaen.

Anno 1612 den 1^{en} januarij heeft den edelen heere joncheer Jacob van Egmont, heere van Kenenburch, door het trouwe beleid van den schout Adriaen van Waes ende des predicants Johannis Fenacoliij, Sluijs ende Maeslant van den anderen gesepareert, tot dienste van die van Sluijs. Ten 1^{en} daerinne overmits zij veel tijts verliesen met in Maeslant

¹⁴ In margine: Gift des ambochtsheers ioncheer Jacob van Egmont aen den armen.

¹⁵ In margine: Recuperatie van de Schansse.

FOLIO 35

te loopen ende dicwils verachtet werden in
hare reisse, zijnde wint ende getijde verandert.
Ten 2^{en} om op alles beter ordre ende voorstaen
van hare visscherij neeringe te verwerven, also den huijsman
hem weijnich dies bemoeijt.

Ten 3^{en} tot verlichtinge van veele oncosten,
dewijle alreede secretarisgelt ende bodegelt
ten meesten dubbelt betaelt werde. etc.

Den 31^{en} augusti¹⁶ 1612 heeft den edelen
heere van Kenenburch overmits zijne indis-
positie zijnen neve, jonch(ee)r Ottho van Sevender
dijcgraeff ende balju van den Brielle ende van
den lande van Voorn, geauthoriseert ende
gemachticht om schepenen op Sluijs te
verkiezen, dewelcke recht ende gerechtigheid
aldaer volgens den gebruijcke van andere
ambachten soudén administreren. Ende zijn vercoren
ende beëdet dese navolgende: 1 Joost van Stelant
2 Adriaen Willemsz. van Moordrecht 3 Cornelis Claesz.
4 Dirc Fredericsz. 5 Jan Jansz. Verdoes 6 Lenaert
Cornelisz. Sgravesande 7 Jan Cornelisz. Nierop.

De Heere geve een goet succes van alles
ende dat hetselve tot meeste dienste van de
burgerij ende tot welvaert van de plaetse mach
strecken.

Den 23^{en} sept,¹⁷ also daer menichfuldige
clachten der armen voorquamen van verlaten te
zijn in hare sieckten nopende het meesteren ende
cureren, so heeft den kerckenraet, niet
lievers siende als dat hare armen in hare
sieckten ende andere accidenten mede mochten
bedient ende gecureert werden, met m(eeste)r
Isebrant, chirurgen alhier, veraccordeert

¹⁶ In margine: Kiesinge van schepenen.

¹⁷ In margine: Aenneminge van een dorpsm(eeste)r tot gerijff van de arme siecken.

FOLIO 36

voor de somma van achthien guldens
voor den tegenwoordigen iaren, omme in die
tijt alle de armen van Sluijs die sulx
op hem begeren sullen, te helpen ende te cureren
sonder ijert aengaen, moeijte ofte medicamenten
daer voor vorder te sullen mogen
eijsschen. Ende is dieshalven een contract gemaect
ten wedersijden onderteijckent.
Vranc Claesz. ende Cornelis Meesz.
hebben den 5^{en} octobris haer geschil aen
den kerckenraet gesubmitteert, ende dewijle Cornelis Meesz.
van de slagen, noch Vranc van het
veraccordeerde gelt geen bewijs en hadden
zijn zij beijde evenveel gelooft ende
oversulx allebeijde afgeslagen in haren eijsch,
ende ernstelijcken vermaent malcanderen
in der liefde te omhelsen, gelijc als
broederen betaemt.
Den 7 octobris 1612 het avontmael
gehouden.
Afgebleven Cornelis Cornelisz. Reus ende
Cornelis Gerritsz. met hare huijsvrouwen
van wegen haer proces met eenige bueren.
Item geabsenteert Wouter Gerritsz. ende
Hubrecht Arijensz. van wegen eenich
misnoegen over Arij Willemsz. cuijper.

Ambachtsheer

De ambachtsheer heeft een ambacht in leen of eigendom. Had hij het in leen, dan was het niet erfelijk. Het ambacht van Maasland en Schipluiden was erfelijk: Otto van Egmond, de vader van Jacob, heeft het in 1583 van de Grafelijkheid gekocht voor 3500 pond. Hij kreeg er wel veel voor terug. Het grondgebied van Maasland en Schipluiden was namelijk erg groot. Otto van Egmond werd door zijn aankoop het hoofd van het bestuur. Daardoor mocht hij de schout benoemen, die zich met de rechtspraak bezighield. De inkomsten kwamen uit een belasting op de huizen en boerderijen en uit een belasting op bier en wijn. Ook alle boetes van strafzaken gingen naar de ambachtsheer. Met dit geld kon hij de lagere bestuurders van Maasland en Schipluiden betalen. De rest was voor hemzelf.

FOLIO 37

Anno 1613. Anno 1614. Anno 1615. Anno 1616.

Kersmis 1612 het avontmael gehouden

item Paesschen 1613 avontmael gehouden

item in julio 1613 ut supra

item in octobri 1613 ut supra

item Kersdach 1613 ut supra

item Paesschen 1614 het avontmael

gehouden na gedane visitatie.

Ende is Arij Willemsz. cuijper, met

Hubrecht Arijensz. ende Wouter Gerritsz.

versoent.

Item in julio 1614 het avontmael gehouden

in octobri 1614

Kersdach 1614

Paesschen 1615

in julio 1615

in octobri 1615

Kersdach 1615

Paesschen 1616

in julio 1616

in octobri 1616

Op het goetvinden des kerckenraets ende der

kerckm(eeste)ren van de continuatie schoolm(eeste)rs Jan

om beter correspondentie wille na gedane separatie

ende confirmatie van setthens ende schepenen derselver

approbatie versocht, dewelcke deselve aenneminghe des

Jacob van Egmond (1545 - 1618)

Jacob van Egmond volgde zijn vader Otto op als heer van Kenenburg en ambachtsheer van Sint Maartensregt, Maasland en Schipluiden. Otto van Egmond koos in 1572 de kant van Willem van Oranje. Zijn zoon Jacob speelde een veelzijdige rol in de verdediging van Holland. Hij kreeg in 1574 het bevel over een aantal vendels. In 1575 werd hij door de Staten van Holland benoemd tot commissaris van de monstering, wat inhield dat hij belast was met het toezicht op aangeworven soldaten en hun uitrusting. Aan het eind van het jaar werd hij naar Overflakkee gestuurd om te voorkomen dat de Spanjaarden er een invasie zouden doen. Hij werd door de Staten van Holland meerdere keren afgevaardigd in de Staten-Generaal, waarvan hij zelfs voorzitter werd. In 1614 ontving hij van de Duitse Orde het patronaatsrecht van de kerken in Schipluiden en Maasland (en daarmee ook in Maassluis). De verzelfstandiging van Maassluis in 1614 was (met ds. Fenacolijs) vooral zijn werk. Jacob van Egmond overleed kinderloos op 5 juli 1618 en werd bijgezet in de familiegrafkelder in de kerk van Schipluiden. Zijn neef Otto van Zevender was zijn opvolger. Met deze Van Egmond kreeg Fenacolijs het aan de stok over de verkiezing van kerkenraadsleden.

FOLIO 38

des kerckenraets ende der kerckm(eeste)ren in alles toegestaen hebben, even gelijck deselve den 15. augusti anno 1610 uijtwijsende de Acte der aenneminge geschiet was.

Item anno 1616
den 15^{en} Octobris

Den kerckenraet extraordinaris bijeen geweest ter saecke van seecker geschil geresen ter eenre sijde tusschen onsen broeder Otho de Roij, secretaris, ende Lambrecht Willemsz.

dewelcke malcanderen in deser voegen verstaen hebben voor eersten also den secretaris verstaen hadde dat zij te Schiedam heijmelijcken bij den secretaris een seecker geschrift hadden laten maecken, ofte zij daermede niet gemeijnt en hadde ijets te attenteren tot zijnen nadeele ofte tot prejudicie van zijne eere. Daerop Lambrecht Willemsz. seijde met het selfde schrift anders niet te soecken dan de defensie van haere saecke, so wanne(e)r het van noode soude mogen zijn, sonder dat hij ende de andre die met hem waren int minste zijns persoons gemeijnt ofte aengeroert hebben, ende dat hij om sulx te doen blijcken oock bereijt was hetselfde schrift te vertoonen, met welcke verclaringe den secretaris geacquiesceert heeft.

Ten tweeden seijde de secretaris dat hij hem opentlijcken verweten hadde dat hij nae het penningmeesterschap, 't welc Lambrecht Willemsz. bediende gestaen hadde, waerin de secretaris hemselven hoochlijcken verclaert hadde, ende alsnoch verclaerde, onschuldich te zijn. Ende also hij hem geseijt hadde sulx te sullen bewijzen, versochte derhalve bewijs ende overtuiginge.

In 1584 liep Jacob van Egmond mee in de begrafenisstoet van Willem van Oranje waarbij hij diens wapen droeg; een bijzonder eervolle taak.

FOLIO 39

Hierop heeft Lambrecht Willemsz. geseijt hoe dat hij geen ander bewijs hadde, dan dat den predicant Johannes Fenacolijs sodanige redenen over eenigen tijt met hem gecommuniceert hadde, ende dat hij onlanx deselve redenen hem weder gevraecht hadde, deselve alsnoch gestant gedaen hadde ende geensins ontkent. Hierover heeft den predicant als oock den kercken-raet haer misnoegen tegens Lambrecht Willemsz. getoont, als dewelcke onbehoorlijcken het getuijgenisse van den predicant misbruijckte in hevichheit ende toorn tot sterckinge van zijne twisten. Daer de getuijgenissen met de hoochste eerbiedinge behooren gebruijckt te werden wanneer de uijterste noot, het zij van Godes glorie, ofte het welvaren van den even naesten vereijschte, ende datmen alsdan de getuijgen te voren plachte te waerschouwen ende aen te spreecken, 't welck hier gantschelijc met overvallinge ende verrasschinge toeding. Voorts met andere redenen werden tegens hem gebruijckt te lang om te verhalen.

Ondertusschen, den predicant aengaende, heeft verclaert sodanige woorden gesproocken te hebben. Maer also een ijder de beste uijtlegger is van zijn woorden, so heeft hij te verstaen gegeven dat men deselfde niet verder en mochte trecken dan de gelegenteit van de saecke was uijtwijsende. Want belangende deselve woorden seijde dat de secretaris, soeckende zijn huijsgesin voor te staen ende bemerckende dat het secretarischap niet genoeg hem soude connen voeden, met hem daer over gecommuniceert hadde in den beginne van zijn secretarischap, ende onder anderen dat den secretaris tegen hem geseijt hadde wat mij docht van het pen-

FOLIO 40

ningmeesterschap van de visscherije. Daer op den predicant, hem wederspreeckende, seijde niet te sien, hoe dat hetselfde soude connen bequamelijcken geschieden.

Den secretaris antwoorde hierop dat hij hoopte jae, ende dat hij hadde de gunste van ende toesegginge van mijn jonch(eer) van Sevender. Dese ende diergelijcke woorden seijde den predicant communicativelijcken tusschen hem ende den secretaris gevallen te zijn. Ende dat het hier over geschiet was dat hij corts daernae bij eenige gelegenth(eden) ten besten, doch niet wetende hoe, ditselve aen Lambrecht Willemsz. verhaelt hadde. Ende aengaende dat hij daerbij mochte geseijt hebben dat hij daerna gestaen hadde dat het selfde te refereren was tot de voorgaende communicatie, ende vorder niet sulx dat hij daernae gestaen hadde ten aensien van de genegentheit tot sulx dewelcke hij in de communicatie te kennen gegeven hadde, namentlijcken bij aldien het wettelijcken conde geschieden, maer dat hij geensiens schuldich was daernae gestaen te hebben ten aensien van eenige dadelijcke sollicitatie die hij tot sulx int werck gestelt soude hebben. Daervan oock den predicant seijde gantsch ende gaer geen kennisse te hebben, oversulx en wilde niet dat zijne woorden verder dan als voren geseijt is, souden geduijt werden.

Den kerckenraet dit alles aengehoort hebbende, mitsgaders oock vele ende verscheijden propoosten dewelcke tusschen den secretaris ende Lambrecht Willemsz. over ende weder over vielen, so is het dat deselfde, niet beters siende dan de reconciliatie van dese twee persoonen, verclaert hebben ten aensien van Lambrecht Willemsz. dat hij zijne uijtgesproocken woorden bewees. Maer rijpelijcken alle omstandicheden examinerende ende

FOLIO 41

overwegende, verclaerden zij alle gelijckelijck dat geensins uijt de woorden conde volgen (ofte ten waer saecke ander bewijs bij gebracht werde) dat den secretaris eenigersins, hetzij directelijck ofte indirectelijck, schuldich was aen de daet van namentlijcken datelijcken nae het penningmeesterschap gestaen te hebben. Met welcke verclaringe beijde partijen te vreden zijn geweest, ende hebben malcanderen daer over de hant der eenicheit gegeven, gelijck het selfde ooc den predicant gedaen heeft aen Lambrecht Willemsz. Voorts zijn partijen vermaent vrientlijcken malcanderen te willen voortae bejegenen, ende aengaende dese saecke haer te willen wachten van eenigersins te roemen dat zij of d'een of d'ander soude overwonnen ofte overtuijcht hebben, maer daarvan anders niet te willen spreekken dan hier tegenwoordich bij den kerckenraet verclaert is. 't Welc zij ooc reciproce belooft hebben.

Na dit alles heeft ten derden Lenaert Gerritsz. ouderling verclaert onrustich te zijn daer in, dat de secretaris in hare onderlinge kijvagien haer schelmen genoemt hadde.

Hierop seijde de secretaris dat sulx door haesticheit was geschiet ende dat hem oock sulx van herten leet was, maer ondertusschen dat haer ook stont te bedencken dat hij hem getercht hadde seggende dat zij noch wel meer souden seggen. Versochte hierover aen Lenaert Gerritsz. wat dat meer was. Hier over is bij hem geseijt hoe dat meer hem verstont op de costelijck(heit) van het schrijffloon, ende dat hij den lieden teveel afnam. Ende onder anderen particulariseerde hij van seeckere obligatien, item van de certificatien van den haring. Daerop den secretaris zijn

FOLIO 42

onschult dede ende verclaerde, so daer ijjet wes te seggen was, dat hij tevreden was dat de schepenen reformatie soudén doen mits hem in alles hoorende, in hetwelcke zij tevreden waren. Seijden oock dat zij onaengesien hare versoeninge hare vrijh(edén) dieshalven wilden behouden. Ende hier mede is men aen allen canten met goede vrientschap ende broederlijcheijt gescheijden.

Dit alles verhandelt den 15^{en} octob. 1616 in het studoir van den predicant, ende waren tegenwoordich Johannes Fenacolijs, predicant, Lenaert Geritsz. ouderling, Huijch Jacobsz. ouderling, Pieter Lenaertsz. diaken ende Cornelis Claesz. out ouderling also de andere absent waren.

Den 25^{en} decemb. 1616 Kersdach
het avontmael gehouden.

FOLIO 43

Op den 1^{en} decembris anno 1616 heeft hem een seer groote swaricheit voor onse kercke geopenbaert, want also den predicant henen gereijst was nae den Hage om van de kerckenrekeninghe ijert wes met den heere van Kenenburch te communiceren, so is hem daer over van zijne Ed. te laste geleijt also de verkiesinge des kerckenraets ophanden was, dat men deselve doen soude volgens de ordre van anno 91¹⁸ bij eenige politijcke ende kerckelijcke gestelt. Hier over seijde den predicant, hoe dat hij in dese conjuncture des tijts hem dieshalven beswaert vont, eensdeels ten aensien van de versch geschiede separatie¹⁹, dewelcke bij velen seer hatelijck was, eensdeels ten aensien van de gemeene kerckelijcke swaricheden dewelcke door het invoeren van eenige nieuwicheden strax bij de gemeente mede gevreesst werden. Badt over sulx zijne Ed. dat hij daervan tegenwoordich geliefde te surcheren, maer zijne Ed. nam den predicant sulx seer qualijcken af. Evenwel hiel den predicant aen, ende seijde datter vele particuliere heeren waren dewelcke om de ruste in hare gemeenten te behouden, sodanige saecken opschorteden gelijk den heere van Haringkarspel ende andere. Oversulx badt hem wederom dewijle men in eenige saecken veel beter doet met tem-

Kerkorde

Een kerkorde regelt het recht zoals dat wordt gehanteerd in een protestantse kerk. Na de Reformatie is daar veel strijd over geweest, met name over bestuurlijke invloed van buiten de kerk. In 1576, 1583 en 1591 presenteerden de Staten van Holland een kerkorde, gemaakt door 'eenighe Politijcken ende Ecclesiastijcken' (kerkelijke ambtsdragers). Deze kerkorde ging uit van meer invloed op de kerkelijke benoemingen door de wereldlijke overheden. Vandaar de voorkeur van de ambachtsheer en het verzet van Fenacolijs. De synode van Dordrecht 1618/1619 nam een kerkorde aan die tenslotte de strijd besliste.

¹⁸ Bedoeld is de kerkorde van 1591.

¹⁹ Bedoeld is de scheiding tussen Maassluis en Maasland.

FOLIO 44

poriseren dan met den hartsten invita
Minerva²⁰ deur te dringen dat zijne Ed.
hetselve gelieven soude mede op Sluijs te doen.
Hier op seijde hij: andere heeren zijn meugelijc
pusillaning, hij wilde daer mede voort. Den
predicant siende dat den heere cholerick was,
is van hem gescheijden met groote droefheit.
Ondertusschen evenwel om redenen openbaerde
hij noch de kerckenraet, noch de gemeijnte
ijet, also hij wiste wat calumnien daer uijt
soude spruijten tot zijner belastinge. Middelerwijle
is den predicant door een missive van dato den
2^{en} decemb. weder ontbooden om toecomende
weeck 's woondaechs weder bij den heere te
comen. Hetwelck overmits den biddach des
donderdaechs eerst nagecomen is. Derhalven
bij hem gecomen zijnde, heeft hij den predicant
met vele redenen lange opgehouden. Den
predicant badt hem ten hoochsten dat hij toch
wilde letten op de behoudenis van de gemeijnte
des Heeren, voor dewelcke Christus zijn bloet
gestort hadde. Hierop antwoorde zijne Ed. hoe
dat het was in Maeslant, te Delff ende
elders. Ick seijde datter oock vele plaetsen waren
daer het niet en was.
Middelerwijle, aengaende Maeslant staet hier
wel te noteren hoe dat den predicant aldaer
tsamen met den predicant van Sluijs ontrent
drie vierendeel jaers geleden 't samen met malcan-
dere waren ten huijse van Kenenburch in den
Hage, alwaer eenige propoosten opgeworpen

Adagia

De Adagia is een verzameling Griekse en Latijnse spreuken die door Desiderius Erasmus bijeengebracht zijn. Het boek werd het eerst gedrukt te Parijs in 1500. Erasmus bleef er met tussenpozen zijn leven lang aan werken tot het in 1536, vlak voor zijn dood, een boek was met 4151 adagia. Erasmus had een enorme kennis van de Latijnse en Griekse literatuur en zijn bedoeling was om met zijn boek kennis van die talen te bevorderen en daarmee het debat tussen geleerden op een hoger peil te brengen. De uitdrukking 'Invita Minerva', tegen de wil van Minerva, die Fenacolijs hier gebruikt, komt rechtstreeks uit de adagia. Tal van overbekende zegswijzen zijn aan de Adagia te danken: zo gezegd zo gedaan, met handen en voeten, van top tot teen... Minerva is de Romeinse godin van de wijsheid.

²⁰ Invita Minerva: 'tegen Minerva's wil', spreekwoordelijke uitdrukking voor 'tegen wat natuurlijk is in', 'tegen alle redelijkheid in'. De uitdrukking dankte haar bekendheid aan Erasmus' spreekwoordenverzameling, de *Adagia*.

FOLIO 45

wierden tot lasteringe van de persoonen dewelcke in de laetste verkiesinge des kerckenraets vercoren waren. Hierop seijde den predicant van Sluijs hoe dat hij merckte dat de saecken anders dan het behoorde overgebracht wierden, ende dat men wat anders sochte. Daer op den predicant van Maeslant seijde hoe dat hij sulx aldaer niet over en brachte, maer dat het ons eijgen volck van Sluijs dede. Ondertusschen betoonde hij hem gantsch hevich tegens den predicant van Sluijs ende seijde dat het van noode was dat de verkiesinge geschiede door den magistraet. Den predicant van Sluijs antwoorde hoe dat sodanige ordre van verkiesinge des kerckenraets nu 40 jaren herwaerts niet geuseert en was, ende dat hij hem beswaert soude vinden sulx allereerst in te voeren, maer so wanneer eene gemeene kerckenordeninge geraemt was, om van alle kercken aengenomen te werden, dat hij dan oock tot sulx bereijt was. Den heere seijde hier op hoe dat hij ter naester verkiesinge sulx door de magistraet sonder eenich tegenseggen wilde gedaen hebben. Daer op den predicant van Sluijs antwoorde hoe dat hij niet en conde de eerste zijn dewelcke sulx soude invoeren, oversulx wilde zijne Ed. gebeden hebben liever so lange met hem de patientie te willen hebben totdat hij van eenen anderen dienst mochte voorsien zijn. Daer op den predicant van Maeslant seijde: mijnheer Johannes soude wel connen indien hij wilde, maer indien hij hem so beswaert bevint mijne

FOLIO 46

verkiesinge comt voor de zijne, ick sal
liever allereerst beginnen tot mijnent, opdat
also mach blijcken dat hij de eerste niet en
zij, ende wat reden heeft hij dan van excuse.
Dese ende diergelijcke redenen vielen doenmaels
ten huijse van Kenenburch, in tegenwoordicheit van
den schout van Maessluijs,
waer uijt dan blijkt bij wat occasie dat
Maeslant tot de nieuwe verkiesinge gebracht is.
Ondertusschen op denselfden dach, voren verhaelt, hiel den predicant seer aen dat
de verkiesinge mochte opgeschort werden. Des
te meer overmits daer geen noot ende was van
hooger overicheit dewelcke den Heere van Kenen-
burch daer toe drong, dewijle de resolutie
der Heeren Staten uijtdruckelijcken meldet daer
het begeert ende goet gevonden wert, dat ment
daer sal mogen invoeren, sulx dat het voor zijne
Ed. een middelmatige saecke was. Oversulx
dat zijne Ed. behoorde te bedencken hoe dat men
in kerckelijcke saecken niet en can handelen als
in politijcke saecken, dewijle politijcke saecken met
authoriteijt connen verhandelt werden maer kerc-
kelijcke saecken also niet, dewijle men siet uijt de
Apostelen hoe dat sij de menschen gebeden ende
gesmeeckt hebben ende in middelmatige saecken
toegegeven hebben om den menschen te winnen.
Paulus is allen alles geworden ende heeft in sommige
Saecken, gelijk als bij exempel de besnijdenisse,
dewelcke nergens nae so middelmatich
was als dese, toegegeven. Daer op zijne Ed.
antwoorde hoe dat Paulus ooc spreeckt van
zijn overicheit gehoorsaem te zijn ende wat ongelijck

FOLIO 47

doet men²¹ de gemeijnte ende den predicant
seijde hoe dat de gemeijnte evenwel sulx
also niet en conde verstaen. Daer op hij
vraechde ofte ick dan mijn magistraet
niet en wilde obedieren. Ick seijde
alle siele sij der voornemelijcker macht onder-
worpen, ende seijde verder dat ick soude obedieren
indien mijn magistraet sulx begeerde,
ende mij daer in wilde maintineren. Ondertusschen
comt zijnen neve Sevender in, ende daer wert
besloten hoe dat hij aen de magistraet
van Sluijs een missive soude senden, om eenige
uijt de haren te deputeren tot de verkiesinge
des kerckenraets. Ende also is den predicant
dies daechs gescheijden. Daer waren oock andere
voorslagen bij den predicant gedaen, also den
heere voorwende dat het hem om auctoriteijt
te doen was, dat men sien soude dat men den
kerckenraet mochte induceren om dubbelt
getal te nomineren, ten eijnde den heere daer
enckel getal uijt soude kiezen. Maer zijne
Ed. seijde dat hij de verkiesinge door de magistraet
wilde gedaen hebben, sulx dat alles te vergeefs
was. Ondertusschen, thuijs comende, heeft
den predicant met voordacht noch den
kerckenraet noch den magistraet ijet geseijt
van hetgene dat hem bejegent was. Het
welck hem oock namaels een groot misnoegen
ende vele lasteringe bij de gantsche gemeijnte
gemaect heeft.

²¹ In margine: doe't men de gemeijnte den predicant seijde.

FOLIO 48

Middelerwijle²² den 12^{en} decembris is de missive van den heere van Kenenburch in het collegie van den magistraet geopent. Den magistraet, den willen van Kenenburch verstaende, is ten hoochsten daer mede bewogen geweest uijt oorsaecke dat sij bemerckten de groote onrusten ende beroerten dewelcke daer door in de gemeijnten te verwachten stonden. Oversulx hebben sij vier uijt het midden van de hare gecommitteert om te intercederen bij den heere van Kenenburch, ten eijnde hij van zijn voornemen wilde desisteren. Maer zijn gantsch onvriendtlijk bejegent, sulx dat men geensins wilde daer nae luijsteren. Ende so wanneer sij hare swaricheit voorstelden, wierden sij bij Sevender bespot, haer vragende ofte sij dan soo teere Christenen waren dat sij soo weijnich conden verdragen, ende voorts vermaende hij haer te gaen bij den predicant ende seijde dat sij sijnen raet souden volgen.²³ Ende also sijn sij gescheijden.

Ondertusschen, 't huijs gecomen zijnde, hebben sij volgens de begeerte van den heer haer 't 's avonts begeven tot den predicant ende hebben hem te kennen gegeven haer wedervaren, ende vraechden hem wat hij haer raede. Hierop antwoorde den predicant hoe dat sij magistraten waren ende dat hij in dese saecke niet en wiste te seggen uijt oorsaecke dat hij geseijt hadde hunlieden te sullen obedieren sulx sij conform Gods Woort souden mogen goet vinden,

²² In margine: nochtans sweech de voorscreven predicant opdat het niet heeten soude dat hij daer tot sulx worde want hij wiste datse selfs uijt haer eijgen selfs ijverich genoeg waren.

²³ In margine: het welc op loos(heit) gedaen werde om den predicant suspect te maken.

FOLIO 49

het sij aen d'een sijde ofte aen d'ander sijde,
waerover sij oock strax van hem gescheijden
zijn sonder verder hem ijet te laste te leggen.
Des anderen daechs, namentlijcken den
14en decemb. is men over dese saecke
collegialiter vergadert, ende nae rijpe deli-
beratie is eenstemmelijcken bij het volle
collegie goet gevonden dat men de verkiesinge
des kerckenraets soude laten op den ouden
voet, welcke resolutie den heere van
Kenenburch door een missive metten bode
overgesonden is. Dewelcke daer over
een andere missive aen de magistraet
over gesonden heeft, in dewelcke hij begeer-
de dat men de saecke soude resumeren.
Oversulx is men weder
vergadert bij occasie, doch eenige waren
absent. Alhier begeerde den secretaris
dat, hoewel het collegie niet vol en was,
sij evenwel soudent resoveren, het welc
geweijgert werde.
Derhalven den 18^{en} decemb. is men weder
vergadert ende hebben alle gelijckelijck,
uijtbesondert twee, bij haer vorige
resolutie gepersisteert. Ende hebben den
bode weder geordonneerd met een missive
na den Hage te trecken aen den E. heere
van Kenenburch.
Ondertusschen de secretaris ende den predi-
cant van Maeslant hebben ten selven dage

FOLIO 50

met malcanderen goet gevonden heijmelijcken
met de bode na den Hage te trecken,
alwaer de saecke also besteecken is dat
den heere van Kenenburch geresolveert is
geworden hemselven tegen de magistraet,
bij hem selven gestelt ende vercoren, te formaliseren
ende de saecke door te dringen tegen danck ende
wille, selfs van de magistraet.

Middelerwijle is den predicant aengegeven hoe
dat den secretaris hier ende daer stroijde, hoe
dat de magistraet in dese resolutie niet
en nam bij haer eijgen selfs ende door eijgen be-
weginge, maer door ingeven ende opmaeckinge
van den predicant. Hetwelck, also het daer
toe tendeerde om den predicant alleen alle de
swaricheit op den hals te leggen, so heeft hij hem
daer over aengesproocken, waerop hij seijde
hoe dat het waer was dat den predicant sulx
naging ende dat om 3 redenen 1 overmits de
gecommitteerde van de magistraet comende
van Kenenburch ten eersten tot zijnent gegaen
ware. 2 overmits die van de kerckenraet eenige
tot stantvasticheit aengesproocken hadden. 3 overmits
int resolveren eenige van de magistraet geseijt hadden
hoe dat sij het met haer wijser hadden bevraecht
ende dat deselve niet verre van daer en waren ende dat
deselve alreede genoemt waren. Op welcke 3
pointen den predicant antwoorde, aengaende het
eerste hoe dat sulx hem belast was van Kenenburch
ende wat den predicant tot opmaeckinge gesproocken
hadde dat hij sulx conde vernemen uijt Roels.²⁴
Aengaende het tweede dat hij den kerckenraet
tot noch toe geenige saecken ontdeckt hadde ende dat

²⁴ Schepen te Maassluis. Zie volgende pagina.

FOLIO 51

hij oock niet en wiste dat d'een ende d'ander aengesproocken werde. Aengaende het derde seijde hij dat hij vrijelijcken mochte vragen wie de wijser ware, ende sulx doende dat hij inderdaet soude bevinden dat hij hem gantsche-lijcken niet gemoeijt en hadde. Hetwelck hij seijde daerom met voordacht niet gedaen te hebben, overmits hij geseijt hadde dat hij den magistraet²⁵ so als sij het goet vonden soude obedieren.

Ondertusschen 23^{en} decembris isser een andere missive van Kenenburch gecomen, geintituleert aen den predicant ende schout van Maessluijs, in dewelcke zijne Ed. den schout, secretaris ende de twee schepenen dewelcke hem toegevallen waren #²⁶ mitsgaders den predicant met een ouderling ende de twee naeste predicanten als Vlaerdingen ende Maeslant authoriseert om de nominatie van den kerckenraet te doen, belastende in dien deele de voorverhaelde personen te obedieren, opdat also tegen den onwilligen niet geprocedeert en werde als tegens ongehoorsame van de hoge overicheit.

Dit selve is bij den predicant aen den schout, secretaris ende den twee schepenen aengeseijt, dewelcke daernae met malcanderen, sonder communicatie te houden met den predicant, onder den anderen overgecomen sijn van de verkiesinge te doen op den 30^{en} decembris. Oversulx is daer over den schout tot den

²⁵ In margine: Ondertusschen gaf te kennen watte swaricheijt te verwachten stonden ende wat hij geseijt hadde tegen Kenenburch item dat de kercke soude van hem wijcken ende datter een ander predicant soude comen etc.

²⁶ # invoeging in margine: Waervan den eenen geheeten Cornelis Roels een merckelijck predateur van 's gemeene lants middelen was, waer van hij oock gecauseert ende achterhaelt is bi den officier van Delflant sulx daer hij in een merckelijcke amende (boete) geslagen is bedragende etlijcke hondert guldens in den jare 1617.

FOLIO 52

predicant gecomen ende heeft hem te kennen gegeven hoe dat de geauthoriseerde personen bereijt waren de verkiesinge te doen, ende dat hij quam om mij mede te spreeken also ick een van de princepaelste was dewelcke daer in te seggen hadde. Waerop ick antwoorde hoe dat sulx wel plachte te zijn, maer dus doende dat ick een van de minste soude wesen, dewijle ick met den ouderling aldaer soude sitten alleen om het welstaens wille ende om den bohaj te helpen maecken. Ondertusschen vraechde hij den predicant ofte den 30^{ne} decemb. hem wel gelegen quam, dan ofte hij een anderen dach begeerde. Daerop den predicant geseijt heeft dat hij niet en conde ijert seggen, ende vorder gevraecht ofte hij dan op den 30^{en} decemb. waernemen soude. Seijde jae. Gevraecht van de predicanten wie de aenspraecken soude seijde dat sij het selver conden doen.²⁷ Ondertusschen den 29^{en} decemb. sijn eenige broeders in den Hage geweest ende hebben gesproocken met den gereformeerden advocaat Glarges dewelcke haer geraden heeft dat sij den predicant soudent stercken ende geensins tot de saecke inwilligen. Sulx hebben andere broeders haer oock mede geraden. Staende de saecken aldus, is den predicant van Maeslant dach aen dach op Sluijs gesien ende heeft vele communicatien gehouden met den secretaris. Vorder heeft verscheijden lieden aengesproocken om haer als ouderlingen ende diaconen te laten gebruijcken, ende heeft deselfde met schoonen schijn aengegaen etc.

De Glarges

In het Resolutieboek komt een paar keer de naam van de Haagse advocaat De Glarges voor, waar dan met enige trots bij vermeld wordt dat hij Gereformeerd was.

Gillis de Glarges (1559-1641), heer van Ellemes of Eslems in Henegouwen, stamde uit een vooraanstaand geslacht van veelal juristen. Zijn vader was advocaat aan het Hof van Holland. Dat hij Gereformeerd was, lijkt inderdaad vrij bijzonder, want veelal behoorden zijn ambtgenoten, zoals Van Oldenbarnevelt, eerder tot de Arminianen dan tot de Gomaristen.

²⁷ Ingevoegd: aengaende de plaetse der vergaderinge dat sij conden verkiesen sodanich haer liefde maer niet tot mijnent ten huijse hetwelc sij nochtans deden. Ondertusschen den dach so cort wesende anticeperden sij den predicant, sulx dat hij met den Heer van Ken. niet conde spreken.

FOLIO 53

Ondertusschen is omgecomen den 30 decemb.
ende zijn voor eersten verschenen ten huijse van
den predicant Abraham Vliet²⁸ ende daer-
nae Isaac van Vlaerdingen.²⁹ Aengaende Abra-
ham Vliet, aen deselfde gaf den predicant Fenacolijs met
tranen te kennen zijne uijterste swaricheden, seggende
dat hij niet en conde disobedieren zijn eijgen
magistraten, ende dat sulx was contrarie de
resolutie van de Staten het gene tegenwoor-
dich begonnen wierde. Daerop den predicant
van Maeslant antwoorde: wat magistraten,
een deel dobbelaers ende speelders.
Den predicant seijde hoe dat dese verkiesinge
evenwel stont aen het goetvinden van de respective
magistraten volgens de resolutie der Staten.
Hij seijde dat sulx te verstaen was van
sodanige magistraten alleen, dewelcke waren
ofte burgemeesters ofte ambochtsheeren.
Ende verhaelde vorder dat Kenenburch een
abus gehad hadde dat hij de magistraten
hadde gekent, seggende sulx zijn werck
alleen te wesen. Den predicant seijde dat hij
tegenwoordich niet en conde tot de verkiesinge
verstaen, maer dat hij noch eenmael wilde
met Kenenburch spreecken. Daerop Maeslant
antwoorde: waerom en hebt ghij dat niet
eer gedaen. Zijt ghij nu dus wijs geworden
nu men daer een advocaat gehoort heeft
die misschien zijn eijgen profijt soeckt.
Ditselfde stemde Isaac mede also.

²⁸ Abraham Vlietius of van Vliet, 1605-1619 predikant te Maasland. Afgezet als remonstrant.

²⁹ Isaac Neranus, 1603-1619 predikant te Vlaardingen. Afgezet als remonstrant.

FOLIO 54

Middelertwylle sijn de andere vier geautho-
riseerde aengecomen, denwelcken ick alle tesamen
met tranen mijn swaricheit te kennen gaf, seggende
dat ick niet en conde tegen magistraet, tegen
kerckenraet, tegen gemeijnte dese ordre invoeren.
Daerover sij seijden, het en was geen noot,
het was alhier het werck van jaer ofte vijf
ende datmen daer op niet en hadde te achten.
Ick seijde dat ick de swaricheit best wiste
ende dat ick wenschte liever van den vleesche
ontbonden te wesen³⁰, dan dat ick de gemeijnte
soude helpen scheuren. Zij hadden oock selfs mede
gemeijnten, ende oversulx wisten zij hoe nae dat de
gemeijnten een predicant aengaen. Oversulx badt
haer dat sij wilden arbeijden bij den heere van
Kenenburch dat de saecke mochte gesurcheert
Werden, dat ick bereijt was in andere saecken
haer wederom eenigen dienst te doen. Maer geen
van beijden was daer toe genegen. Ondertusschen
comt den ouderling Lenert Gerritsz. in, dewelcke mede volco-
melijcken genoeg alle swaricheden te kennen
gaf, ende stemde met den predicant van Sluijs
dat men de saecke soude opschorten ende eerst bij
Kenenburch gaen, maar sij wilden provisionelijcken
daer mede voort, het welck den ouderling siende³¹
is met misnoegen uijtgegaen. Middelertwylle
heeft den predicant evenwel gesocht de saecke
op te houden. Ende nae lange debat omgevraecht
zijnde, stemden sij alle gelijckelijck dat men
wel mochte bij Kenenburch gaen, maer dat men
provisionelijck met de verkiesinge soude voortgaen
contrarij den predicant, dewelcke seijde dat
sulx nergens anders toe en diende dan om de

³⁰ Bijbelse zegswijze voor sterven. Zie Fil. 1:23 (Statenvertaling).

³¹ Tussengevoegd: fluchte hetwelc sij hem niet toelieten dan onder belofte van stilswijgen.

FOLIO 55

saeck te praecipiteren. Waerop sij seijden dat men moste belofte doen van stilswijgen ter tijt toe dat men bij Kenenburch geweest waer. Den predicant siende dat hem niemant bijstont, heeft haer met de verkiesinge laten geworden ende gevraecht zijnde zijn stemme, heeft geseijt niets daerin te seggen te hebben also het tegens zijn advijs was dat men daer in tradt. So dan hebben sij de verkiesinge gedaen tegen danc van predicant, van magistraet, van kerkkenraet, van gemeijnte ende alles. Ende om bij Kenenburch te gaen is door versoec van den predicant den schout hem bijgevoecht. Ende³² also is men gescheijden. Middelerwijle is den secretaris 's maendaechs in den Hage geweest also men des woendaechs bij Kenenburch soude trecken. Anno 1617 Des woensdaechs dan, zijnde den 4^{en} januarij is den predicant met den schout ten huijse van Kenenburch gecomen, hetwelck Sevender verstaende, heeft hem bij sijn oom vervoecht eer dat wij toegelaten wierden met hem te spreecken. Daernae toegelaten zijnde heeft den predicant te kennen gegeven hoe dat de geauthoriseerde tot de verkiesinge bijeen waren geweest, ende dat sij de saecke so swaer hadden bevonden dat sij goet gevonden hadden uijt den name van haer ons bij zijne Ed. te committeren om aen zijne Ed. te versoecken dat zijne Ed.

³² In margine: Des maendaechs den 2^{en} jan. is de saecke gecommuniceert de goede broeders des classis, dewelcke vermaenden niet in te willigen. Insgelijx staet wel te noteren watte vremde proceduren men gebruijckt heeft, want den schout aengesproocken van de magistraet om vergaderingen te leggen heeft haer niet alleen sulx geweijgert, maer heeft haer oock de vergaderingen verboden. Wijders den secretaris heeft acte van de resolutie geweijgert, niet tegenstaende hij belooft hadde aen de selfde op te maecken.

FOLIO 56

gelieve de saecke te surcheren. Daer op zijne
Ed. antwoorde geensins daertoe te willen
verstaen. Ende Sevender dede strax daer
op een lange harengue, eijndigende met beschul-
diginge van den predicant als dewelcke het
volck opmaeckte. Ick seijde dat sulx so niet
en was, gelijk hij uijt het ondersoeck genoeg
soude blijcken verstaen. Hij seijde dat ick se
behoorde anders te induceren. Ick seijde dat
ick ten hoochsten suspect was ende swaerlijck
overall beschuldicht wierde ende wees op
den schout, dewelcke hetselfde oock toestemde
also te zijn. Hij seijde dat het wel wesen soude
indien ick wilde. Ick seijde dat ick de herten
in mijn hant niet en hadde. Hij wiste selfs
dat men het elders ...e wel geerne anders sach ende
dat men het evenwel niet en conde nae sijn wil
veranderen. Hij seijde dat ick hier alleen was.
Daer op ick seijde dat ick des te minder, als
sonder hulp zijnde, conde uijtrechten. Middelerwijle,
nae vele redenen, seijde den heer hoe
dat hij daer mede voort wilde. Ick seijde dat
ick mij ten hoochsten beswaert vont de
afcondinge ende bevestinge te doen, ende dat ick,
die de gemeijnte des Heeren gebout hadde, niet
en conde moetwillens ende met voordacht
een instrument van verstooringe ende van
verwoestinge derselver gemeijnte werden.
Hier op capteerde men het woordt gebout ende
men verguijsde mij, seggende God
heeft de gemeijnte gebout. Ick seijde: door mij
als een instrument. Jae, seijde Kenenburch,

FOLIO 57

siet hoe eergierich is men. Zijt ghij dan den eersten predicant, ick seijde neen, maer so lange gebout als ick daer geweest heb. Jae, seijde Sevender, ghij soeckt wel te staen met u contreremonstranten.³³ Ick antwoorde: siet mijn Heer, ick ben van de gereformeerde religie voor dewelcke men goet ende bloet gewaecht heeft ende duslange so sware oorlogen gevoert heeft, ende ben niet een titel van de belijdenisse derselver afgewecken, doch met hare belijdenisse spot men nu, ende men noemt se contreremonstranten. Maer seijde Sevender: wat³⁴ reden heeft de gemeijnte om dese verkiesinge niet toe te staen, deselve antwoorde ick, dewelcke hondert ende hondert kercken in Hollant hebben, namentlijcken dat sij sien dat het de brugge soude wesen om alteratie van religie in te voeren. Daer over hij uijtriep: wat alteratie van religie, sulx gaet mij mede aen. Ick citere ofte sommere u als een leraer dat ghij mij sulx segt. Ick seijde hoe dat de vrije wille ingevoert wert,³⁵ de erfsonde ontkent etc. Daernaem quam hij wederom tot sijn oude propoost ende seijde dat ick de resolutie van de Staten moste nacomen. Ick seijde dat de resolutie, laetstelijc genomen, mede bracht daer sulx van de respective magistraten goet gevonden wert. Oversulx also mijn magistraet sulx niet gaet en

³³ Zie inleiding.

³⁴ In margine: Men seijde oock het was in Maeslant. Ick seijde ten eersten daer was de magistraet niet tegen, ten 2^{en} daer wiste de predicant hoe groot de swaricheit wesen soude twelc hier niet. Ten 3^{en} daer was het lange jaren gepropegeert ende hier overviel men plotselijc.

³⁵ Zie inleiding.

FOLIO 58

vont dat ick niet en conde contrarie de resolutie
doen, ende tegen danck van magistraet, kerckenraet
ende gemeijnte sulx invoeren. Hij seijde het
was een opgeblasen koeck, het soude wel
gaen sitten. Ick seijde neen, ende betuijchde op
de schout, dewelcke oock verclaerde hoe
beroerlijck dat de saecken stonden ende seijde indien
sij hier in voor geen regeerders gekent en
wierden, dat sij alsdan oock als schepenen
niet en wilden sitten. Evenwel en achtete sulx
Sevender niet. Men moste daermede voort
seijde hij. Ick antwoorde dat ick met voordacht
geen instrument van verwoestinge der kercke
Gods en conde wesen, ende badt zijne
Ed. mij sulx ten goede te willen houden, maer
men wierde seer verstoort ende men
seijde jae, men soeckt een grooten hoop
volx om zijn ooren te hebben ende daerom is men
eergierich. Ick antwoorde dat sulx den
getrouwen predicanten toecomt daer een lust
in te scheppen dat den ougst des Heeren mach
groot werden. Doch de verbitteringe³⁶
wierde gestadich grooter, sulx dat ick
eijntlijcken seijde, hoe dat het mij beter
was te vallen in handen van mijn heer dan
in handen van den levendigen God.³⁷ Ondertusschen
wierde bij de schout voorgeslagen, opdat den
heer sijn autoriteijt soude mogen behouden, ofte
den kerckenraet dubbelt getal stelde ende
dat den heer daer uijt enckel soude nemen.
Tot sulx seijde ick geen last te hebben, evenwel
stonde wij uijt, maer wederom incomende

³⁶ In margine: men seijde dat wij waren opro(er) maeckers. Ick protesteerde van ongelijck also ick ruste socht dat men mij beschuldigde van onruste.

³⁷ Fenacolijs draait in zijn drift de bijbelse zegswijze om!! (ontleend aan de Bijbel: 2 Sam. 24:14).

FOLIO 59

wierde sulx plat afgeslagen, seggende
dat hij de verkiesinge wilde hebben vol-
gens zijn aenschrijven. Ende wilden wij met
den advocaet Barnevelt spreekken, dat wij sulx wel
mochten doen. Hetwelc ons nadericken gaf
dat tegen belofte van stilswijgen alles ont-
deckt was, want in de vergaderinge voor-
geslogen was van den advocaet te spreekken.
Ende also zijn wij met ongedane saecken
weder t' huijs gekeert.

Ondertusschen op den 7^{en} januarij is Se-
vender op Sluijs gecomen, ende heeft
in zijn herberge den schout ende secretaris
ende daernae mij oock ontboden, met last
om de genomineerde ouderlingen ende diaconen
die onder mij berusteden mede te brengen,
hetwelck ick gedaen hebbe. Alhier
vraechde hij mij nae de personen
ende welck mij best dochten. Ick seijde dat
het also niet en plachte toe te gaen, ende
dat ick daer in niet en conde spreekken.

Ondertusschen heeft men evenwel met de
verkiesinge voortgegaen, ende mij belast
des sondaechs af te roepen.

Ditselfde is de magistraet ende
kerckenraet, out ende nieu, ter ooren ge-
comen. Oversulx zijn sij dadelijcken in
grooten getale vergadert ende hebben den
predicant interdictie gedaen van geen
afroepinge te doen, hem belovende indien
hij gedeporteert wierde, hem niet te
sullen verlaten, jae, so hem het cantoir

FOLIO 60

gesloten wert, raet oock tot sijn gagie te
sullen soecken. Vorder hebben sij een schrift
van eendracht gemaect ende onderteijckent,
daerbeneffens hebben sij ordre gestelt om
assistentie aen de goede steden te versoecken, ende
met namen hebben sij twee gecommitteert
aen Amsterdam, twee aen Dordrecht ende
twee aen Schiedam, dewelcke alle gelijck
goet advijs weder thuijs brachten. Die
van Dordrecht sonden twee missiven na Den
Hage tot intercessie voor ons. Die van
Schiedam oock een missive, misgaders twee
gecommitteerde uijt de vroetschap.³⁸
Oversulx den 14^{en} januarij zijn daer acht
gecommitteerde van Sluijs in den Hage ge-
trocken ende ontfingen overal goet antwoord
daer sij quamen, doch en recheden niet
uijt, also daer te veel te doen was met
de kercke van den Hage. Derhalven den advocaet
Barneveld seijde dat sij in de toecomende weeck
weder comen souden, also hij aennam met
Kenenburch te spreeken.
Hierover den 17^{en} januarij zijn daer
9 gecommitteerde weder uijtgetogen in
den Hage, ende bij den advocaet Barneveld comende
heeft hij haer geseijt hoe dat Kenenburch
hem stille houden soude, ende vermaende haer
oock haer stille te houden. Sij vraechden
ofte sij met de verkiesinge souden mogen voortvaren
op het welck hij seijde neen, maer dat sij
met haer tegenwoordigen kerckenraet souden
haer lijden. Het welck den broederen niet

³⁸ In margine: Ondertusschen nae dese interdictie is den secretaris ende schout bij den predicant gecomen ende hebben hem gevraecht ofte hij de afroepinge doen soude ofte niet also men het selve aen Sevender moste overschrijven. Ick antwoorde dat ick het voor dese reijse niet doen en soude doch dat ick niet en seijde dat ick het gantschelijc niet doen en soude, maer dat ick mij soude bedencken. Sij seijden hoe dat ick als een Christen behoorde sorg te dragen voor mijn huijs. Ick seijde dat ick oock gestelt was over het huijs des Heeren ende dat voornamentlijc daervoor moste ick sorgen opdat ick de schapen Christi niet en verstroijde. Daerop den secretaris seijde dat hij haer voor was ...

FOLIO 61

seer en behaechde. Doch comende bij de
broederen van den Hage ende bij de broederen
van den Briel, deselve antwoorden dat sij
toch haer stille soudē houden ende hiermede
te vreden sijn.³⁹

Evenwel ondertusschen is zijn Excellentie
mede een request behandicht.

Middelērwijle den 19^{en} januarij ben ick
gecomen te Delff, alwaer mij ontmoeteden
Stangerus⁴⁰ dewelcke mij seijde hoe dat
het geruchte door de stadt was dat hij,
Vlietius⁴¹ ende Taurinus⁴² arbeijdeden tot mijn
deportement ende dat sulx uijt mijn mont
soude gecomen zijn. Ick seijde so wanneer
hij mij bij sulcke lieden brachte, dat ick
seggen soude hoe dat ick geen reden en
hadde om haer te beschuldigen. Vlietius
comt op den naegang ende claecht het selfde.
Ick seijde alsvoren. Sij seijden dat ick haer
oock wel conde ontschuldigen. Ick seijde
dat ick haer liet so schuldich ende onschuldich
als sij mochten wesen, uijt oorsaecke dat
ick niets en wiste ende indien sij mij wat
voorseijden dat ick sulx conde naseggen
uijt haren mont gehoort te hebben. Sij
seijden dat sij mijne vrienden wilden wesen
ende indien het op het deportement aenquam
dat sij betoonen soudē dat het haer lief
was.

Ondertusschen in dese saecke heeft Pieter
Pietersz. Bisschop mij geseijt uijt Vlietij⁴³
mont gehoort te hebben anders niet bij

³⁹ Hier tussen gevoegd: Den advocaet sprack voorts haer seer hard als aen overmits haer groote getal als oftse oproer sochten.

⁴⁰ Johannes Stangerus, 1616-1619 predikant te Schipluiden. Afgezet als remonstrant.

⁴¹ Abraham van Vliet of Vlietius, 1605-1619 predikant te Maasland. Afgezet als remonstrant.

⁴² Johannes Taurinus, 1609-1618 predikant te Delft. Afgezet als remonstrant.

⁴³ Tweede naamval van Vlietius.

FOLIO 62

Kenenburch gesproocken te hebben dan indien hij het hier niet uijt en voerde, dat hij dan te naeste reijse oock moeijte soude hebben in Maeslant, het welck niet seer ten besten gesproocken is. Insgelijx zijn dagelijx loopen op Sluijs ende zijn communiceren met de secretaris is sonder eijnde geweest.

Aengaende Stanger⁴⁴, daarvan heeft mij de secretaris van Schipluij geseijt hoe dat hij een persoon gesproocken hadde dewelcke tegenwoordich gehooft hadde dat Stanger seijde tegens Kenenburch: mijn Heer ick bidde u wilt dese saecke toch doordringen, want het gantsche lant isser aen gelegen. Alwaer die woorden gesproocken zijn is, af te nemen datter oock meer gesproocken sijn.

Na dit alles is Sevender den 22^{en} januarij⁴⁵ des sondaechs met de heren burgemeesteren van den Briel⁴⁶ overgecomen. Ende heeft na het derde geluijt 's namiddachs den predicant van Sluijs ontboden. Dewelcke bij hem, alhoewel hij haest hadde, in de herberge quam, ende aldaer gecomen zijnde heeft hij in tegenwoordicheijt van de burgemeesteren Velsen ende Verdam, mitsgaders den secretaris van Sluijs, den predicant seer overgehaelt, ende heeft eijntlijcken besloten met dreijginge dat hij haest vernemen soude wat hij gemaect hadde. Middelerwijle den 25^{en} januarij is bekent geworden hoe dat den secretaris vele

⁴⁴ Zie fol. 61

⁴⁵ In margine: Groofe importuijnheijt.

FOLIO 63

onderteijckeningen gevordert hadde. Het welck weder een nieuwe beroerte maeckte, des te meer overmits den advocaet Barneveld geseijt hadde dat Kenenburch hem stille houden soude, sodat de gemeijnte vreesde met dit stille houden bedrogen te sullen zijn. Met dese onderteijckeningen is den secretaris ende schout den 26^{en} jan. na den Hage getogen, ende hunlieden hebben vergeselschap oock eenige van die gene die geteijckent hadden, dewelcke haer vertoont hebben bij den here van Kenenburch als oock bij den advocaet.

Den 31^{en} januarij heeft den schout aen den predicant te kennen gegeven hoe dat den here van Kenenburch goet vont dat de weeck predicatie, dewelcke woonsdaechs gedaen wert, geschieden soude des vrijdaechs vanwegen den Rechtdach, dewelcke mede op woonsdach aldaer gehouden wert. Ditselfde met den kerckenraet gecommuniceert zijnde, heeft goet gevonden dat de predicatie op den woonsdach soude blijven.

Wijders ten selven dage heeft de schout te kennen gegeven hoe dat den ambachtsheer wilde dat ick met de proclamatie soude voortgaen, ende bij weijgeringe dat hij hem keeren soude tot de gecommitteerde Raden om tegens mij te procederen tot suspensie van mijnen dienst.

Schout en Schepenen

Schout en schepenen vormden met de raden het dorpsbestuur. De schout werd door de landsheer benoemd, de schepenen kwamen voort uit de burgerij. Zij waren belast met de rechtspraak en de zorg voor de stedelijke administratie. Enkele schepenen worden bij name genoemd: Adriaen Adriaensz. de Bij (fol. 81), Cornelis Roels(z.), (fol. 1, 50, 66, 113), maar vaker Joost van Ste(e)lant. Van Steelant was de herbergier van De Goude Leeuw en zijn herberg diende veelal als 'Regthuys'.

FOLIO 64

Ondertusschen op den 2^{en} februarij
is sulx de goede broederen des classis
gecommuniceert dewelcke twee namentlijcken
D(octor) Henricus Arnoldi⁴⁷ ende D. Martinus Nicolai⁴⁸
hebben gecommitteert om de onste dijnsgaechts
daeraen volgende in den Hage met raet ende
daet te assisteren.

Middelerwijle den advocaet Barneveld, aengesproocken zijnde,
heeft geseijt dat wij ons stille soudē houden. Den
heer soude hem stille houden. Daerop bij den gedeputeerden
geantwoort werde dat sij de gemeijnte niet langer conden stillen.
Voorts isser een request gemaect op den naem van⁴⁹
het merendele des classis, om te versoecken
dat de nieuwe ordre van verkiesinge opgeschortet
soude mogen werden.

Middelerwijle, also Paesschen aenstaende was,
heeft den predicant acht dagen voor de eerste
afcondinge aen den kerckenraet gevraecht
oft men het avontmael houden soude, ende wat men
doen soude met die broederen, dewelcke de nieuwe
kerckenordeninge tegen ons wille gesocht hadden in
te voeren. Daerop goet gevonden is dat men met het
avontmael soude voortgaen ende vermanen die voornoem(de)
broederen wel scherpelijcken uijt Godts Woort, ende
so sij geen leetwesen en toonden, dat men hen soude
aenseggen hoe dat men haer noch afhielde noch aenseijde,
maer dat men henlieden beval het oordeel Gods ende
haer eijgen beproevinge.

Ondertusschen den 14^{en} martij zijn de predicant met
Lenaert Gerritsz., tsamen met Pieter Pietersz. de Lange, snijder,
gecommitteert om bij de broederen te gaen. Ende
zijn voor eersten gegaen bij den schout Adriaen
Willemsz. ende Joost van Steelant, dewelcke beijde
verclaert hebben haer leet te zijn dat sij haerselven

⁴⁷ Henricus Arnoldi (van der Linden), predikant te Delft.

⁴⁸ Martinus Nicolai (M.N. Scheer), predikant te De Lier.

⁴⁹ In margine: Ondertusschen heeft men verstaen uijt Glarges, hoe dat zijn Ex(cellentie)... twee uijren voor ons
te roer gestaen hadde.

69
Onderlusting op de 27 Februarij
is sulx de goede Broeders de Classis
gecommuniert de welcke twee namenlyken
D. Henricus Arnoldi & D. Martinus Nicolai
geboey gecommithert op de onse Dinsdags
samen volgender in de Hage met rust
daer te affsterven

Middelwylde de Advocaet ^{Barnveld} aengesproochte synd
geest gelykt dat xij ons sullen gouds souden. De
Heer Dade & de sullen gouds. Daar op by de gespreken
geantwoort word dat sullen gouds niet luyken conde sullen
Voorts is de Request gemacht op de nader by
het midsdace de Classis om het verspreken
dat de midsdace onder van verhoefinge opgespoort
souden moge. ^{Onderlusting}

Middelwylde als Puersey aenstaende was
sint de Predicant acht dages voor de eerste
afsondinge na de kerckenraet gevraecht
om een sijn Avontmael souden souden & watmen
dodde souden met die Broeders de welcke de midsdace
kerckenraet den souden souden souden souden
in voer. Daar op sijn geboende is datmen met een
Avontmael souden voorby de kerckenraet de voer
Broeders we souden souden souden souden
so sijn souden souden souden souden souden
aenspreken souden souden souden souden souden
man souden souden souden souden souden
souden souden souden souden souden

Gaderlusting de 19 martij sijn de Predicant met
Lenaert souden souden souden souden souden
gecommithert op de Broeders. In souden. Eerste
souden souden souden souden souden
Watmen souden souden souden souden souden
verclant geboe souden souden souden souden souden

FOLIO 65

so verre bemoeijt hadden met de verkiesinge op den nieuwen voet, ende beloofden noijt meer daer mede noch in ijet tegen de kercke te sullen bemoeijen. Daernaes is men oock gegaen tot de secretaris Otho de Roij, dewelcke seijde sulx hem niet leet te zijn, dewijle hij gedaen hadde sulx daer hij wettelijcken toe beroepen was, ende hadde zijn overicheijt gehoorsaemt, hoewel het hem nochtans leet was datter dus wel calumnien tegens hem gingen. Voorts was wel van meijninge hem niet licht daarmede te bemoeijen, hoewel hij nochtans niet en conde belooven dat hij noijt daer meer in treden en soude. Voorts seijde dat de saecke noijt so verre gecomen soude hebben, ten waer saecke ick tegens hem geseijt hadde dat ick den magistraet soude obedieren. Ick seijde sulx hem geseijt te hebben bij occasie, overmits men mij wilde te laste leggen dat de weijgeringe van de magistraet⁵⁰ door mij quam, hetwelc ick bewesen hadde neen. Also ick geseijt hadde den magistraet te sullen obedieren. Doch sulx conde noch hem noch Kenenburch doenmaels dieper in de saecke doen treden, also het collegie van de magistraet noijt tot sulx⁵¹ verstaen hadde. Hij seijde dat de magistraet de vier geauthoriseerde tot de verkiesinge⁵² waren. Ick seijde daerentegen het collegie van de magistraet verstaen te hebben, ende dat de saecke in geen andere termen te nemen waren als deselve soudent doen. Ick dat seijde. Nu de authorisatie was doenmaels niet geschiet, maer de saecken soudent noch aen het collegie van de magistraet, insgelijx was ick op sulcke wijze van Kenenburch gescheijden dat ick de magistraet obedieren soude ende hij soude aen deselfde schrijven. Hier

⁵⁰ Hier ingevoegd: in alles wat conform den woorde Gods is.

⁵¹ Hier ingevoegd: twelc buijten de Apostolische ordre in Gods Woort geschreven is.

⁵² Hier ingevoegd: voor de magistraet.

FOLIO 66

van resilieerde hij. Daerop hij seijde hij en was aen die niet gehouden. Ick seijde, wij waren also gescheijden, ende hij daer van afwijckende en was ick oock niet gehouden te obedieren, want belofte conditioneel streckt niet verder dan voor soo verre de conditie gehouden wert. Hij seijde d' een te obedieren ofte d' ander, was dat niet eveneens. Ick seijde neen, want de magistraet tot sulx verstaende, moste dan selfs de ordre invoeren ende selfs de laster dragen. Maer ick, met eenige geauthoriseerde in de verkiesinge tredende tegen de magistraet, moste dan selfs alleen de ordre invoeren ende selfs laster onderworpen zijn met de hoochste ontstichtinge ende verwoestinge van mijn kercke.

Wijders seijde ick dat hij alles wat tot de verkiesinge van noode was bevordert hadde, daer de missive niet aen hem maer aen mij hiel, ende dat mij sulx toequam. Seijde vorder dat hij mij in dien deele geanticipeert hadde, also ick niemant meijnde aen te spreeken voor ick Kenenburch gesproocken hadde. Ende dat hij met de andere overgecomen was tot Joost van Steelant sonder mij daer te beroepen, ongetwijfelt daerom, overmits men vreesde dat ick haer scrupuleux soude maecken, des te meer also Joost belooft hadde aen de hant dat hij hem daer niet mede moeijen soude, ende Roels dat hij alsdan van huijs soude wesen, willende om een oxot wijns dat hij tot sulx niet beroepen en was. Hij seijde neen, maer wilde om der eeren wille mij in geen herberch ontbieden, oversulx hadde de schout tot mij gesonden. Ick seijde: Het is waer maer dien heb ick oock mijn misnoegen wel genoeg te kennen gegeven. Hij seijde dat ick den dach helpen stellen hadde. Ick seijde neen, maer dien vrijdach die ghijlieden bestemt hadde dat

FOLIO 67

ick daer op waernemen soude, denckende alsdan een deputatie aen den heer uijt den naem selfs van die vergaderinge te bevorderen, ten eijnde hij soude desisteren, gelijk ick oock gearbeijt hebbe.

Voorts aengaende de predicanten, dat men qualijcken hadde gedaen dat men oock op mijnen naem hadde beschreven, want ick was gevraecht oft ick die beschrijven soude ofte sij. Daer op ick geantwoort hebbe dat sij het doen soude, mij selven van henlieden afsonderende gelijk sij oock haerselven van mij afgesondert hadden, zijnde sonder mij vergadert ten huijse van Joost van Steelant.

Voorts op de verkiesinge seijde hij dat ick het gebet gedaen hadde. Ick seijde sulx gedaen te hebben onder expresse protestatie van hemselfde tot geen gevolch van inwilliginge van de verkiesinge te willen getrocken hebben. Daerop men antwoorde: het sij watter verhandelt sal werden, het is reden dat men sulx metten gebede beginne.

Item seijde dat ick gevraecht zijnde hoelange men vertoeven soude eer dat men de proclamatie dede. Ick seijde dat men in de weeck daer aen bij den ambachtsheer gaen soude, opdat men sondaechs daeraen, indien wij malcanderen versonden, de proclamatie dede. Hij seijde sulx van verstaen niet bij geseijt te sijn.

Ick seijde dat het sich selven wees, want daertoe trock ick derwaerts omdat wij malcanderen niet en verstonden, so moste hij mij dan onderrechten ofte ick hem. Hetwelc geen van beiden was, want wij scheijden oneenich.

Oversulx en conde ick geen proclamatie doen. Behalven dit alles was mij oock interdictie van de proclamatie bij mijn magistraet gedaen.

FOLIO 68

Wijders wierde hem aengeseijt wat hem van noode was sodanige teijckeningen tegens ons te bevorderen. Hij seijde: de eerste teijckeningen hadde de tweede veroorsaect, also deselve seijden dat alle de magistraten oude ende nieuwe kercmeesters ouderlingen ende heijlighmeesters⁵³ daertoe aenhielen, twelc so niet en was, want het bleeck dat magistraten, kercmeesters, ouderlingen ende heijlighmeester daer tegens waren etc. Voorts wierde hem aengeseijt hoe dat hij onse leere lasterde, seggende dat wij leerden dat den eenen mensche geschapen was ter verdoemenisse ende den anderen ter salicheit, hetwelck hij bekende jae, ende dat hij oock anders niet en hadde connen verstaen uijt de verclaringe die ick op de 20^e ende 21^e vrage des catechismi⁵⁴ gedaen, seggende dat God den eenen mensche in Christo genadich is, gevende de selven het geloove ende den anderen preterieert, gevende den selven geen geloove. Ick seijde sulx conform de Schrift te zijn, ende datter Act.14⁵⁵ staet dat God in vorigen tijden de heijdenen heeft laten wandelen in haren wegen⁵⁶. Hiermede is men gescheijden. Des anderen daechs, den 20^{en} martij, is men geweest tot Frans Willems ende Pathijn, dewelcke mede seer qualijck wilde luijsteren. Seijde oock het gene hij gedaen hadde, uijt een pijck gedaen te hebben overmits men zijn sinlijcheit niet gevolcht en hadde in de laetste verkiesinge der kercmeesters, ende datmen daer geallegeert hadde de begeerte van den ambachtsheer. Ick seijde een groote ongelijcheit in exempel te zijn, dewijle men dat allegerde tot bevestinge van de oude ordre. Maer datmen hier zijn begeerte allegerde tot invoeringe van een nieuwe ordre

⁵³ Officieel: Heilige Geestmeester, aangesteld door de stedelijke magistraat of de plaatselijke heer.

De Heilige Geest werd gezien als de Vader der Armen en zo vormden de heiligmeesters het armbestuur. Geen kerkelijke, maar een wereldlijke functionaris.

⁵⁴ De Heidelbergse Catechismus, 1563, belijdenisgeschrift en leerboek van calvinisten.

⁵⁵ Acta Apostolorum: het boek van de Handelingen der apostelen.

⁵⁶ Deze woorden staan in Hand. 14:16 (Statenvertaling).

FOLIO 69

dewelcke schadelijck voor de kercke was.
Voorts wierde hem aengeseijt hoe dat hij onse
leere hadde gelastert, seggende dat wij leerden dat
den eenen mensche etc. ende dat hij den stierman
Tobias daarmede ontrust gemaect hadde.
Ditselve en ontkende hij niet, maer seijde dat
eenige predicanten hetselve mede seggen. Wij
seijden dat sodanige gealtereert waren in de leere.
Voorts sochte hij het werre met eenige hooge
disputen. Eijntlijcken vraechden nae d'andre.
Wij seijden geweest te zijn bij den schout
ende Steelant ende dat sij groot berou hadden,
beloovende hen niet meer daarmede te moeijen.
Hij vraechde vorder van den secretaris. Wij
seijden dat die sooveel niet geseijt hadde, noch ooc
soo volcomen uitcomste gegeven hadde, maer
dat wij ten besten hoopten also wij noch
spreecken soudén, doch ondertusschen dat hij alreede
geseijt hadde dat hem de calumnien ende moeijten leet
waren dewelcke hij onderworpen was.
Dit alles bij hem verstaen zijnde, heeft
hij mede verclaert leetwesen daer van te hebben
ende hem niet meer te sullen moeijen, ende heeft ons
daer op de hant gegeven.
Hier mede gescheijden zijnde hebben wij eenige
broederen te kennen gegeven ende de visitatie
gedaen, maer daer is over al groote beroerte
ende ongerusticheit bevonden van wegen de sware
lasteringen dewelcke de secretaris hier
ende daertegens onse leere stroijde, den eenen
dit inbrengende ende den anderen wat anders.
Oversulx heeft men den 22^{en} martij kerckenraet
met aenroepinge van den name des Heeren gehouden
ende wierde aldaer de saecke seer heftich ende
met grooten ijver gedreven, seggende met den
secretaris niet te connen communiceren also

FOLIO 70

hij niet op en hiel van lasteren ende de andere
namentlijcken den schout ende Steelant ende
Frans Willemsz. al weder aen sijn sijde getogen
hadde so als hij haer lieten duncken ende oock eenichsins
meijnden uijt zijn eijgen mont gecomen te zijn.
Hierover heeft men des avonts oude ende nieuwe
kerckenraet bijeen gehad. Ende also men
malcanderen niet en conde verstaen in het
toelaten ofte afhouden van henlieden, so is
eijntlijcken met de meeste stemmen geresolveert
datmen het avontmael dese reijse soude
opschorten.

Eventwel, den schout int particulier
aengesproocken zijnde, bleef stantvastich
bij zijn vorige leetwesen gelijc den predicant
seijde bevonden te hebben.

Ingelijx seijde den predicant met Joost van
Steelant gesproocken te hebben ende dat die oock
persisteerde.

Dit selfde heeft occasie gegeven om den
24^{en} martij oude ende nieuwe kerckenraet
weder te vergaderen, ende voor de vergaderinge
den schout ende Joost van Steelant te beroepen,
het welck geschiet is.

Den schout voor de vergaderinge gecomen
zijnde heeft in tegenwoordicheit van allen zijn
schult bekent ende belooft, noch hierin noch
in geenige saecken tegen de kercke sonder
advij des kerckenraets meer te sullen bemoeijen.
Sulx heeft oock Steelant gedaen.

Voorts is de versoeninge van Huich Jacobsz.
ende de schout geschiet.

Aengaende de schout, deselfde bekende dat den
ambachtsheer geseijt hadde: indien ick de proclamatie
niet en wilde doen, dat hij hem adresseren soude aen
de Gecommitteerde Raden ende protocollen, tot suspensie van
mijnen dienst.

Joost van Steelant

Zo'n 13 keer komt in dit boek Joost van Steelant voor, schepen te Maassluis. Hij was de waard van herberg De Goude Leeuw, die aan de Noordvliet stond tegenover de Wagenbrug, op de plaats waar nu (2023) Brasserie Ms. Paul is gevestigd. De prachtige gevelsteen die bij gebrek aan huisnummers als herkenningsteken diende, is bewaard gebleven en niet zo lang geleden herplaatst aan de Veerstraat, vlakbij de oorspronkelijke herberg.

FOLIO 71

Steelant hadde hij onderrecht geweest van de saecke hij en hadde hem hem so verre niet laten gebruijcken. Ick seijde dat hij onderrecht was van een ouderling dewelcke hij aen de hant belooft hadde daer in niet te sullen treden. Seijde dat ick de bootschap met verheuginge scheen gedaen te hebben. Ick seijde neen, maer met de hoochste droefheit ende dat sulx de schout ende Lenaert Gerritsz. wel wisten hoeseer dat ick dien avont ontstelt was. Seijde vorder dat ick het gehouden voor een middelmatige saecke. Ick seijde neen, gelijk men sulx sittende op de verkiesinge wel conde sien aldaer ick seijde dat het streckte tot alteratie van de religie waer over oock Abraham⁵⁷ ende ick in woorden vielen. Den schout seijde oock dat ick daer altijts tegen was geweest ende dat ick geseijt hadde dat het wel een middelmatige saecke wesen soude als de religie verseeckert ende verassereert wierde, hetwelc men ooghschijnlijk sach dat niet gesocht en wierde.

Daerna⁵⁸ is den secretaris ontboden, van dewelcke voor henen int lange ende breede gesproocken zijnde, ende oock overleijt alle die lasteringe dewelcke hij tegen de religie hier ende daer uijtgeworpen hadde ende daer beneffens oock bemerckende die seer groote beroerlijkheden van de herten der litmaten dewelcke men int visiteren geheelijcken ontstelt bevonden hadde. So is goet gevonden dat men hem met alle beleeftheit soude aenseggen⁵⁹ hoe dat de vergaderinge hem wilde gebeden ende oock vermaent hebben dat hij hem voor dese reijse van de tafel des Heeren wilde onthouden, niet in aensien van de nieuwe verkiesinge des kerckenraets dewelcke hij bevordert hadde, welckers decisie sij refereerden aen de gereformeerde kercken int gemeen, maer

⁵⁷Abraham van Vliet, predikant van Maasland. Zie fol. 53.

⁵⁸In margine: Desen secretaris is door het overlijden van den schout anno 1617 oock schout geworden sulx dat den amb(achts) h(eer). hem met beijde de ampten gebeneficieert heeft.

⁵⁹Hier ingevoegd: gelijk ooc geschiet is.

in aensien van zijne menichfuldige lasteringen dewelcke hij hier ende daer onder den eenvoudigen tot ontrustinge van velen jae somtijts in een schuijt somtijts in een herberge gestroijt hadde als met namen.

1. Geseijt tegen Cornelis Meesz. in een schuijt item daernae tegen Aefgen Pietersdr., item oock op de poort in een herberge tegen Jan Crijnen Smit ende een besemmaecker hoe dat de gereformeerden leerden hoe dat den eenen menschen geschapen was ter verdoemenisse ende den anderen ter salicheit, item geseijt tegen Jan Crijnen hoe dat Henricus,⁶⁰ predicant, sulx tegen een geloofweerdich man bekend hadde.

2. Dat hij hem vijandich tegens onse leere Betoonde, also hij seer grouwelijck van onse voornaemste leraers ende lichten onser kercke was spreekende seggende onder anderen beter thien Calvinussen verbrant dan eenen Servetus.

3. Dat hij oock geseijt hadde liever thien andere gesinthen geleden, dan tweederleij gereformeerde.

4. Dat hij gespot hadde met de goddelijcke praedestinatie, seggende seer lasterlijcken gaende met goede vrienden in den tuijn: die Cool⁶¹ is gepraedestineert om afgesneden te werden.

Dit alles ontkende hij niet, maer eijchte acte van zijne beschuldigingen ende wilde zijne beschuldigers weten. Daerover, hij uijtstaende, is de saecke bij den broeders overleijt, dewelcke eendrachtelijcken verstonden hoe dat men hem aenseggen soude dat het geven van de acte van de beschuldigingen onnoodich was, als oock het noemen van de beschuldigers, uijt oorsaecke dat hij de beschuldigingen bekend hadde, ende dien

⁶⁰ Niet duidelijk wie met 'Henricus' is bedoeld.

⁶¹ Verwijzing naar Fenacolijs. Fenacolijs is een latinisering van Vennecool.

FOLIO 73

volgende dat men hem geen beschuldigers en behoefde te noemen, also hij beschuldiger van sich eijgen selfs was.

Hier over was hij seer t'onvreden, ende seijde dat dronckaerts ende vechters wel toegelaten waren ende waerom men hem om segwoorden afhiel, dewelcke hij bereijt was te verantwoorden. Wij seijden indien ijmant hem in sulx verlopen hadde dat wij het niet geweten en hadden, ende dat de kercke van het verborgen niet en oordeelt.

Seijde wijders dat andere mede lasterden, ende dat die seer leelijcken selfs van een predicant spraecken, meijnende den predicant van Maeslant. Wij seijden wij souden daer op letten, gelijk oock geschiet is, want vernemende dat Gerrit Tonisz. dien man was so, heeft men hem mede aengeseijt hoe dat hij voor dese mael soude afblijven, seggende dat wij geen lasteren en conden verdragen, noch aen d'een sijde noch aen d'ander sijde, ende dat het daermede niet te doen en was.

Middelerwijle heeft hij vele tot verantwoordingen van sijne beschuldigingen beginnen te spreeken, ende onder anderen aengaende het branden van 10 Calvinussen dat sulx beter waere geweest dan het branden van eenen Servetus.⁶² Seijde sulx bij occasie van zijn schadelijcke boeck van het ketterdooden⁶³ gesproocken te hebben, dewijle hij daer meer quaets mede gedaen hadde voor het menschelijcke geslachte dan Servetus met zijne valsche leeringen.

Wijders aengaende dat het beter waere 10 andere gesinthen geleden dan tweederleij gereformeerde, seijde sulx geseijt te hebben in aensien dat de

Servetus (Michel Servet)

Michel Servet (1511 - 1553) was een Spaanse arts en theoloog, die een boek schreef waarin hij de leer van de Drie-eenheid anders uitlegde. In God waren niet drie Personen (Vader, Zoon en Heilige Geest) verenigd, maar drie krachten, naar zijn mening. Hij werd om die afwijkende leer in het katholieke Vienne bij verstek ter dood veroordeeld. Op de vlucht voor de Inquisitie kerkte hij een keer bij Calvin, maar werd herkend en door de overheid van de stad opgepakt. De Raad van Genève, een wereldlijke rechtbank, veroordeelde hem vervolgens ter dood. Tot op vandaag wordt Calvin nagedragen dat hij de terechtstelling van Servet rechtvaardigde.

⁶² Verwijzing naar Michel Servet.

⁶³ Verwijzing naar Dirck V. Coornhert, *Proces vant ketterdoden ende dwang der consciëntien* (1590).

FOLIO 74

gereformeerde zijn het lichaem Christi het
welck niet en behoorde gescheurt te werden.
Voorts aengaende de praedestinatie van de Cool,
wiste daer op niet te seggen dan achtete het
selve een segswoort te zijn.
Ende belangende den laster hoe dat den predicant
leerde hoe dat God den eenen mensche geschapen
hadde ter verdoemenisse ende den anderen ter salicheijt,
daerop seijde hij sulx also te zijn. Ick seijde
tegens hem: wanneer hebt ghij mij sulcke woor-
den hooren spreekken. Daer op hij seijde niet
dat ment in forme sprack maer dat het daer
uijt volchde. Ick seijde: wilt ghij spreekken bij
gevolgh ende sodanich een gevolgh als ghij selver
maeckt so soudemen alle dingen dan
wel connen lasteren ende beschuldigen. Jae seijde hij,
het is ijmmers ulieden gevoelen, ist niet?
Neen, seijden wij. Gij lastert ons daer aen ende
spreekt valschelijcken.
Voorts vielen wij in redenen van dien text vele
geroepen weijnich uijtvercoren.⁶⁴ Seijde dat men
het wordeken vele met alle behoorde te
verclaren. Ende ontkende de distinctie van
twerderleij roepinge namentlijck uijterlijck ende
innerlijck. Seijde dat alle menschen geroepen
wierden: heijdenen, christenen alle ende een ijder
hooft voor hooft. Ende seijde aengaende de heijdenen
die het Evangelium niet vercondicht en wierde,
soudij derven seggen dat sij niet beroepen waren in
haer uijterste ende seijde oock dat de genade Gods
wederstaenlijck was. Wijders dat Christus
voor alles gestorven was, dadelijc ende crachtelijck
met toeijgeninge van een ijgelijck, ende dreef de al-
gemeene genade ende achtete die distinctie dat
Christus gestorven is voor allen so veel de genoehsaemheit

⁶⁴ Mattheus 20:16 en 22:14.

FOLIO 75

aengaet ende niet voor allen soo veel de toeijgeninge aengaet buijten de Schrifture. Wijders seijde: diegene die leeren dat God de Heere den eenen in Christo genade bewijst gevende hem het geloove, ende den anderen voorbij gaet sonder hem het geloove te geven, die leeren een valsche leere. Voorts seijde den predicant aen hoe dat hij de vijf poincten ingewillicht hadde. Den predicant seijde sulx onwarachtich te zijn, maer dat hij wel eertijts mochte gesegt hebben van deselve te willen tolereren maer onder sodanige conditie dat deselve conform onse belijdenisse mosten verstaen werden also deselve anders dubbelsinnich zijn ende op schroeven staen.

Daernaef viel hij weder op den predicant ende seijde hem aen dat hij de resolutie ingewillicht hadde. Den predicant seijde daer geen kennisse van te hebben ende dat sulx moste lange geleden zijn, alsoo hij over jaer en dach gestaen hadde over een Requeste daer tegen. Behalven het selve can oock bewesen werden met de schout, dat hij ruijm een jaer geleden deselve heftelijck bij Kenenburch in tegenwoordicheit van den predicant van Maeslant wedersproocken heeft.

Doch den predicant, siende dat men hem aenschoot, presenteerde hemselven het oordeel van den kerckenraet te onderwerpen, ende daer in hij schuldich bevonden wierde zijne schult te sullen bekennen, niet alleen voor den kerckenraet, maer selfs voor de gantsche gemeijnte int openbaer. Maer onder sodanige conditie dat den secretaris hetselve mede doen soude. Daer op den secretaris het

Gomarus

In het Resolutieboek wordt zijn naam niet genoemd terwijl hij toch een prominente rol speelt: Franciscus Gomarus, voorman van de contraremonstranten en kampioen van de rechtzinnigheid. Hij was geboren als François Gomaer, maar zoals gebruikelijk was bij veel mannen die gestudeerd hadden, verlatijnde hij zijn naam. Hij was van 1594 tot 1611 hoogleraar in de theologie aan de Universiteit van Leiden, en werd vooral bekend als voorman van de contraremonstranten en als voorvechter van het rechtzinnige Calvinisme. Zijn naam leeft nog steeds voort: in Leiden heeft een studentenvereniging haar naam met die van Gomarus verbonden, te weten de VGSL (Vereniging van Gereformeerde Studenten te Leiden) 'Franciscus Gomarus'. Daarnaast hebben enkele scholen zich naar Gomarus vernoemd, waaronder de reformatorische Gomarus Scholengemeenschap te Gorinchem.

FOLIO 76

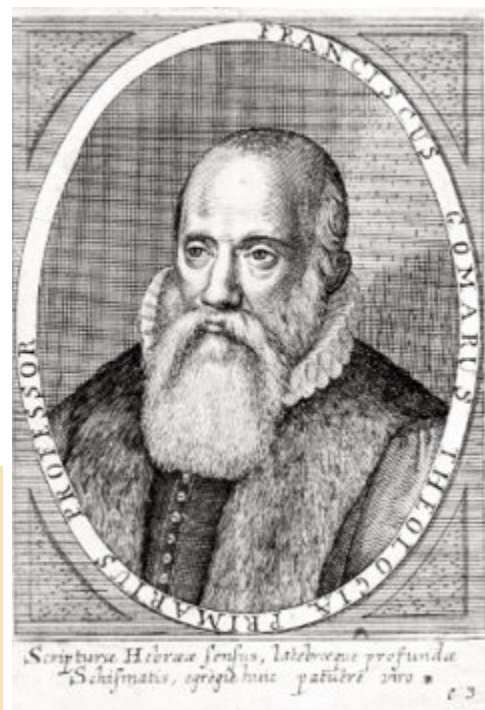
futselboek, sochte ende schreef den kerckenraet wetten voor, seggende de eene tijt dat hij zijne verantwoordinge voor haer wilde doen, maer het moste wesen int openbaer ende in tegenwoordicheit van de gantsche gemeijnte, hetwelck een onredelijke conditie was ende buijten alle gebruijck. Eventwel bleef hij een wijle tijts daerbij, ende seijde dat hij anders henlieden oordeel hem niet en conde onderwerpen.

Daerna seijde hij, aengaende de saecke van de lasteringen, dat hij die wel wilde stellen aen het oordeel van de kerckenraet sonder de gemeijnte, maer dat het moste wesen in tegenwoordicheit van zijne beschuldigers.

Strax daeraen seijde hij wederom: hij en verbont hem aen geen menschen, ende hij en wilde hem niemant onderwerpen noch oock het oordeel des kerckenraets ofte ten waer saecke dat sij hem conden overtuijgen ende doen gevoelen dat het met Gods Woort overeen quam, noch oock geenigen predicant, ofte ten waer saecke hij eenen prophetischen ende apostolischen geest hadde ende zijn leere met teecken en miraeckelen bevestichde.

Maer seijde den kerckenraet: ghij betoont geheelijcken van een andere belijdenisse te wesen dan wij zijn, ende oversulx dat hij niet en conde met ons ter tafel gaen met namen so gantsch verscheijden van ons hemselven openbarende. Daerop hij seijde dat het ons niet toe en quam ijmant af te houden, maer dat men de lieden wel mochte vermanen ende ten besten uijt Gods Woort onderichten, ende so men haer conde overtuijgen dat het goet was, soo niet datmen evenwel alle

Dit portret van Gomarus moet gemaakt zijn door een bewonderaar, getuige het onderschrift: *Scripturae Hebraeae Sensus, latebraeque profundae schismatis egregie huic patuere viro*. In vertaling: De betekenis van de Hebreeuwse Bijbel en de verborgen diepten van de kerkelijke twist waren voor deze man buitengewoon duidelijk

FOLIO 77

Menschen, van wat gevoelen sij waren, op haer eijgen beproevinge moste toelaten.

Maer, wierde daer geseijt, men soeckt u niet te dringen noch te perssen in u gevoelen. Hebt ghij een ander gevoelen, men overdringt u niet. Maer ghij behoort oock u gevoelen stille bij u te houden, sonder hier ende daer tot ontrustinge van vele lieden hetselve te stroijen ende te dissemineren. Ende boven al behoort ghij u te wachten van de predication ende de leere so grouwelijk ende schandelijk te lasteren.

Daerop hij genoechsaem zijn hertneckicheit te kennen gaf, willende geensins van zijn lasteren afstant doen. Verre was het vandaen van eenich berou te betoonen, want seijde hij, hij wilde zijn talentpont⁶⁵ int werck stellen ende hij most een ander winnen, ofte een ander hem.

Dese propoosten zijn in de volle kerckenraet gehoord ende strax nae zijn vertreck met versche memorie aengeteijckent ende voor het scheijden van de vergaderinge opgelesen, die hetselve alle gelijk verclaerden also uijt zijnen monde gehoord te hebben. Daer waren tegenwoordich Pieter Pietersz. ouderling, Lenaert Gerritsz. ouderling, Huich Jacobsz. ouderling. Item de diaconen Arij Willemsz., Jacob Tonisz., Pieter Lenaertsz., Lenaert Gielisz. ende van de oude kerckenraet Cornelis Claesz., Bastiaen Maertsz., Jan Pouwelsz., Claes Pieter Engebrechtsz.

⁶⁵ Ontleend aan een combinatie van Mattheus. 25: 14-30 en Lucas 19: 11-27. Mattheus spreekt van talenten en Lucas van ponden.

FOLIO 78

Wijders wierde ontboden oock Frans Willemsz.
Pathijn dan die weijgerde te comen, also hij met
De Roij versproocken was niet
te comen ofte ten waer tsamen.
Oversulx is den kerckenraet gescheijden.
Ondertusschen Frans Willemsz., alhoewel hij
goede hope gegeven hadde, was omgeset van
den secretaris ende hadde nae die tijt
mede gelastert in een herberge also Claes
Pieter Engebrechtsz. betuijchde.
Dese selve nochtans is niet afgehouden
maer is van selfs afgebleven, achtende de
afhoudinge onnodich also men door zijn onwillicheit
hemselven verseeckert hiel dat hij niet comen
en soude.
Aengaende Vranc Claesz., deselve is
aengesproocken bij Lenaert Gerritsz. ende
Jacob Tonisz. dewelcken hij te kennen
gaf leetwesen te hebben van de vorderingen
van de teijckeningen tegen de kercke, ende beloofde
henlieden noch daerin noch in geenige saecken
tegen de kercke meer te sullen bemoeijen ende soo
hem ijet dieshalven voorviel dat hij het eerst
in communicatie leggen soude met den kerc-
kenraet. Voorts so is hij van eenige andere
dingen meer vermaent ende bestraft.
So dan is het avontmael des Heeren
vreetsamelijcken gehouden den 26^{en} martij
op Paesschen. Ende wierde de gemeijnte
aengeseijt aengaende de swaricheit die daer
gefallen was dat de kerckenraet neerstelijcken

FOLIO 79

daer in gearbeijt hadde, sulx datter onderlinge versoeninge was geschiet, baden derhalven de gemeijnte dat sij sulx met den kerckenraet henlieden mede te goede wilden houden elx sienden op sich selven.

Ondertusschen op den 9^{en} aprilis is de secretaris in den kerckenraet gecomen ende heeft wederom geeijst acte van sijne beschuldigingen schriftelijcken te mogen hebben. Daer op hem geantwoort is sulx bij den kerckenraet noijt geen gebruijck geweest te sijn. Ten tweede dat hij een beschuldiger was van sich eijgen selfs, dewijle men niet anders tegens hem en hadde dan het gene hij in den kerckenraet volmondich selver geseijt ende bekent hadde. Derhalven dat hem geen acte van noode en was. Insgelijx dat men van hem verwachte afstant ende berou van sodanige lasteringen als hij gesproocken hadde ende niet tegenspreckingende tergiversatien, waerover hij t'onvreden is gescheijden.

Des naemiddachs is de bode in de kerckenraet gecomen ende heeft van sijnent wegen oock een seecker geschrift opgelesen in dewelcke hij den kerckenraet insinueerde om acte van sijne beschuldigingen als vooren. Waerop den kerckenraet geantwoort heeft eerstelijck, hoe dat het geen gebruijck en was, het politijcke onder het kerckelijcke te mengen, ende dat wij kerckelijcken met hem hadden gehandelt ende niet politijckelijcken. Daernae dat wij hem oock

FOLIO 80

redenen geseijt hadden waarom wij hem geen acte schuldich en waren te geven. Bij dewelcke wij tegenwoordich alsnoch persisteerden. Wij versochten oock copie van de insinuatie, dat sulx werde geweijgert also de bode seijde tot sulx geen last te hebben/ Middelerwijle den 30^{en} aprilis heeft de kerckenraet aengegeven hoe dat de gemeijnte langer niet te stillen en was, uijt oorsaecke dat men met de verkiesinge van den kerckenraet niet voort en ging volgens den ouden voet, voegende daerbij dat het niet genoeg en was henlieden die de nieuwe ordre sochten in te dringen tegengestaen te hebben, maer men moste zijne possessie inhouden in dewelcke men altijts gestaen hadde, ofte andersins men gaf den parthijen alsnoch hope om hare ordre van anno 91⁶⁶ deur te dringen, welcke hope men haer geheelijcken behoorde af te snijden ende met de verkiesinge voort te gaen in den name des Heeren, des te meer overmits sulx niet en was tegens het bevel van de H.H. Staten dewelcke sulx in eens ijders vrijheijt stelden, seggende daer het begeert ende goet gevonden wert. Ende dat het hier noch van magistraet noch van kerckenraet, noch van gemeijnte begeert en werde.

Dese redenen zijn overwogen ende de saecke is bij eenige broederen des kerckenraets so heftich aangedrongen dat men eijntelijcken geresolveert heeft, nae aenroepinge van den name Gods, tot de nominatie van dubbelt getal te comen om deselve de gemeijnte voor te stellen op Hemelvaertsdach den 4^{en} maij daeraen volgende.

Oversulx op Hemelvaertsdach is na de predicatie de gemeijnte gehouden ende men heeft

⁶⁶ Zie voetnoot 16.

FOLIO 81

haer vermaent dat sij toch bijeen wilden blijven
ende de gemeene gerechticheit der kercke voorstaen.
Dat sij ten anderen tijden dese saecke van verkiesinge
sontijts wel den kerckenraet bevolen ende vertrouwt
hadden, maer dat het nu ter tijt van nooden was
wat naeder op haer stuck te letten. Oversulx
dat sij in dese tegenwoordich voorgenomen
verkiesinge den kerckenraet wilden assisteren.
Hierover is de gemeijnte in grooten getale bij-
een gebleven ende men heeft haer voorgesteld
de genomineerde personen, doch also dat men haer
daeraen niet en verbont. Indien sij ijmant bequa-
mer conden bedencken dat het haer oock geoorloft
was buijten de genomineerde te stemmen.
Oversulx zijn tot ouderlingen vercoren Cornelis
Claesz., cruijdenier ende Lambrecht Willemsz.
ende tot diakenen Claes Pieter Engebrechtsz.
ende Lambrecht Fransz. metselaer.
Dese hebben sondaechs daeraen hare eerste
proclamatie gehad. Hare tweede proclamatie
is gevolcht op den Pinxterdach den 14^{en} maij,
maer alsdoen quam daer 's morgens, tusschen het
tweede ende derde geluijt groote tegenstant.
Want de dorpsbode quam ten huijse van den
predicant met twee scheepenen, namentlijcken
Joost Willemsz. van Steelant ende Adriaen Adriaensz.
de Bij⁶⁷ ende heeft aldaer vanwege den ambochts-
heer een lang protest voorgelesen, in dewelcke
hij verclaerde dat wij deden tegens het gebot
van de hooge overheijt, ende dat wij de hooge
overheijt ende hem cracht ende geweld deden. Pro-

⁶⁷ Hier ingevoegd: dewelcke oock bevonden is een merckelijck fraudateur geweest te sijn van 's gemeene lants middelen blijckende uijt de merckelijcke boeten die hij in de jaren 1617 heeft moeten opbrengen aen den officier van Delflant.

FOLIO 82

testeerde voorts van nullite, ende dat hij de vercoren ouderlingen ende diaconen als geen ende nul en hiel etc. Hierop versocht den predicant copie. Dan de bode antwoorde tot sulx geen last te hebben.

Dit protest heeft men oock voorgelesen, in der selver forme als vooren, den vercoren ouderlingen ende diaconen, dewelcke geantwoort hebben hoe dat sij onaengesien dit protest hare beroepinge, tot dewelcke sij wettelijcken van God ende zijn gemeijnte beroepen waren in den name des Heeren⁶⁸ te betreden. Eijschten oock copie van het protest. Dan cregen antwoort als voren, sulx dat ons copie geweijgert is.

Doch onder anderen heeft Lambrecht Fransz. hem bijsonder ijverich betoont, getercht sijnde door eenige woorden, dewelcke hij uijt den bode verstant vrij wat hard luidende, namentlijcken dat men ons soude vervolgen ende uijtroeijen. Hierover heeft hij eenige redenen met den bode ende schepenen gesproocken, dewelcke hem int bijsonder qualijcken sijn afgenomen.

Middelertwile, als dit protest rontom geschiet was, so sijn de broederen bij mij gecomen ende hebben mij alle gelijck vermaent met de proclamatie toch te willen voortvaren.

Den kerckenraet die sulx onbekent was hebben in de kerck, dit hoorende, uijtgegaen ende met hare andere medebroederen gesproocken ende beraetslaecht ende hebben oock besloten dat men den predicant op stoel aenseggen soude dat hij daer mede voortvaren soude.

Oversulx, onaengesien dese tegenstant, is men met de tweede proclamatie in den name des Heeren mede

⁶⁸ Hiernaast in de marge: geresolveert weten.

FOLIO 83

voortgevaren. Daernae op den 21^{en} aprilis heeft men de derde proclamatie gedaen ende strax daeraen meteen de bevestinge. Middelerwijle heeft men anders niet dan groote verbitteringe van den heere van Kenenburch vernomen. Want ten eersten, so haest dese moeijte opgecomen was, hadde hij al over lange eenige wraecke gedaen tegens den armen van Sluijs. Want also hij deselfde jaerlijx eewich ende erffelijck van het huijs te Kenenburch belooft hadde vijftich guldens, hetwelck nu al tweemaels ontfangen was, so is het dat hij hetselfde opgeseijt heeft, belastende sijnen rentem(eeste)r het selve niet meer aen den armen van Sluijs te betalen. Wijders heeft hij door den heemraetsbode het metselwerck van de H.H. Heemraden Lambrecht Fransz. doen opseggen op den naem van de Heeren Heemraden, sonder dat nochtans d'andere heeren daer kennisse van hadden, gelijck als onder socht is. Insgelijx den selven Lambrecht Fransz. gecomen zijnde tot sijnen huijse om met hem te spreeken en heeft men niet eens willen spreeken, noch hooren spreeken, niet tegenstaende hij tot drie oft viermael so door den knecht als door het jongwijff sulx ootmoedelijck versochte. Wijders is hem door den schout oock ontseijt het dorp metselwerck, hetwelck hij mede eenigen tijt bedient hadde. Boven dit alles heeft den ambochtsheer oock geschreven aen den ontfanger Coolwijck,

Kermis

De kermis is van oorsprong een jaarmarkt ter gelegenheid van de wijdingsdag of een andere feestdag van de parochiekerk van een plaats. Het woord kermis vormt een verbastering van kerkmis of kerkemisse. Op die dag stroomde het volk samen om de patroonheilige te vereren en om zich te vermaken. In stedelijke gebieden verloor de kermis vaak zijn band met het religieuze feest dat eraan ten grondslag lag, maar in dorpen gaan beide soms nog hand in hand, zoals bijvoorbeeld in Duiven. In Nederland zijn de oudste kermissen gehouden in Wijk bij Duurstede. De eerste vermelding van een kermis aldaar dateert van 26 juni 1023, de dag dat de Sint Maartenskerk werd gewijd.

Na de reformatie, toen het grootste deel van Nederland protestants werd, viel de religieuze kant van de kermis weg: processies waren voortaan verboden. Omdat traditioneel een belangrijk deel van de feesten bestond uit het kopen en verkopen van spullen, bleef de kermis wel bestaan. De kermis functioneerde ook als huwelijksmarkt, maar dat ging niet altijd volgens het boekje. Negen maanden na de feesten kwamen er namelijk meestal verschillende 'kermiskindjes' ter wereld. Vanwege dit soort uitwassen was er van de kant van de kerk heftig protest en groot verzet tegen de kermis.

FOLIO 84

hem belastende seeckere vijftich guldens,
die eertijte den predicant toegeleijt zijn geweest
uijt oorsaecke datter geen bequame huijsinge
op Sluijs en was, ende dewelcke, onaengesien
dat den tegenwoordigen predicant huisinge
vrij hadde, door de gedeputeerden van het dorp
ten overstaen van den heere van Kenenburch die
hetselve geteijckent hadde, door onderlinge contract
verbonden waren om bij hem ontfangen te werden,
dese heeft hij belast noch aen de kerck, noch
aen den predicant voortaan te sullen betalen.

So verre streckt hem de bitterheijt uijt
ende so groot is de dagelijcxsche opreuijinge sulx
dat hij noch op Edelmans woort, noch op
belofte, noch op zijn eignen teijckeninge ijert en
achtet, betoonende also inderdaet hoe
dat hij voorgenomen heeft den predicant ende
alle vrome ijveraers te ruineren, ja te vervolgen
ende uijt te roeijen. Den predicant heeft geen
cleijne schaden meer int particulier van elders
geleden dewelcke dese besteecken hebben.
De Heere genadich wil wesen, gelijck oock
den ambochtsheer, Sevender, den secretaris
ende so daer eenige andere zijn. De Heere wil hun
een beter gevoelen van de kercke ende van de
goede saecke geven.

Den 2^{en} julij is het avontmael des Heeren
gehouden, ende zijn vele absent geweest overmits
de kermisse.

Den secretaris is niet aengesproocken, also men
meijnde dat het vruchteloos wesen soude⁶⁹, uijt oorsaecke
dat hij geenige teekenen altoos van leetwesen toonde.
Ondertusschen nochtans heeft men sulx zijn huijsvrouwe

⁶⁹ Hier tussengevoegd: eensdeels overmits hij hem den kerckenraet geseijt hadde niet te onderwerpen, eensdeels ...

FOLIO 85

gezeijt, daerbij voegende hoe dat men verwachtte indien hij berou ende leetwesen hadde dat hij sulx aen ons wilde openbaren. Dat men bereijt was wanneer sulx bij hem betoont wierde ende hij hem in stillicheit sonder lasteringe wilde dragen, hem gerne op te nemen ende te ontfangen.

Daer is oock afgebleven Cornelis Blommaert
met Joost van der Beeck.

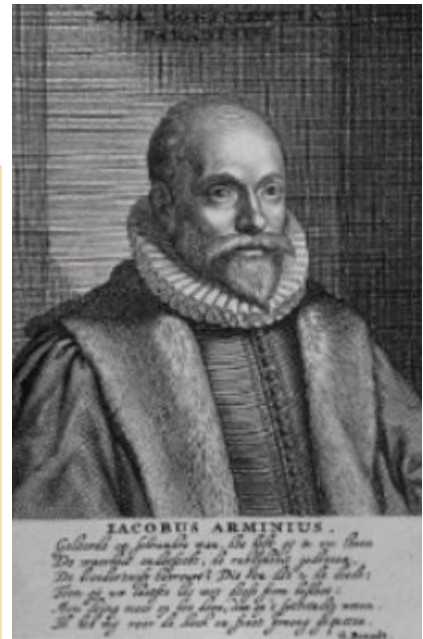
Den 12^{en} julij is den predicant voor de Gerechte ontboden, dewelcke hem vermaenden also sij gemerckt hadden dat somtijts int gebet was nagelaten te specificeren schout, schepenen ende andere regeerders van den dorpe van Maessluijs. Dat men hetselve niet en soude achterwege laten. Daerop den predicant seijde van sodanige achterdochticheit verwondert te zijn ende dat hij noijt van meijninge geweest en was sulx te doen, maer dat het nagelaten was 's achter-middaechs om de cortheijt in specie te doen selfs dan oock niet specificerende de Heeren Staten, noch sijn Excellentie, maer nimmermeer in genere, also ick altijts gebeden hadde voor hooge ende leege overheden ende alle diegene die over ons gestelt sijn.

Den 18^{en} julij is Cornelis Blommaert
voor den kerckenraet ontboden, alwaer hem
te kennen gegeven is hoe dat hij met sijn afblijven
geen cleijne ergernisse gegeven en hadde, dat men
wenschte dat hij sulx niet gedaen en hadde met
namen in dese beswaerlijcke tijden in dewelcke men
de handen behoorde tot eendracht in malcanderen
te vlechten om also de parthijen van de kercke
Gods te wederstaen. Hier op seijde hij hoe

Bovenaan dit portret van Arminius de hem toegeschreven lijfspreuk: *Bona conscientia paradisus* Een goed geweten is een paradijs.

Gerard Brandt (1626-1685), was een Nederlandse auteur, toneelschrijver, dichter, historicus en remonstrants predikant. Hij schreef het gedicht onder het portret van Arminius.

Geleerde en schrandre man, hoe hebt gij in uw leven
De waerheit ondersocht, de reuklykheit gedreven,
De broedertwist betreurt? Die rou dee u de doodt;
Toen gij uw laetste les met dese stem besloot:
Men dring meer op het doen dan op 't spitsvindig weten.
Ik heb mij voor de kerk en staet genoeg gequeten.

FOLIO 86

dat hij sulx gedaen hadde om twee redenen
bijsonderlijck, eerstelijck overmits men van wegen
sijne teijckeningen die hij bevordert hadde van hem
een oproerder gemaect hadde. Ten 2^{en} overmits
den predicant⁷⁰ op de classe quam bij den Arminiane⁷¹
twelck hem niet vrij en staet te doen. Voorts seijde
niemant afgehouden te hebben, also zijn huijsvrouwe
selver was aengecomen. Hierop heeft den kerckenraet
geantwoort op het eerste, alhoewel zijn intentie
goet was, dat nochtans zijn wijse van doen onbehoorlijk
was, dewijle hij den kerckenraet behoorde eerst
aengesproocken te hebben, eer men so verre quam.
Op het tweede: dewijle den kerckenraet haer
met den predicant tevreden hiel, dat hij behoorde
hem het oordeel van den kerckenraet die op alles
rijpelijcken, met neerstige Sorge was lettende, onder-
worpen te hebben. Ondertusschen so voortgaende
dat het een groot quaet in de kercke soude veroor-
saecken, vermaenden hem derhalven dat hij hem bij
de eendracht der kercke wilde vervoegen, ende hemselven
den kerckenraet volgens goede ordre onder-
werpen ende niet eijgensinnichlijcken op zijn eijgselfs
staen, noch zijn eijgen oordeel volgen, maer dat hij
behoorde te bedencken, so lange als men de suijsverheit
der leere volcomentlijcken heeft, mitsgaders de
oude kerckenordeninge, dat men de saecke van de
regeeringe der kercke den kerckenraet moet laten
bevolen sijn, sonder deselve van dit ofte dat niet genoegh
te doen, te beschuldigen, maer dat met namen in saecken
der regeeringe de geesten der propheten den propheten
moeten onderworpen⁷² sijn, ofte anders soo wanneer
een ijgelijck soeckt te regeren, ofte twelc evenveel
is, den kerckenraet maet ende wet soeckt te stellen,
dat alsdan den predicant ende kerckenraet niet alleen
in versmadinge sal comen ende haer auctoriteijt verliesen

⁷⁰ Tussengevoegd: tsamen met de andere rechtsinnige broederen.

⁷¹ Zie Inleiding.

⁷² Citaat uit 1 Corinthiers 14:32.

FOLIO 87

maer dat oock eijntlijcken de saecken der kercke geheelijcken tot confusie sullen comen. Hem werde oock aengeseijt hoe dat hij gestroijt hadde hoe dat ick op de beroepinge van een predicant volgens de ordre van 91⁷³ met de magistraten gestaen hadde. Item dat alle het gene datter verhandelt was, tegen mijn danck mij overdrongen was etc. op hetwelcke hij sweech. Doch sochte met vele redenen sijn saecke van de teijckeningen te verdedigen. In hetwelcke geseijt werde sulx onnodich te zijn also men hem van⁷⁴ niet en beschuldichde, maer alleen van de manier van doen. Evenwel bleef de saecke steecken, seggende dat hij hem bedencken soude aengaende de vermaninge des kerckenraets.

Den 20 sept. biddach gehouden ende geleert uijt Osea⁷⁵ 12 van de vrede der kercke ende waer in deselve bestaet, namentlijck in eensins te gevoelen ende niet in mengelmoes van allerlei religie in te ruijmen in eene kercke gelijc Venator⁷⁶ sustineert. De uijtschrijvinge van van den biddach luyt aldus: Eers(ame) voorsienige seer discrete, also bij de Ho. Mo. Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden met gemeenen advijse goet gevonden is uijt te schrijven een algemeen vasten ende biddach in alle de vereenichde provincien, geassocieerde lantschappen ende steden van dien, te houden op woonsdach den 20 deser maent van september, omme God den Heere Almachtich van gantscher herten te loven ende te dancken van dat sijne godl. majesteijt de Vereenichde Nederlanden, geassocieerde lantschappen ende steden so genadelijc bij de ware

⁷³ Zie fol. 43, voetnoot 16.

⁷⁴ Tussengevoegd: sijn meijninge ende gevoelen.

⁷⁵ Het bijbelboek Hosea.

⁷⁶ Adolf Venator of Adolphus de Jager (geb. 1569 of 1577, overleden 1618), was predikant in Alkmaar.

FOLIO 88

christelijcken reformeerde religie ende in goede
welstant ende welvaren geconserveert ende gemaintineert
heeft, ende zijne Godlijcke majesteijt vurichlijcken
te bidden hem te gelieven sijnen overvloedigen segen over
dese landen voorts aen noch hoe langer hoe meer
te continueren, ende tot dien eijnde de gemoederen van
de ingesetenen van deselve in eenicheijt te bewaren,
ende te houden tot vordering van sijns naems eere
ende verbreijding van sijn heijlich woort, mitsgaders
vermeerdering van welvaren ende neeringe in dese
landen, so heb ick volgens etc. in Delft
den 9 sept. 1617. Ontfangen den 16^{en} sept.

Den 3^{en} novembris Abraham Corssen bij mij geweest
met sijn swager Cornelis Adriaensz. om het beest, aen
den balck hangende, te besien. Aldaer was oock Lambrecht
Fransz. metselaar ende Pieter Pietersz. timmerman.
Ondertusschen in het bekijcken van den os heeft Lambrecht
Fransz. hem gevraecht ofte hij hem nagaf van
sijn Ex(cellen)tie⁷⁷ gehoord te hebben, hoe dat hij seijde also
den Ambochtsheer het nacomen van de resolutie aengaende
de nieuwe maniere der verkiesinge begeerde dat men
hem moste obedieren. Daer op hij seijde van hem
niet vermaent te hebben. Ende verder geperst
sijnde, seijde hetselfde wel geseijt te hebben, maer
dat hij oock sijn man wiste ende noemde den schout.
Daerop hem geseijt wierde: het sij wie het seijde
ofte uijtsettede dat het onrecht was. Dat
sijn Ex(cellen)tie hem contrarie in alle manieren betoont
ende ons doen, niet en hadde int minste tegengesproken,
maer hetselfde geaprobeert vermanende ons
tot stantvasticheit, seggende hoe
dat het eer niet lange soude beteren. Ende den
schout vraechde hij oock ofte hij nu voortaan
de kerckenordeninge tot nu toe geuseert niet en
wilde hanthaven. Daer op den schout geantwoort hadde:

⁷⁷ Bedoeld is de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt.

FOLIO 89

jae ick, van herten. Sulx datter int minste
niet gevallen en was tot tegensprekinge
van ons dat overmits wij namentlijcken in het bewaren
van de kerckenordeninge des Ambochtsheers begeerte
hadden tegengestaen⁷⁸. Hier op seijde Abraham hoe
dat hij sijn man wist. Daer op den predicant van
Sluijs seijde hoe dat de schout sulx niet en seijt gelijc
hij hem nagaf dat hij soude geseijt hebben. Hier op
hij seijde: Jae wel, wat is daer aen gelegen om
u.l. daer voor te antwoorden. Men heeft u
niet gemoeijt, maer men seijt wat sijn Ex(cellen)tie
soude mogen geseijt hebben, wat gaet u dat aen.
Immers antwoorde Johannes: want het streckt
daertoe om u saecke te stercken ende
ons doen noch meerder te improberen. Quantsuijs
sij hebben so qualijcken gehandelt dat selfs sijn
Ex(cellen)tie haer bestraft ende tegengesproken heeft
die het andersins met haer hout, Daer mede soude men
dan gaen spelen ende sijn saecke bij den eenvoudigen
justificeren ende de onse hoe lanx hoe meer
tegenspreken. Dat en staet ons niet te lijden,
dat men met sulcke quade stoffe sich sal behelpen
om sijn profijt daermede te doen, niet alleen om
dat men sijn Ex(cellen)tie ongelijc doet, maer overmits men
sulx doende, oock ons meijnt ende onse saecke met
sulcken geruchte ende uijtsettinge soeckt te verachten.
Ondertusschen vielen daer meer propoosten tusschen
Abraham ende Lambrecht als met namen hoe
dat Arminius leert dat de mensche gerechtveer-
dicht wert uijt de wercken. Daer op Abraham
seijde sulx onwaerachtich te sijn. Ick seijde in
het voorbijgaen hoe dat Bertius⁷⁹ sulx
schreef. Aengaende Bertius seijde Abraham
en wil ick niet seggen, maer Arminius seijt
sulx niet. Daerop Lambrecht seijde hoe dat hij het conde bewijzen ende dat hij bewijs
hadde van Delft gehaelt, getogen uijt eenige Latijnsche boecken van sodanigen eenen die 't hem wel

⁷⁸ In margine: Abraham seijde oock dat de kerckenordeninge van anno 91 gestelt was bij de trefflijckste
predicanten ende met namen dat Arent Cornelisz. daerover geweest was. Hierop geseijt wierde dat Arent
Cornelisz. overstemt was dewijle daer waren 8 politijcke ende 8 kerckelijke. Nu die 8 politijcken stemden samen
soo oock Arminius met haer hetwelc was 9 tegen 7 ende onder de andere 7 noch eenige die toelichten oft
Utenbogaert. Ten 2. was hij gecensureert over die kerckenordeninge Daer op Abraham seijde niet om de
kerckenordeninge maer om wat anders namentlijcken omdat hij sulx gedaen hadde buijten last der kercke. Ick
seijde selfs ooc om het inwilligen der kerckenordeninge.

⁷⁹ Petrus Bertius (Nederlandse naam: Pieter de Bert) (1565-1629) was een Vlaams theoloog, historicus, geograaf
en cartograaf en in Fenacolijs' studententijd hoogleraar aan de Leidse universiteit.

FOLIO 90

verstont ende die het oock wel conde bewijzen. Onder-
tusschen int voorbij gaen is bij mij oock gehoort hoe
dat Abraham seijde hoe dat Calvinus leert dat
God den eenen mensche geschapen heeft ter verdoemenisse
ende den anderen ter salicheit, hetwelc Lambrecht Fransz.
seijde dat men niet en soude connen bewijzen. Hij seijde: ghij
hebt sijn boecken niet gelesen, gelijk ick doe. Doch
dit bleef steecken. Ondertusschen is bij mij gehoort
hoe dat Lambrecht Fransz. seijde: Ick hebbe
u dit gevraecht van sijn Ex(cellen)tie maer behalven dat
sullen wij op een ander noch wat meer met u spreekken.
Middelwijle quamen sij so verre, hoe dat Abraham
geseijt hadde int veerschip hoe dat Johannes een
valsche leraer was ende dat hij sulx soude bewijzen,
ende onder anderen dat hij leerde dat God de Heere
den eenen mensche schiep ter verdoemenisse ende den anderen
ter salicheit, het eene kint ter verdoemenisse ende het
andere ter salichtijt, voegende daerbij dat hij hem
sulx selver soude doen bekennen, spreekende seer
vermetelijck indien hij sulx niet en dede dat hij den
veerlieden dan een nieu veerschip soude geven. In dit
alles sochte hij vele bewimpelingen ende uijtvluichten,
seggende dat hij wat anders geseijt hadde namentlijck
dat niet alle diegene die in eenige stucken der leere
feijlen, voor valsche leeraers te houden sijn. Aenmerckt
toch sijn bekentenisse in tegenwoordicheit van dese
lieden. Hier seijt men opentlijck dat de Reformeerde
feijlen. Ende doorgaens heeft men het
volck wijs gemaect, het en verschilt niet. Daer
is geen onderscheijt. Het comt op een uijt. Siet daer
jae ende neen, heet ende cout, sulx dat sij als dubbel-
sinnige menschen sijn, dewelcke verscheijden spreekken
nadat de humeuren connen verdragen om haer profijt
te doen. Ende wat onderscheijt isser tusschen feijlen
in de stucken der leere ende tusschen valschelijck leeren,
want valschelijck is t'onrechte ende tegen de waerheijt
so is feijlen mede, ofte ten waer saecke dat men valschelijc

FOLIO 91

nam voor moetwillens valschelijc ende beter wettende. Dit en vraecht het volc niet, ende dat is in geen questie, maer de questie is aengaende de leere die tot nu toe geleert wert, ofte die een valsche ende feijlende leere is, dan ofte het een ware leere is. Maer sij bewimpelen hare redenen om den eenvoudigen sonder uijtcomste te laten. Doch om te propooste te comen, Lambrecht Fransz. seijde tegens hem hoe dat hij evenwel anders geseijt hadde, ende hoe dat sijne bewimpeling niet en gelde dewijle hij het hem soude bewijzen also gesproken ten hebben als hij verhaelde.

Evenwel de saecken bleven daer steecken. Ende men viel op redenen aengaende de verkiesinge Gods. Daerop hij seijde deselfde niet mede te bekennen. Lambrecht seijde jae, maer niet gelijc als dat behoort, maer een conditionele. Daerop bij mij geseijt wierde hoe dat die niet bestaen en conde met Gods H. Woort. Hij seijde tegens mij: ofte wij juijst in die pointen niet en accorderen, wat is daeraen gelegen, ghij hebt selver geseijt dat ghij daarvan niet en plachte te prediken. Ick seijde aengaende⁸⁰ het eerste datter ten hoochsten aen gelegen was, dewijle men in die bovenste pointen het verschil tot geen anderen eijnde en stelde dan om de geheele religie den rock omme te keeren ende te veranderen, sulx dat het niet om de bovenste punten alleen het geschil was, maer oock om de benedenste, terwijl het een aen het ander geschaeckelt was. Aengaende het tweede seijde sulx daerom nagelaten te hebben, overmits ick mij gevoecht hadde in de benedenste punten nae de gelegentheit van mijne toehoorders, dewelcke van nooden hadden int laeghste onderwesen te worden, om also dewijle sij onervaren waren allenxkens tot hooger kennisse werden, ten 2^{en} daerom wierde

⁸⁰ In margine: Hij seijde ghij spreeket nu anders dan ghij plachtet. Ick seijde altyts so geleert ende gevoelt ende had. Ick oijt vermaning gedaen ic end sodanige toehoorders die mij wel van soudens weten te seggen hebben. Hij seijde waerom preekt ghij niet ende waerschout de lieden niet, ick seijde sulx te doen ende dat ick in geen gebreecke soude wesen. Ghij en plachtet niet te doen. Ick seijde: voor henen heb ic altyts goede fundamenten geleijt ende also mijn volc stil was, heb ick haer stille gelaten, maer daer nae toen wij bestreden wierden, heb ic haer gewaerschout ende hebbe mij gestelt tot defensie voor haer.

FOLIO 92

sulx bij mij geseijt om de calumnien wech te nemen
waer mede men seijde dat men oorsaecke hadde tegens
ons te prediken van de predestinatie. Daer op ick
geseijt hebbe neen, terwijle ick daer niet van en
predike noch oock van anderen niet gehoord en hebbe
dat men het volck daer het hooft mede gebroocken
hebbe. Maer men heeft gevoecht nae geleeghentheit der
toehoorders ende nae uijtwijzen des textes, ende altijs
het Woort Gods gesocht recht te snijden. Ondertusschen
dat men verdrogen heeft die gene die het niet en verstonden
als sij in de benedenste pointen suiwer waren, ende ten 2^{en}
als sij geen tegensprekers en waren. Middelerwijle
seijde hij: Ghij hebt selver de resolutie ingewillicht
ende hij wilde dat bewijzen. Ick seijde dat ick also
geloofweerdich was als een ander ende dat ick
nimmermeer sulx geseijt en hadde, ofte het moste
wesen met conditie gelijk wij oock in ons request
gesteld hebben, indien het namelijck de gemeene kercken
also aennamen. Hij seijde daer van niet te weten.
Daer op ick seijde: so handelt ghij, ende dit is
alle oprechticheit daer ghij dus veel van protesteert.
Ghij neemt een stuck ende brock in quantum pro
voor soo als het u dient, ende het gene u niet
en dient, laet ghij achterwege. Jae seijde hij,
ghij hebt ijmmers geseijt dat wij
het met ons drien beginnen souden. Ick seijde
dat het contrarij wel gebleken was doen
wij tsamen bij den ambochtsheer waren, doen
ick seijde nae vele redens
die ick tegens u ende den ambochtsheer hadde, indien
mijn heer daer enckelijcken mede voort wil,
want ick en werde niet gehoord, so wilde ick
mijn heer gebeden hebben liever met mij so
lange de patientie te willen hebben, totdat
ick van eenen anderen dienst mocht voorsien sijn.
Dese woorden bekende hij, seggende het is waer

anno 1616 initio anni⁸¹

⁸¹ Vert.: aan het begin van het jaar.

FOLIO 93

doenmaels. Ick seijde vorder: jae Abraham, ghij seijt noch verder daer bij, want ghij wilde de saecke doordringen doen de selve in haer geheel noch stont. Mijn heer, mijn verkiesinge comt voor de verkiesinge op Sluijs, ick sal voortgaen, ende van Schipluij mede. Wat swaricheit heeft Johannes dan. Hij sal dan de eerste niet sijn. Dit hebt ghij geseijt in tegenwoordicheit van den schout. Hier verstomde hij. Ick seijde verder: heb ick niet betoont met tranen hoe seer dat ick daer tegen was doen ghij hier waert. Hij seijde jae, doenmaels. Ick seijde dit wiste ghij, waerom bemoeijde ghij u met onse verkiesinge, loopende dach aen dach op Sluijs ende d'een tot ouderling ende d'ander tot diaken soeckende te induceren. Hij seijde hoe tiert ghij dus, wilt ghij mij te lijve. Laet mij mede spreken, soeckende also onse propoosten ende redenen elders te wenden. Ick seijde dat ick het hem most seggen ende wat hij hem hier te bemoeijen hadde gehad. Hij seijde dat quam daerom bij, overmits hij wilde bewijzen dat ick geseijt hadde dat ick tegens de resolutie niet wesen en soude. Ick seijde wederom dat ick het so simpelijken noijt geseijt en hadde ende dat hij oock wel beter wist van over langen. Ende aenmerckt wel hoe dat hij door sijn eijgen woorden conde overtuijcht werden, want aengaende de resolutie, deselfde en had ick noijt gesien, doen wij de redenen hadden met Kenenburch. Hoe soude ick dan ingewillicht hebben het gene noch niet en was aen ons gesonden. Want wel ondersoeckende is het namaels eerst in den classe gesonden in mijn absentie, want ghij wel wiste dat het comen soude ende

Arminius

Arminius en de naar hem genoemde Arminianen komen veel in het Resolutieboek voor: meer dan 30 keer. Jacobus Arminius, hoogleraar te Leiden, was de tegenvoeter van Gomarus. Ook hij verlatijnste zijn naam, want hij was geboren als Jacobus Hermansz(oon). Hij was de voorman van de remonstranten. Ook zijn naam leeft nog steeds voort: de fraaie Arminiuskerk, het kerkgebouw van de remonstrantse gemeente te Rotterdam, herinnert aan hem. De kerk is aangewezen als rijksmonument en wordt (naast de kerkelijke functie) gebruikt als cultureel debat- en evenementenlocatie in Rotterdam.

FOLIO 94

daerom sprack hij bij Kenenburch so bout,
twelc ick niet en wiste. Ende naedat het
gesonden was, is het noch lange daernaemij eerst
ter handen gestelt, ende hebbe hetselve noijt⁸²
toegestaen, sodat men allesins siet de valsheijt.
Ondertusschen seijde ick hem noch een andere valsheijt,
hoe dat hij mij geseijt hadde hoe dat de resolutie
der Staten in de classe was gesonden, ende dat de
broederen des classis deselve hadden aengenomen.
Hetwelc hij mede preterneerde, ende niet en beant-
woorde. Voorts seijde hij, hoe dat hij mij niet en
moeijde, noch dat hij mijn volck niet en sochte aen
hem te trecken, gelijck bleeck uijt zijn ommegang
tot Pieter Pietersz. ende Thomas Jansz. Ick
seijde dat hij niet dan zijn uijterste beste gedaen
hadde ende dat onder een deckmantel van quantsuijs
te verhalen het verschil tusschen hem ende Simon
Jansz. ende dat hij sich selven dan seer hadde ge-
rechtveerdicht, tot wat eijnde anders dan om de
lieden aen zijn koorde te trecken. Daer op hij seijde
dat hij sich niet en wilde laten verbobsacken,
sulx dat hij hiermede most de waerheit bekennen.
Ondertusschen comt Hillebrant Jansz. in. Alsdoen
verhief hij hem seer met de predestinatie der
kinderen, hoe dat volgens onse leere wij nemmer
meer van onse kinderen salicheit conden versekert
sijn. Ick seijde: ghij drijft de vrije wille. Hij
ontkende sulx. Ick hiel daerop aen. Eijntlijcken
seijde hij jae, maer wij en drijven de vrije wille
op sulcke wijze niet als ghij ons nageeft. Hoe dat
seijde ick. Hij seijde vrije wille en drijven wij
niet sonder de genade. Ick seijde jae, ghij
stelt sulck een genade dewelcke geen genaden is.
Het is niet dan een woort sonder de daet, een schijn
sonder de saeck, want ghij stelt een algemeene
genade dewelcke God een ijder schuldich is te

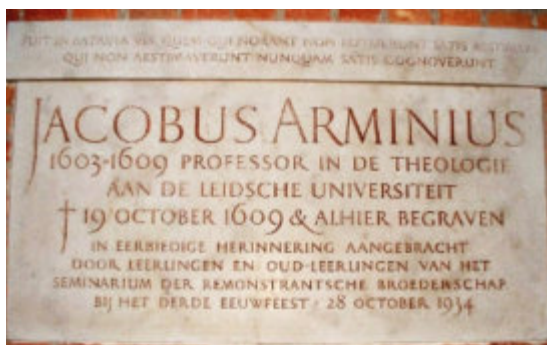
⁸² In margine: Insgelijx heb ick ooc gestaen in aprilis 1618 over een request tegen de resolutie. Daerenboven heb ick ooc geweijgert te teijckenen ten tijden al over dat valsche vrede schrift te Delft ontworpen alleen om die ooren wille omdat ick niet en condemneren die broederen dewelcke haer tegens de resolutie stelden. Dit wist Abraham wel, want hij ende Isaac hadden mij daerin aengeleijt. Wijders ten tijden van verkiesinge beschuldichden mij opentlijc van partijschap ende quam niet eens bij mij, maer wel bij de secretaris.

FOLIO 95

doen ofte hij en soude niet rechtveerdich connen
straffen, moet hij ende is hij schuldich die genade
te geven sal hij rechtveerdich sijn int straffen
der godloosen so is het schult ende geen genade.
Hier spronck hij op de heuijck, niets anders
wetende te seggen dan: siet toch, genade is geen genade.
Daer op ick seijde: sulcke uwe genade als
ghij stelt. Hierover viel hij wederom op den
kinderen. Ick seijde wat hebt ghij te seggen? Ick
segge dat alle de kinderen der gelovigen in hare
kintsheit stervende salich sijn. Want die God
de Heer verkiest ter salicheit voecht hij de
middelen ter salicheit, oversulx die hij verkiest
ter salicheit voecht hij ofte dat sij in hare kintsheit
sterven ofte volwassen sijnde dat sij in den recht-
veerdichmakenden gelove sterven. Hierop seijde
hij: jae de kinderen in hare kintsheijt stervende,
maer seijde hij, ick segge anders dat sij alle
salich sijn, het sij dat sij in hare kintsheit
sterven ofte dat sij volwassen werden. Ick
seijde daer op, hoe dat wij se alle voor uijtver-
coren ende salich houden die het bewijs daer toe dienende
hebben, maer die het niet en hebben, ende sonder
sulck bewijs sterven dat wij die volgens
Gods Woort niet voor uijtvercorene connen hou-
den, gelijk de godloose in ongelooove ende on-
boetveerdicheit stervende, maer die andere houden
wij voor uijtvercorene. De kinderen der gelo-
vigen om geen ander uijterlijc bewijs, dan dat se de Heere
die genade doet dat sij in hare kintsheit van hem
gehaelt werden. Ende de volwassene geloovige
om geen ander uijterlijck bewijs, dan omdat
sij wederboren sijnde door den geest in alle heij-
licheit leven ende sterven. Doch, seijde ick,
ghij stelt se alle salich, sij dat se in hare
kintsheit sterven ofte volwassen werden. Hoe comt dan

FOLIO 96

dat vele volwassene namaels een godloos leven
leijden. Sulx comt dan, omdat diegene die geheijlicht
sijn, jae salich zijn, connen afvallen ende afvallen.
Jae seijde hij, het is waer, aenmerckt de tegensprekinge
van de perseverantie der gener die geheijlicht zijn.
Ick seijde daerop, hoe comt sulx bij anders dan
om de vrije wille dewelcke ghij drijft. Jae seijde
hij, de vrije wille int quade. Jae seijde ick,
beijde drijft ghij so ten goede ende ten quade niet
dat der menschen het goet doen can met zijn
vrije wille, dewijle sulx geschiet met de vergeselschappende
genade, maer de vrije wille heeft hij om aen te
nemen ofte te verwerpen, toe te stemmen ofte
niet toe te stemmen. Ende ondertusschen moet
de lieve genade Gods staen wachten op uwe
vrije wille, tot dat die bereijt is, dewijle als ghij
niet en wilt deselve niet en werckt, ende als
ghij wilt deselve werckt. Jae, de vrije wille soude
de voornaemste oorsaecke der salicheit worden. Wilt
ghij, so sal God met zijn genade uwe salicheit
wercken. Wilt ghij niet, so sal de genade Gods
stille staen. Ende also verkiest de mensche sich
selven, ende niet God, sodat ghij de verkiesinge
Gods versaeckt. Neen seijde hij. Hoe seijde
ick, ghij stelt se alle salich ende so, dat het aen haer staet van
haere salichheit af te vallen ofte niet. Wat verkiesinge dan?
God verkiest uijt zijn voorwetentheit. Ick seijde
die ontkent ghij, want heeft God besloten door
een algemeene genade alle menschen salich te maecken
die hij te voren weet dat niet sullen salich werden.
Hij besluit dan te willen doen hetgene hij te
voren weet dat geen effect sal hebben ende het
gene hij te voren weet dat niet succederen sal.
Is dit de wijsheijt Gods niet vercort, sal
eenich wercmeester sulx wel beginnen? Neen hij, gewis.

Gedenksteen voor Arminius in de Pieterskerk te Leiden. Het Latijn luidt in vertaling: *Hij was een man in Nederland die zij die hem kenden niet genoeg konden waarderen, en zij die hem niet waardeerden hebben hem nooit voldoende gekend.*

FOLIO 97

So dan volgt daer uijt dat hij in het
besluiten sulx niet geweten en heeft. Ende
vorder weet God alle dingen te voren, so heeft
hij dan geweten wie sijne genade wel gebruij-
cken soudē om salich te worden, wie niet.
Heeft hij sulx geweten, so soude daer uijt
volgen dat God eenige scheidt ter verdoemenisse.
Want nae u seggen behoorden alleen die geschapen
te werden, dewelcke sullen salich werden, ende nae
dese leere soude daeruijt volgen dat hij oock
sodanige scheidt die niet sullen salich werden,
ende twelc hij te voren wel weet, ende twelc
hij ooc wel soude connen beletten, ofte ten
waer saecke dat het hem aen de almachticheijt
ontbrack. Ondertusschen comt de school-
meester in, ende daer mede begosten de redenen
wat te stillen. Hij nam het seer qualijcken
dat ick hem seijde dat hij sijn Arminiaenschap
overal socht in te voeren tot bedroefinge van
de kercke. Daer op hij seijde: Ghij u
Calvinisterije etc. Ende also daer nae
is men gescheijden, elc de saecke Gode be-
velende, ick seggende dat God hare
valsheijt siet ende dat hij het oock sal
richten. Hij van gelijcken, daerbij voegende
dat hij sich selven wel verantwoorden
soude, immers dat hij sijn beste in alles soude
doen ende indien hij het niet en dede dat het
hem aen de macht ontbreken soude etc. So
sien wij hier hoe dat de Arminianen sijn:
doortrocken bewimpelaers, schadelijcke
arbeijders, bedroevers ende verstoorders van
Gods kercken. De Heere ontferme ons.

Bavianen en Slijkgeuzen

Bavianen is een spotnaam voor remonstranten. De benaming dateert van februari 1617, toen het huis van Rem Bisschop, een remonstrantsgezinde koopman in Amsterdam, bestormd werd omdat het gerucht ging dat er een dienst gehouden zou worden. Een van de aanwezigen, een remonstrant, zou zo'n merkwaardig uiterlijk hebben gehad (lang, kromme benen, een gerimpeld gezicht zonder baard) dat de oproermakers hem voor een 'baviaensch jongh' uitscholden. Helemaal zeker is dit trouwens niet. Het is ook mogelijk dat 'baviaan' eenvoudig een klankvariatie is op 'Arminiaan'.

De naam **Slijkgeuzen** is ouder. Rond 1612 wordt hij in de omgeving van Rotterdam gebruikt voor contraremonstranten die door weer en wind over beslikte wegen gaan naar dorpen in de buurt om de remonstrantse predikanten in hun eigen kerken te ontlopen.

FOLIO 98

Anno 1618

Den 24 januarij gepredickt ex Act. 3 ex v. 9⁸³

ende op die woorden: wat siet ghij op ons, gelijck ofte wij desen hadden doen wandelen door onse macht ofte godsalicheit.

Alhier aengewesen onder anderen de neersticheit Petri ende Johannis in het wechnemen van de dwalingen ende valsche opinien. Alwaer toegeelijgent dat men niet alleen de waerheit moet leeren, maer oock de onwaerheit, leugen, dwalinge ende ketterije tegensprecken. Sulx hebben gedaen Christus, de apostelen soodat men niet te achten en heeft op eenige moderateurs, dewelcke willen dat men alleen de waerheit sal leeren sonder de dwalinge ende ketterije tegen te sprecken, noemen hetselfde lasteren.

Verclaert wat lasteren is, namentlijcken ijert t'onrecht van ijmant seggen etc. Als men niet t'onrecht en seijt dat het officie van een getrouwen leeraer is, het valscheit wech te nemen ende de waerheijt te leeren, gelijc Paulus vermaent Tit.⁸⁴ dat hij niet alleen machtich moet wesen te vermanen door de gesonde leere, maer oock die tegenstaen te overwinnen. Het is het ampt van een getrou wachter niet alleen met een lieflijck gesang de burgers te vermaecken ende ondertusschen de vijanden laten de stadt overvallen, maer hij moet oock de lieden waerschouwen voor de aencomste der vijanden. Also moet oock een leeraer doen, des te meer overmits dat de wolven op de baen comen in schaepscelederen, in een bedriechlijcken schijn haer veranderende in engelen des lichts. Des te meer is de waerschouwinge van noode.

Ten 2^{en} aengeroert hoe dat men, nae het exempel Petri, Christo moet sijn eere geven. Ende daer alhier een proeve is van de valsche ende ware miraeckelen ende van de valsche ende ware leere. Dat die mirakelen goet sijn, derwelckers toeijginge dient, tot verclaringe van de eere Gods, valsch daer sulx niet en geschiet, insgelijx dat de leere ooc valsch is gelijck in het pausdom daer men de eere Gode ende den eenigen Middelaer Christo niet toe en schrijft, maer eigent deselfde ten deele den heijligen den sancten ende sanctinnen toe.⁸⁵ Voech huijden ten dage met

⁸³ Handelingen 3:12.

⁸⁴ De brief aan Titus.

⁸⁵ Ingevoegd: gelijc ten deele de genade ende ten deele de verdienste.

FOLIO 99

vrije wil drijvers, dewelcke van haer eijgen selfs bij maniere van spreecken sancten maecken, dewijle sij een gedeeltken eere in haere verlossinge ende in het uijtrecken harer salicheit haer selven/ toeschrijven, Christo zijn eere ontreckende, dewelcke de gehele werckinge onser salicheit alleene toecomt ende deselve ten deele haer eijgen vrije wille toeijgenende, sulx dat de genade met deselve is medewerckende, dewijle sij seggen dat den mensche met zijn vrije wille het gepredickte woort can toestaen ofte niet, ende toestaende dat hem God de Heere dan vorder helpt. Ditselfde is God zijn eere ontogen, ende de mensche heeft dan mede aen de eere ende roem dewijle hij mach seggen: eer mijn wille, ende danck mijn wille die sulx meer aengenomen heeft dan eens anders wille, dewelcke ick meer wel gebruijckt hebbe dan een ander etc. Dit is een valsche leere ende ketterije, dewijle deselfde God zijn eere ontreckt de eere Gods met hem selven gaet paerten tegens Gods Woort, het welcke leert dat God in ons werckt het willen ende volbrengen nae zijn welbehagen, ende dewelcke het goede dat hij in ons begost heeft volbrengt tot den dage Jesu Christi Phil⁸⁶. cap. 2 ende cap.1. Dit aldus geleert in tegenwoordicheit van Abraham Corssen. Waren in den kerckenraet tegenwoordich Cornelis Claesz., Huijch Jacobsz., Pieter Pietersz., Lambrecht Fransz., item de kerkckmeesters Claes Pietersz. ende Pieter Lenaertsz., item Jan Jansz., Claes Pietersz., ende Pieter Lenaertsz. item Jan Jansz. Vorders Cornelis Blommaert, Cornelis Meesz., Arij Louwes. ende meer andere.

Den 15 aprilis Paesschen het avontmael des Heeren gehouden ende is Dirck de Roij aengeseijt, hoe dat hij hem was afsonderende van het gehoor als hebbende sedert kersmis niet hier ter kercke geweest, maer in Maeslant. Seijde sulx te zijn van wegen zijn broeder, dewelcke, hoewel hij begeerde te versoenen met de kercke, men hem niet en hoorde. Daerop Cornelis Claesz. ende

Naast Bavianen en Slijkgeuzen was er nog een aanduiding: rekkelijken en preciezen. De twist tussen remonstranten (rekkelijk) en contraremonstranten (precies) ging over de rolverdeling tussen mens en God. Zie de inleiding. Maar ten diepste ging het, zoals zo vaak, om veel meer dan om een religieus conflict alleen. De precieze Prins Maurits wilde de oorlog tegen de Spanjaarden hervatten, terwijl raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt (rekkelijk) op vredesoverleg aanstuurde. Maurits pleegde een coup en Oldenbarnevelt werd op het Binnenhof onthoofd. Ook bij de aanvaring van ambachtsheer Jacob van Egmond met Johannes Fenacolijs staan rekkelijk en precies tegenover elkaar.

⁸⁶ Brief aan de Filippenzen. Cap. afkorting van caput, hoofdstuk.

Lambrecht Willemsz. seijden dat hij moste schult be-
kennen, op hetwelck hij antwoorde dat hij sulx wel
wilde doen. Daerover hebben Cornelis Claesz. ende Lam-
brecht Willemsz. gesproocken met den kerckenraet,
dewelcke verstont dat sijne saecken so verre ver-
loopen waren, dat men hem soude aenseggen dat hij
niet alleen moste schult bekennen van de gevallen
procedures in die pointen die men hem aangewesen
hadde, maer dat hij selfs oock moste versaecken
ende verwerpen de vijf Arminiaensche artijckelen⁸⁷
met de dependentien van dien so de Arminianen die verstaen,
ende uijt cracht van dewelcke sij onse leere een duij-
velsche ende Turcksche leere schelden, dewelcken
tsamen als een schadelijcken boom met de wortel moet
uijtgeroeit werden. Ende dat hij dit alles
moste doen met sulcke ordre als den kerckenraet
soude mogen goetvinden. Dat se alsdan geerne be-
reijt waren met blijerschap ende vreuchde hem op te
nemen. Seijden oock Dirck aen, also hij hem
van het eene deel des godsdienst afsonderde, dat
hij hem oock van het andere mede genoechaem af-
sonderde. Hier op heeft Dirck geseijt, aengaende
de vijf artijckelen, dat hij niet meijnde dat sijn
broeder die soude connen verwerpen. Daerop
geseijt wierde dat hij dan van de gevallen saecken
mede geen oprechte schultbekenninge soude connen doen,
dewijle dat het alles daeraen vast was. Ende
aengaende dat men u (seijde men) tolereert, dat is in
aensien dat men ten besten van u verhoopt heeft, als
van eenen die hem leersaem aenstelde. Maer soo
voortgaende als nu een wijle tijts geschiet was,
namelijcken hem afsonderende van ons gehoor ende
hem geheelijcken voegende bij u broeder in 't stuck
van de leere, ende voorts bij de Arminiaensch gesinde
dat men dan, so hij hemselver van het avontmael
niet af en hiel, met hem soude oock genootsaect
wesen naede practijcke ende leere der Apostelen
mitsgaders nae kerckenordeninge te handelen. Ende wierde

⁸⁷ In januari 1610 stelden de remonstranten de 'Vijf artikelen van de remonstranten' op. De Synode van Dordrecht, een landelijke vergadering van gereformeerde kerken in 1618 en 1619 in Dordrecht, stelde vervolgens de Dordtse Leerregels op, een weerlegging van de Vijf artikelen van de remonstranten. De Dordtse Leerregels worden daarom ook wel de Vijf artikelen tegen de remonstranten genoemd.

vermaent dit alles te behertigen ende sijn broeder
aen te seggen.

Is dese reijse van de tafel gehouden Aeltgen Claesdr.,
van wegen eenige praterijen die sij gestroijt hadde, causerende
quade calumnien van haren even naesten, waervan sij
de eerste oorsaecke was, gelijc sij overtuijcht wierde
door drie vroupersoonen die sulx alle gelijc seijden.

Is Leuntgen Simonsdr met Maertgen Buijten
versoent, insgelijx met Maertgen Joosten, 't vroetwif.

Is Maertgen Cornelisdr., de huijsvrouw van Lambrecht
Fransz., gehoort aengaende de beschuldigingen van Aeltgen Claes,
dewelcke haer nae gaf dat se door onstuijmicheit haer gedreijcht
hadde te slaen. Hier op Maertgen Cornelisdr. gehoort
sijnde, heeft met groot leetwesen in tegenwoordicheit van
Cornelis Claesz. ende den predicant bekent sulx also te sijn, seggende
daerbij hoe dat se doenmaels oock geen oersaecke tot sulx
en hadde, sulx dat se t' onrechte, sonder gemoeijt te sijn,
haer verre verloopen hadde, beloovende sulx
halven in toecomende haer te sullen wachten.

Is Maertgen Pietersdr. ontboden bij Cornelis Claesz. ende
den predicant, ende haer gevraecht ofte sij wilde met Leuntgen Simons
versoenen aengaende het gene datter gevallen was.

Daer op sij geseijt heeft met vele ontstuijmige woorden, dat se
alles datter geseijt was wilde bewesen hebben, ende dat so sij
sulx niet en conde doen dat se dan recht begeerde ende dat men haer
straffen soude, anderen ten exempel. Ende daer nae, also men haer
seer versprack om te verstaen tot vrede ende versoeninge, is se onstuij-
michlijcken uijtgelopen, quantsuijs betoonende dat se daertoe
niet eigentlijcken en quam, maer om Leuntgen in verstoorthelijt
dapperlijcken in tegenwoordicheit van ons uijt te luiden.

Is Leuntgen Simons mede ontboden ende haer te kennen
gegeven hetgene sij uijtstaende hadde met Maertgen Pietersdr.,
ende is gevraecht ofte haer niet leet en was het gene sij
soude mogen geseijt hebben, ende daer in sij haer vergrepen mochte
hebben. Daer op Leuntgen Simons geseijt heeft hoe dat, aengaende

FOLIO 102

de toestemminge van de woorden ravothuijs bij de
koij gesproocken, niet verder en streckt dan voor sooveel het
rumoer aenging ende dat het bij de koij in verstooricheijt uijt-
gesproocken wierde, maer bij haer in onverdachticheijt toegestemt
losselijcken, sonder achterdencken. Doch indien sij het gedacht hadde
dat het bij haer so soude genomen geweest hebben, dat se het dan
niet gedaen en soude hebben ende dat het haer leet was dat het
geschiet was, mitsgaders alle het gene daer sij tegenwoordich
niet van en wiste, daer se haer in mochte vergrepen hebben
belangende Maertgen Pietersdr.

Dirck de Roij, hem afsonderende van het gehoor, heeft
hem tegenwoordich med gehouden van de gemeenschap des
H. Avontmaels, gelijk oock sulx sedert de afhoudinge van
Otho de Roij gedaen heeft sijn huijsvrouwe, Lijsbeth Jans,
dewelcke in een ront jaer niet te kercke geweest is, aengesien
dat se oock nae de afhoudinge van haer man in den eersten wel
aengesproocken is in de visitatie, aldaer ge... is Cornelis
Claesz. ende ende den predicant, in tegenwoordicheijt selfs van de huijsvrouwe
van Dirck de Roij.

Den 29^{en} maj Claes Pietersz. Leest ende
Pieter Lenertsz., kerckmeesters, sijn bij den schout
geweest ende hebben aen hem versocht dat hij henlieden
het kercke-reekening boeck wilde ter hant stellen,
also sij het selfde van noode hadden om eenige
licht ende kennisse van het voortgaende daer uijt te
scheppen ende het een met het andere te vergelijken ende
te overleggen. Daer op hij seide dat se hare
cladde bij hem soudren brengen ende dat hij de reekeninge
in het kerckenboek soude stellen. Daer op sij
sejden dat se daer mede niet gedient en waren, dewijle
sij selver het kerckenboek mosten hebben, gelijk van
outs het gebruijck geweest waer, in het welck hij
weijgerich viel, sulx dat sij in onderlinge woorden
vielen. Ende daerenboven sejden de kerckmeesters eijntlijck
dat sij een dach van reekeninge soudren leggen ende
de reekeninge sonder dat boeck openbaerlijcken uijt een

Scheiding kerk en staat

Scheiding van kerk en staat betekent dat staat en kerk ieder hun eigen zaken regelen en zich niet met elkaar bemoeien of elkaar de regels voorschrijven. In Nederland is de scheiding van kerk en staat een langdurig proces gedurende de 19e eeuw. De eerste aanzet werd gegeven in 1798, maar pas de Grondwet van 1848 regelde de zaak definitief, op enkele ondergeschikte punten na. Pas in 1983 werd met de 'Wet beëindiging financiële verhouding tussen Staat en Kerk' de laatste nog bestaande relatie tussen overheid en kerk(en) beëindigd.

ander boeck in die kercke soudē doen. Waerover den schout seijde dat hem competeerde den dach van reeckeninge te stellen na sijn gelieven, ende begost tegens den predicant uijt te varen, seggende dat men nu Kenenburch sochte uijt te schuijven, ende dat hij hem eertijts genoemd hadde opperkerckmeester. Item lasterde onse religie seggende: wilt ghij daerom geen gemeenschap met mij houden omdat ick aen uwe voeten niet gelegen en wil.

Den 3^{en} junij is de bode ten huijse van de predicant gecomen ende heeft den predicant uijt den naem van Kenenburch belast, de kerckenraet mede tegens woonsdach toecomende af te condigen, ende protesteerde van nullite so men anders dede.

Daerop den predicant seijde dat hij met den kerckm(eeste)rs spreekē soude, also hij niet en wiste oft dien dach haer gelegen quam, ende dat hij doen soude het gene sij daer in soudē ordineren.

Ten selven dage, saterdaechs, maeckte den schout veel moeijte ende stroijde ende gaf voor doen als ofte de kerckm(eerste)rs voor hadden, wat nieuws te beginnen. Daerop eenige van de kercke henen gegaen sijn ende hebben hem te kennen gegeven, alhoewel sij voor henen altijts onder den gemeenen bueren openbaarlick hare reeckeninge van de capelle middelen gedaen hadden, nochtans also de kerckm(eeste)rs nu onlanx bij seecker incident Adriaen van Waes als schout ende met hem 2 schepenen versocht hadden ende sij datselve eenige weijnige jaren onderhouden hadden, dat se als noch hem als schout ende met hem oock 2 schepenen versochten om over de reeckeninge te staen, sulx dat sij niet nieuws en begeerden. Maer dat sij aenmerckten dat hij selver vele poincten niet dan nieuwichheit en sochte, als ten 1^{en} dat hij het boeck van de reeckeningen onder hem ofte elders sochte te houden, contrarij het gebruijck, dewijle het altijts onder den kerckm(eeste)rs berust heeft, ende hebbende tegenwoordich den kerckenkist verstaen dat dat (reeckening) boeck aldaer behoore geleijt te worden ende nergens elders.

FOLIO 104

Ten 2^{en} dat hij den dach van reeckeninge wilde leggen nae sijn believen, contrarij het gebruijck. Dewijle altijts den dach bij den kercm(eeste)rs geleijt is ende den schout versocht is geworden, maer niet selfs versocht heeft. Ten 3^{en} dat hij de reeckeninge wilde doen in het richthuijs, gelijk hij alreede met morren 2 mael oft 3 mael gedaen hadde, contrarij het gebruijck, dewijle het altijts openbaerlijcken ten aenhooren van den gemeenen bueren⁸⁸ in de kercke geschiet was. Daer over dat oock laetstelijck, ten versoecke van den kercm(eeste)r Pieter Pietersz Bisschop, verstaen is bij de gerechte dat het voortaan in de kercke soude geschieden volgens het oude gebruijck. Ten 4^{en} dat hij het gesach van de kerckemiddelen seijde van wegen Kenenburch, wiens recht hij bewaerde, hem te competeren ende oversulx in eenige nootwendige wercken te maecken, de kerck aengaende, dat de kercm(eeste)rs datselve niet en mochten doen sonder eerst hem aengesproocken ende consent van hem verworven te hebben, ofte anders dat hij het in reeckeninge niet en soude laten valideren, gelijk voorleden winter gebleecken was in het noodige werck van het maecken van de bancken, alwaer hij den kercm(eeste)rs door de bode liet aenseggen also sij het sonder hem te kennen te geven deden, dat sij het selver mochten becostigen, dewijle hij het in geen reeckeninge soude laten passeren, contrarij het gebruijck dewijle nae gelegentheit van de middelen den kercm(eeste)rs sulx altijts is toevertrout geweest, gelijk oock in Maeslant geschiet, sonder dat men oijt den schout ofte gerechte ijert gevraecht heeft, doende altijts sulx als sij in conscientie verstonden te behooren

⁸⁸ Ingevoegd: eerst voor het opbouwen van de kercke int claphuijs ende daer aen.

en doende daer van openbaerlick hare reeckeninge. Ende sulx geschiet oock op het Wout bij den kerck(eeste)ren, alwaer sij oock hare reeckeninge alleen bij bueren sijn doende noch heden ten dage.

Item op den saterdach sijn andermael eenige bij hem geweest ende hebben eenige reeckening gehad.

Doch den schout seijde: Johannes segt dat Kenenburch opperkerck(eeste)r is. Hier op seijde Cornelis Claesz.: heeft Joh. wat geseijt, hij sal sich verantwoorden. Andere seijden: heeft Joh. procuratie van ons verтоont doen hij dat seijde. Voorts seijde Cornelis Claesz. ende of men eertijts correspon(dentie) met Kenenburch gehouden heeft, ende hem veel toegedragen heeft. Sal men datselve nu noch doen, nu men siet waer al sijn doen heen wil, ende nu hij ende ghij u partijen van de kercke verclaert hebt. Dat sal niet geschieden, het cost dat het cost. Daer op hij seijde: parthij, soudij dat wel derven seggen in tegenwoordicheijt van Kenenburch ende Sevender. Jae, seijde Cornelis Claesz. so veel belangt de questie die daer is tusschen den Remonstr(anten) ende de Reformeerde. Ondertusschen viel hij in woorden met Lamb. Willemsz.

So sien wij dat daer de knoop vast is, dat hij het geheele gesach van onse kercke ende kerckgoederen tot sijn gelieven begeert te hebben, pretenderende te hebben het jus patronatus hetwelck een Canonisch pauselijck recht is, seggende hetselve bij resignatie van den Commanduer van Maeslant⁸⁹ aen hem overgegeven te sijn.

Maer aengaende dit jus patronatus, dit selve is ten eersten een recht van den pausselijcken suer-deessem, ende daerhalven moet het uijtgesuijvert werden van de reformeerde kercke als strijdich sijnde tegen Gods Woort. Want nergens in den Bijbel wort van jus patronatus gevonden, maer de practijcke

⁸⁹ De Duitse Orde is een geestelijke ridderorde, ontstaan in de nadagen van de Derde Kruistocht (1189-1192). De Orde behoorde tot de Milites Christi, de soldaten van Christus, die het geloof met de wapens wilden verdedigen en verbreiden. Nederland kent sinds de middeleeuwen een Balije van de Orde. Deze Balije werd na de Reformatie protestants en wordt de balije van Utrecht genoemd. Deze Balije heeft 14 Commanderijen, waarvan een in Maasland. De Commandeur van Maasland bouwde in de 13e eeuw een stenen huis: de Commanderie, in wat nu de Commandeurspolder heet.

daervan wert deurgaens tegengesproocken.

Ondertusschen, aengaende het jus patronatus, siet daer van Panormitanum⁹⁰, alwaer wij sien de instellinge van dit jus even te wesen gelijc de heijdensche priesterschappen die erfelijck waren blijvende. Hoewel nochtans desen handel in voorleden tijden nergens nae sulx geweest is als het nu verstaen weeten. Want den paus heeft het hem wel gewacht van den leecken, gelijck sij se noemen, al te groote macht toe te laten over de kercken. Middelerwijle, omdat de patronen haer meer toeschrijven dan eertijts, laet ons sien selfs wat het is volgens het pausdom.

Voorwaer, gelijc Panormitanus betuijcht, dat recht wierde niemant van den paus gegeven dan met dese conditien:

Ten 1^{en} so vercreech niemant dat jus patr. ofte hij moste de kercke oft openlijcken begiftet ofte opgebout, ofte den gront gegeven hebben, ende dat onder sodanige expresse conditie. Alsdan door aenloopen ende versoecken vercreech hij sulx van den paus, ende niet van eenigen politijcken prince.

Ten 2^{en} en conde hij sulx niet vercrijgen, ofte ten waer saecke dat hij conde bewijzen de opbouwinge gedaen te hebben door goetvinden van den bisschop.

Ten 3^{en} in het opbouwen ofte begiften moest hij dat jus uijtdruckelijcken te voren bespreecken ofte, so hij sulx onder sodanige conditie niet besproocken en heeft, so is hij alleen benefactor dat is weldader ende geen patronus. De oorsaecke is, seijt hij, overmits res sacra non facile capiat servitutem jus patr. autem quaedam servitus est.⁹¹

⁹² Ten 4^{en} in het begiften moet hij seer groote begiftinge gedaen hebben. Want Panormitanus seijt dat het onbehoorlick is dat diegene die weijnich gegeven heeft, alleen het gemeene recht van alle diegene die daertoe gegeven hebben sal hebben.

Ten 5^{en} so wanneer een kerck afgebrant is, moet hij deselfde weder onder sodanige conditie opbouwen ende begiften, ofte anders laet hij selfs sijn jus patr.

⁹⁰ Nicolaus Abbas Panormitanus (d.w.z. Nicolaus, aartsbisschop van Palermo), ook genaamd Nicolò de Tudeschi, was een Italiaanse theoloog, Benedictijn en specialist in het canoniek recht, 1386-1445 (of 1553). Hij schreef een commentaar op de *Decretales*, een collectie rechtsbeslissingen uit de twaalfde en dertiende eeuw, verzameld en geordend op last van paus Gregorius IX, ca. 1230.

⁹¹ Vert.: een heilige zaak zal niet snel dienstbaarheid (slavernij) omvatten, maar het jus patr. is een zekere dienstbaarheid.

⁹² Tussengevoegd en in margine: hier is de minste begiftinge van onse kercke noch bij den Commandeur noch bij den heer van Kenenburch niet geschiet, maer die van M(aas)Sluijs sijn selver begifters van hare kercke, ende daerom en connen sij den heer van Kenenburch sulck recht niet toelaten.

⁹³varen ende vervalt dadelijcken van het selfde, so wanneer hij in het opmaecken van de afgebrande kerck niet wederom nae sijn jus patronatus ommesiet ende de kercke wederom onder sodanige conditie begift ofte helpt bouwen. Sulx dat de Commandeur van sijn gepretend(eert) jus op Sluijs vervallen is, als dewelcke nae de opbouwinge niet ommegezien en heeft, ende het gene hij selfs niet en heeft en can hij aen geen ander resigneren. Ende daerom seijt de pauselijcke Canon uijtdruckelijck: si aedes sacra incendio consumpta fuerit vel terrae motu, vel vitio suo corruerit extingui jus patronatus necesse est.⁹⁴ Ten 6^{en}, nae het pauselijck recht waren sij vervallen so wanneer sij ketters werden, want alsdan betoonden sij haer vijanden, want sodanigen patroon verviel sijn goet ad fiscum Christi cum universitate peribat simul ius patr.⁹⁵ Dat is: een ketter wierde tsamen met alles oock sijn jus patr. benomen. Ende derhalven blijkt datter int pausdom geene patronen mochten sijn die de kerck niet meer blijcken toegedaen en waren. Nu ter tijt, nu men daer van spreekt, sijn het meestendeel van dese patronen den evangelie ende de gereformeerde religie weijnich gunstich ende soecken met haer pretense ius de verstooringe van de kercke want patronus dicitur ius praestat patrocinium.⁹⁶ Ten 7^{en} staet den Canon wel te bewercken quod jus patr. possideatur auctoritate canonis non principis,⁹⁷ dat is dat men om het jus patr. te besitten moet geauthoriseert sijn van de geestelijke rechten ende niet van den prince. Twelck stuijt tegen de practijcke huijden ten dage alwaer de staten dit jus willen geven die het hen gelieft, ongetwijffelt om wat anders niet tot voorstant maer tot onderdruckinge van de reform. religie. Int welcke alles blijkt dat dit jus patr. een pauselijck

⁹³ Boven en in margine ingevoegd: niet sijn stilhouden.

⁹⁴ Vert.: Indien een gewijd gebouw door het vuur is verslonden of door gebreken is ingestort of door een aardbeving, is het noodzakelijk het jus patronatus te beëindigen.

⁹⁵ Vert.: Als de patroon een ketter wordt vervalt zijn goed aan de schatkist (de overheid) en zo vergaat, tegelijk met al het overige, het patronaatsrecht.

⁹⁶ Vert.: er wordt gezegd dat de patroon het patronaat te boven gaat.

⁹⁷ In margine: Hastensis seijt dat is patroc(ini)um genaemt die metter daet betoont dat hij een patroon is. Hastensis doelt op Francesco Panigarola (1548-1594), Franciscaans prediker en bisschop van Asti. Hij schreef *Disputationes* (Onderzoekingen). Dat werk citeert Fenacolijs.

⁹⁸ Vert.: dat het jus patr. uitgeoefend worde op canoniek gezag, niet op gezag van de vorst.

instellinge is om door middel van dien veel giften voor de geestelijcke te krijgen. Ten 2^{en} die dit pauselijcke recht willen volgen, dat se veele al uijt de pauselijcke canones connen bewesen werden selfs dat pauselijcke jus niet te hebben, gelijk oock selfs ten respecte van Sluijs uijt het voorgaende can gemerckt werden. Doch om te eijndigen, dit jus patr. met alle antichristische Insettingen, behoorde nemmermeer bij de gereformeerde genoemd te werden. Want ten 1 so en connen geene menschelijcke insettingen toegelaten werden, door dewelke de insettingen Christi te niete gedaen werden. Want hoe can het dan in de kercke Christi blijven, sal men dubbele sonde doen ende den levendigen borne verlaten ende stinkende hollen gaen soecken Jer. 2:13.⁹⁹ Ten 2^{en} elck heeft sijn privilegie in den mont ende niemant wil hem daerin laten vercorten. Nu, de vrije verkiesinge der predicanten is een recht der kercke, gelijk uijt de Schrifture blijkt. Nu dit wert door het jus patronatus den kercken benomen, ende den kerckendienst wort door middel van dien dickwils openbare vijanden in handen gestelt als het blijkt tegenwoordich in Holl(ant). Oversulx dit jus patr. en deucht niet. Het is een pauselijck recht tot nadeel van de kercke, dewijle deselfde nimmermeer verseeckert en can wesen also de patronen altijts predicanten van haere humeuren sullen verkiesen, jae, hier door crijcht men rechte vleijers ende huerlingen in de kercke. Daerom ooc den raet der stadt Groningen in haere kerckenordeninge aengaende het jus patr. aldus gestatueert heeft, seggende: wat aengaet het jus patr. het welc sommige nae de wijze des pausdoms hemselven toeijgenen: het is tegens de ordeninge van de geunieerde prov(incien) ende Gods H. Woort. Want Gods Woort ende de ordeninge in de vereenichde provincien en leeren niet dat een, twee ofte drie personen een erfelick recht sullen hebben om voor de gantsche kercke eenen dienaar ofte dienaren te beroepen, maer dat sulcken recht de geheele gemeijnte toecomt. Daerenboven so wert hierdoor de eenicheijt der religie gebroocken, want een ijgelijck patroon sal een dienaar beroepen nae sijne religie. Ende dewijle dat alle diegene die henselven in desen kunde dat recht toeijgenen niet van eene religie en sijn, so sullen

⁹⁹ Jeremia 2:13: Wee, wandaden heeft mijn volk begaan: het heeft mij verlaten, de bron van levend water (Statenvertaling).

oock hare dienaren van verscheijden religie moeten sijn, gelijk in onse naburige landen buijten dese vereenichde provincien niet dan al te waer en is. Daerbeneffens soude den dienaer moeten prediken also het sijnen patroon believe soude ofte anders soude hij moeten wandelen gelijk oock in de voorvermelde landen meer als te gebruijckelijck is. Verder ware te besorgen dat de patroon oft sijne nacomelingen het kerckegoet verminderen ende daervan den pastoren geven mochte wat hun geliefde ende de reste in heuren sack steecken gelijk oock in andere landen ende conincrijken dagelijx geschiet. Eijntlijcken ware oock te besorgen dat de predicant in sijne parochie op niemanden passen en soude als alleen op den patroon, ende als hij denselven te vriende hadde, so en conde hem de gantsche gemeijnte niets doen hoe slim dat hij 't oock maecken mochte. Ende wederom, indien de patroon eenigen haet tegens hem opname, so en soude hem de gantsche gemeijnte tegens haren patroon niet beschermen connen, hoe vroom ende stichtelijck dat hij oock ware, gelijk in de voorgedachte naburige landen dagelijx te sien is. In dese ende diergelijcke oorsaecke willen wij dat de gantsche gemeijnte het recht om de predicanten te beroepen sal toegestelt werden gelijk oock in de vereenichde provincien gebruijckelijck is etc. Dusverre die van Groningen.

Welcke kerckelijcke vrijicheijt ende recht int beroepen der predicanten de overheijt deser Nederlanden niet alleen geapprobeert en heeft met haer stilswijgen ende goetkennen als in haere respectieve plaetsen de leeraers also vercoren ende beroepen sijn, maer hebben oock de Staten-Generael als in de voorgaende jaren twist geresen was tusschen Graaf Enno Grave van Emden ende van Oostvrieslant ende sijne onderdanen over 't recht der verkiesinge der predicanten, hetwelck den gemelden Grave door het jus patr. seijde hem toe te comen, voorwendende daervan 60 jaren prescriptie, ende de onderdanen wilden beweren dat de verkiesinge der pastoren de kercke toequam, door hare gesanten den twist aldus geslichtet dat de Grave de vrijicheijt van de verkiesinge der leraers den kercken heeft wedergegeven ende heeft voor sich alleen het goetkeuren behouden etc. Derhalven dat men heden ten dage seer dringet op het jus patr. om hier door het recht der kercken aen sulcken patronen over te geven die eenige giften gedaen hebben. Datselfde

FOLIO 110

is tegens Gods Woort ende tegens alle reden, ende oversulx door sulcken servituijt, gelijck het Panormitanus¹⁰⁰ noemt, de vrijicheijt der kercke te gaen vercoopen is te diere vercocht, sulx dat het beter ware tegens sulcke gifters te seggen, gelijc eertijts den coninc van Sodom tot Abraham seijde: Geeft mij de lieden, de goeden behout u,¹⁰¹ alsoo oock dat de kercke seijde tot sulcke patronen: Neemt u goet weder tot u ende laet mij het recht hetwelc mij mijn bruijdegom Christus gegeven heeft. Doch hiervan genoeg. Ende laet ons tot ons voorseijde historie comen. Middelerwijle op Pinxterdach heeft Johannes door last der kercm(eeste)ren de reeckeninge van de kerckemiddelen op maendach afgecondigt, om openbaerlijck ten aenhooren van eenen ijgelijcken in de kercke te doen. Hierover is Sevender tegen de avont gecomen op Sluijs alwaer hem bijgevoecht hebben den schout ende eenige andere. Ende hebben dadelijcken door den bode Johannes ontboden om bij Sevender te comen. Doch vonden hem niet thuijs, ende Sevender vertrock nae den Briel.

Daernae is de bode weder ten huijse van de predi-cant gecomen ende heeft te kennen gegeven hoe dat den Heere van Kenenburch wederriep sijn Acte van de ordre der verkiesinge der kercm(eeste)rs, op den ouden voet geteijckent met sijn hant, welcke acte hij seijde aen Joh. gegeven te sijn, maer was aen den schout Adr. Willemsz. gegeven, die deselve sonder bijwesen van Joh. bevordert hadde om voor te comen Frans Pathijn, die wat anders sochte. Ende is deselfde onder de schriften van den overleden schout gevonden. Daer dit gerevoceert wert, can oock gerevoceert werden op deselve wijze de Acte, want segel ende alle andere acten bij hem geteijckent.

Des maendachs den 4^{en} junij is de reeckeninge int openbaer ten aenhooren van eenen ijgelijcken met goet contentement gedaen ende is tot kercm(eeste)r vercoren Willem Jansz. Schim.

Des woensdaechs den 6^{en} junij is Sevender weder

¹⁰⁰ Zie fol. 106.¹⁰¹ Genesis 14: 21: De koning van Sodom nu zei tot Abram: Geef mij de mensen, en behoud de have voor u.

FOLIO 111

overgecomen ende heeft de schepenen doen vergaderen,
ende int lange ende breede met haer gesproocken, te kennen
gevende dat hij andere ordre stellen soude ende dat hij
daerin voorsien soude.

Wijders op den Pinxterdag sijn voor de 1^e reijse
geproclameert dese navolgende vercoren ouderlingen
Claes Pietersz. Leest ende Lenaert Gerritsz., insge-
lijx dese diaconen Adriaen Gerritsz. Boon ende Aert Jansz.
De Heere wil haren dienst segenen ende vruchtbaer maecken.
Ondertusschen blijft vast dat dit alles bij de kercke
niet en geschiet uijt twistgiericheijt noch om hoocheijt
om haerselven te verheffen. Maer de questie raeckt
de behoudenis der waerheijt, want de kercke is tevreden
alhoewel de kerckm(eeste)rs van ouden tijden voor het
opbouwen selfs van de kercke hare reeckeninge
voor de bueren alleen,¹⁰² namelijcken selfs in het
claphuijs ende na het opbouwen in de kercke, ge-
daen hebben ende weder laetstelijcken daer nae
Adriaen van Waes met 2 schepenen over de
reeckeninge versocht hebben ende eenige jaren gecon-
tinueert daer bij te blijven. Maer verder in te
willigen, gelijk den schout soeckt, vinden sij niet
dienstelijck, noch geraetsaem tot verseeckeringe van de kercke. Want
den schout met sijn gecoren creatures soeckt het
bewint van alle de kerckelijcke goederen, oversulx
sustineert dat de kerckm(eeste)rs niet en vermogen
eenige dingen te beginnen sonder consent van hem.
Doende daerom aenseggen als hij niet gekent en is
dat hij het niet in reeckeninge sal laten passeren. Ten
2. dat men de reeckeninge niet in de kercke maer
int rechthuijs doen sal, alleen om dit bewint ende gesach over
de kercke te stercken also hij int rechthuijs aen
als een volle dominateur sit 3. wil ten dien eijnde
het boeck, niet onder de kerckm(eeste)rs laten, maer selve
houden, ende niet in de kerckenkist, maer in sijn
rechthuijs leggen 4. wil de kerckm(eeste)rs wet

¹⁰² Hier ingevoegd: sonder bijwesen van schout ende schepenen.

FOLIO 112

stellen ende seijt dat hem toecomt, dach ende tijt van reeckeninge te stellen. Hetwelck alle te samen nieuwe incruijpingen sijn tot geenen anderen eijnde streckende dan om de gemeijnte te verderven, ende haer eijntlicken door sodanigen gesach, opgepronckt met het pauselijcke jus patronatus, te gronde te helpen. Want sodanigen gesach in dese bedroefde tijden niet anders mede en can brengen dan vlijende predicanten, haer stellende niet so seer tot voorstant van de waerheijt, als wel tot gelieven ende behagen van sodanige die sulcken gesach in het kerckelijcke preterenderen.

Ondertusschen is geconsuleert bij den kerckmeesteren Claes Pietersz. Luijt, out kerckm(eeste)r, item Pieter Lenaertsz. ende Willem Jansz. Schim, ende hebben nae gehouden communicatie met den advocaet Glarges goet gevonden, een mandament van de Hoogen Raedt te versoecken, hetwelck sij oock geobtineert hebben tegens den schout De Roij, mitsgaders tegens alle die gene die hun parthij willen stellen, om te dienen den 10^{en} julij. Doch door de doot van den heere van Kenenburch is het bij parthij versocht, opgeschort te werden tot over 14 dagen. Advocaet Glarges, procureur Boot, deurwaerder Verbeecq.

Middelerwijle den 18^{en} Julij is praeparaet gemaect om sondaechs daeraen volgende het avontmael te houden. Ende also Frans Willemsz. Pathijn openbaerlijck de leere der kercke bleef tegensprecken met lasteringen etc. seggende dat wij leerden dat God den genen etc., ende daerenboven oock den predicant onder sijn sermoen openbaerlijcken tegengesproocken hadde etc., so is hem door

FOLIO 113

last des kerckenraets den 18^{en} julij bij den
predicant ende Cornelis Claesz. ende Claes Pietersz. Eng.
aengeseijt, hoe dat sij verhoopt hadden, na veele
vermaningen, dat hij opgehouden soude hebben de
leere der waerheijt te lasteren, maer dat het tegens haere
meijninge met hem was uijtgevallen, also hij niet op
en hiel van lasteren. Derhalven sij hem vermaenden
van de tafel te onthouden, ter tijt ende ter wijle toe
dat hij ophiel van lasteren, aennemende ende omhelsende
de waerheijt gelijk een christen betaemt.

Dit selfde is oock een seeckere dochter Maertgen
Pietersdr., hierinne mede schuldich sijnde, aengeseijt,
dewelcke alreede in Maeslant ten avontmael
dese reijse geweest hadde.

Is afgehouden m(eeste)r Isbrant ter oorsaecke
van een seecker gevecht.

In Octobri weder het avontmael gehouden
ende also bevonden wierde dat Sandrina Claes
ende Maertgen Aryensdr. de leere der waerheijt las-
terden ende tegenspraecken, so sijn se daer over
voor den kerckenraet ontboden geweest. Ende
haer hertneckich aenstellende, is haer aengeseijt
dat se haer van de tafel des Heeren soudon onthouden.

Is oock afgehouden Vranc Claesz. ter oorsaecke
van sijne onstichtelijckheijt, begaen ten huijse van
Roels s.g.¹⁰³ staende boven d'aerde, alwaer hij met
eenige andere was waeckende.

Is ooc afgehouden Jeroen Philipsz. ter oorsaecke
van sijn dronckenschap ende andere ontstichtelijckheden.

¹⁰³ s.g.: saliger gedachtenis.

FOLIO 114

Is oock in den kerckenraet aengesproocken ende bestraft
van sijne dronckenschap Willem Jansz. Schim.
Voorts heeft Maertgen Pietersdr. verclaert Leuntgen
Simons alles te vergeven hetgene datter haers aengaende
gefallen was.
Op Kersdach het Avontmael gehouden anno 1618.

Anno 1619

Op den 17 martij is Abrahamo Vlietio¹⁰⁴
door Cornelis Claesz. ende Lambrecht
Willemsz. ouderlingen, uijt den naem des kerckenraets
afgevraecht eerstelijck, ofte hij wel wiste
dat hij eenige litmaten van onse kercke staende
onder onse kerckelijcke censure ten avontmael
tot sijnent toegelaten hadde. Daerop hij
antwoorde: eenigersins, maer dat hij niet en wiste waerom
sij afgehouden waren, ende dat hij anders niet
en bemerckte dan dat haer ongelijck geschiede.
Oversulx sochte hare saecke te verdedigen ende
betoonde metterdaet dat hij het wel wiste.
Daerna is hem aengeseijt dat hij hem vorder
soude gewaerschout houden. Daerop hij ant-
woorde dat het sijn werck niet en was, maer
dat hij met sijn kerckenraet daervan soude spreeken.
Seijde oock dat se van selfs waren aengecomen
ende dat sij se niet geweert en hadden.
Anno 1619 gebout een toren aen de kerck, ende in deselfde bestelt
twee goede clocken, in toon wel overeendragende.¹⁰⁵
In de visitatie voor Paesschen heeft den
secretaris Otho de Roij door Pleuntgen Jans,
Vranc Claesz. ende Catilina van der Hage
te kennen gegeven, hoe dat hij berou ende
leetwesen van alles hadde ende met den predicant

¹⁰⁴ Abraham van Vliet, van 1605 tot 1619 predikant te Maasland. Hier zijn naam genoemd in de derde (latijnse) naamval.

¹⁰⁵ Ingevoegd in margine: tsamen met een uijrwerck slaende half ende heel uijr.

FOLIO 115

ende kerckenraet wilde spreekken om te versoenen.
Den welcken geantwoort is, hoe dat de versoeninge
ende wederopneminghe niet en conde geschieden, ofte ten
waer saecke hij uijt de vruchten dede blijcken de
oprechtheijt van sijne bekeeringe, hetwelck alsnoch
niet en bleeck, also hij hem geheelijcken absenteerde
van het gehoor ende van de gemeijnte alhier. Over
sulx dat men hem aenseggen soude dat men andere vruchten
van hem was verwachtende.

Hier op is gevolcht dat hij sijn ouden gang gegaen
heeft. Want sijn kint heeft hij na Paesschen in Maeslant
bij den Arminianen laten doopen, niet tegenstaende
de reformeerde mede hare godsdienst ende predi-
catie aldaer hadden. Voorts heeft sijn huijsvrouw,
mede tot verachtinge van den godsdienst alhier, haer
kerckgang aldaer gedaen, niet bij de Gereformeerde
maer bij den Arminianen.

Evenwel des niettegenstaende heeft hij op den 26^{en}
aprilis het vroetwif uijtgemaeckt om aen mij
hetselfde weder te kennen te geven. Daerop
geantwoort is als voren, voegende daer bij hoe dat
het gantsch bespottelijck was het gene hij dede, dewijle
hij sijn kint noch effen bij den Arminianen laten
doopen hadde etc. So dat dit voorstel nergens anders
conde dienen dan op loosheijt ende om ons te tergen ende te
bespotten

In Julio

Het avontmael gehouden ende sommige aengecomen.

In Octobri 1619

Het avontmael gehouden ende sommige aengecomen.

Op Kersdach 1619

Het avontmael gehouden ende is met de kercke

FOLIO 116

versoent Vranc Claesz. ende m(eeste)r Isbrant
van der Meer, ende zijn toegelaten bij den vollen
kerckenraet.

Is ooc weder toegelaten Aeltgen Claesdr.
nadat sij haer schult bekent hadde van
wegen haer praterijen, dewelcke sij met leet-
wesen bekende oorsaecke geweest te zijn van de
schandelijcke geruchten, die over Fijne Pieters
dochter waren gegaan, belovende haer in toecomende
te sullen wachten. Is daerbij geweest Lenaert
Gerritsz., Jan Pouwelsz. ende Claes Pietersz. Leest, ouder-
lingen.

Is ooc Maertgen Joosten 't vroetwif versoent
door tusschenspreken van den predicant ende Lenaert
Gerritsz. met m(eeste)r Johan Crasser, denwelcken
sij in zijn ampt ende hantwerck gediffameert hadde.

Is ooc weder aengecomen Catilina, huijsvrouw
van Dirck de Roij, nadat sij een wijle tijts geab-
senteert hadde.

Den 5^{en} januarij 1620 is bevonden dat den
schoolm(eeste)r onder het kerckgeluij heeft bestaen
(met 3 maels te verlaten) over een doode geluijt
te hebben. Hetwelck den kerckenraet verstaen
heeft niet stichtelijck te zijn, also daer mede het
volck niet alleen confus gestelt wierde, maer oock
uijtgelockt wierde om in Maeslant te kerck te gaen,
tot ontstichtinge van onse kercke ende tot vercoringe van
den armen. Oversulx is eendrachtelijck geresolveert ten
1^{en} dat den meester niet meer op sondagen en sal
de clock luijden, ofte ten waer na de 2^e predicatie
ende op andere dagen oock, van gelijcken, ofte ten waeren na de predicatie
en 2^{en} dat hij oock voortaan sal nalaten het 3 mael
verlaten. Praesentes¹⁰⁶ Jan Pauwelsz., Lenaert Gerritsz., Pieter
Lenaertsz., Claes Pietersz., Jacob Tonisz., Aert Jansz.

Overluiden

Overluiden is het luiden van de klokken wanneer een overledene nog niet begraven is. Veelal duurt dat luiden enkele minuten, maar bij belangrijke personen wordt meer geluid. Stadhouder Willem III werd negen weken lang, driemaal daags twee uur lang overluid. Blijkbaar gebeurde dat overluiden ook in Maassluis, maar dat de schoolmeester het ook op een zondag deed (want 5 januari 1620 viel op een zondag) werd kennelijk niet 'stichtelijk' gevonden. De kerkenraad vreesde dat het kerkvolk niet alleen 'confus' zou worden, maar ook 'uijtgelockt wierde om in Maeslant te kerck te gaen'.

¹⁰⁶ Aanwezigen (Latijn).

FOLIO 117

De kerckenreekeninge van de kerckenmiddelen is bij Pieter Lenaertsz. kercmeester ende Willem Jansz. Schim voor den kerckenraet ende andere die 't beliefde te aenhooren na proclamatie gedaen aen de gemeijnte int openbaer in de kercke in februario 1620 gedaen, ende sijn van hare arbeit ende getrouwicheijt bedanckt, so in het maecken van den torren als besteden van twee clocken ende uijrwerck met sijn toebehoorten, dewelcke in den jare 1619 door diligentie van de kerckm(eeste)rs bevordert sijn. Ende hebben hier toe verscheijden eerlijcke personen van Sluijs een gewillige leeninge gedaen, sulx datter geleent is geweest negen hondert ende vijftich guldens, waer van den predicant ende eenige personen van den kerckenraet uijt de arme middelen geleent hebben vier hondert guldens, met belofte van den armen so lange renten te geven totdat de kercke uijt hare middelen de aflossinge gedaen heeft. De personen die geleent hebben sijn gementioneert in het kerckenreeckenboek. Ende de personen die haer met den predicant verbonden hebben tot jaerlijxsche renten voor den armen van wegen de voorgemelde vier hondert guldens, sijn in het diacónijboek gementioneert. Is tot kerckm(eeste)r door voorstellinge van den predicant ende den kerckm(eeste)rs in dubbelen getale na ouden gebruijc vercoren Claes Pieter Eng.

Op den 1^{en} martij anno 1620 is in de nieuwe kerkkenraets-camer de eerste vergaderinge van oude ende nieuwe kerckenraet te samen gehouden. Ende na aenroepinge van den name de Heeren heeft den predicant te verstaen gegeven hoe dat men op den 20^{en} febr. 1620 in de classe van Delff seer ernstich aengehouden hadde om voortaan alle classicale vergaderingen, hetsij extraordinarisen oft ooc ordinarisen, binnen der stadt Delff te leggen, ofte samen daertoe

niet verstaen en conde dat men ten minsten dese twee
aenstaende ordinarise classen toeliet binnen Delff
gehouden te werden, ende dat men dan de saecke soude brengen
op de synode van Zuijthollant, ende sich in toecomende onder-
werpen haer oordeel ende sententie.

De broeders, dit voorstel gehoort hebbende, sijn bedroeft
geweest van wegen dit versoeck, achtende hetselfde nergens
elders toe te strecken dan om de kercken ten plattenlande
geheel ende al hare vrijheijt, die se tot nu toe met so lof-
lijke ende goede stichtinge gebruijckt hebben, te benemen
ende deselfde ofte onder particulieren Edelen
ofte onder de magistraten der steden geheelijcken dienstbaer
te maecken. Seggende daer henen te strecken het jus
patronatus, van den Arminianen opgeworpen ende nu nieuwelinx
in de synode van Dordr(echt) (nadat de kerckelijcke alle te
samen verstaen hadden non esse juris divini)¹⁰⁷ door beleijdinge
van de politijcken in de kerckenord(ening) geinsereert, gelijc
ooc het compareren der gecommitt(eerden) van de magistraten
in de kerckenraetsche vergaderinge, hetwelck so
verre getrocken wert dat de Heren van Delff als-
noch volgens de Arminiaensche ordre, over 3 oft 4
jaren ingevoert, ooc bestaen selfs in de classe te compareren.
Wijders dat ooc in deselve kerckenord(ening) geinsereert is
dat de kercken hebbende veele predicanten, met
so veele stemmen mogen comen als se predicanten hebben,
in hetwelcke tevoren gelijcheijt van stemmen van
een ijder kercke gehouden wierde, waeruijt tegenwoor-
dich schijnt gesproten te sijn dat die die van Delff, heb-
bende veele predicanten, tot haerder meerder commoditeijt
aenhouden om den classen altijts binnen de stad
te leggen, hetwelck nochtans in de voorseijde kerckenor-
deninge in de vrijheijt der kercken gelaten wert.
Oversulx, na rijpe debat over dese saecke, hebben de
broeders goet gevonden, so wanneer de nieu ge.aende kerckenord(ening) voorge-
dragen mochte werden om geteijkent te werden, dat men

¹⁰⁷ Latijn: niet te zijn van goddelijk recht.

bijsonderlijcken alsdan letten sal op de clausulen van het jus patronatus, van de comparitie der gecommiteerden der magistr(aten) in de kerckenraetsche vergad(ering) ende ooc van de toelatinge der veelheijt der keurstemmen van die kercken die meer predicanten hebben. Want alhoewel deselfde wel mogen toegelaten werden in saecken der leere ende andere gemeene saecken der kercken, dat deselfde noch tans niet dienstich sijn in particuliere saecken die tusschen d'een kercke ende d'ander vallen.

Doch aengaende het tegenwoordige versoeck van het classes binnen Delff te leggen, is eendrachtelijck verstaen dat men dese nieuwe Arminiaensche ordre van het leggen des classis binnen Delff, als ooc van het compareren der gecommiteerde van de magistraten, niet en can toestaen. Ende ten eijnde dese resolutie te meerder crachts hebben soude, is goet gevonden, deselfde schriftelijc te stellen ende neffens den predicant eenen ouderling te committeren met een credentie ende instructie, bij allen den broederen geteijckent, ende luyt deselfde aldus:

Wij onderges(chreve) ouderlingen ende diaconen, beijde van de oude ende nieuwe kerckenraet der gemeijnte Jesu Christi van M.Sluijs, verstaen hebbende hoe dat door den broederen den predicanten der kercke van Delff aen den classe van Delff ende Delflant op den 20^{en} februarij laetstleden is te kennen gegeven, hoe dat de E(rntfeste) E(dele) Heeren Burgemeesteren ende regierders der stadt Delff geerne sagen dat voortaan alle classes, niet alleen extraordinariae¹⁰⁸ maer oock ordinariae, binnen der stadt Delff souden gehouden werden. Ende daerover oock innegesien hebbende hoe dat sulx gedurende desen voorgaende insolenten tijt nu een wijle

Classis

Een classis is een regionale vergadering van kerken. Voor het afhandelen van allerlei lopende zaken of ter bespreking van urgente, zich tussentijds aandienende kwesties waren er extra-ordinaris classisvergaderingen in Delft. Voor de ordinaris (gewone) vergaderingen was er roulatiesysteem.

¹⁰⁸ Classes extraordinariae: meervoud.

FOLIO 120

tijts also geoeffent was geweest, contrarij de oude gewoonte, genoechsaem door overstemminge van den Arminianen ende tegen danck van veele broederen ende van veele kerckenraden, die hare afgesondene noijt tot sulx hadden geauthoriseert ende met namen buijten alle bewilliginge van onsen kerckenraet, die om verscheijdenen redenen ende specialijcken oock van wegen sulx, dien gantschen tijt gedurende gedifficulteert heeft, om ijmanden van harent wegen op den classen te committeren, als anders niet connende verstaen dan dat de kercken in het houden der classen ende oock in den ommegang van de gebeurten van dien behoorden bij hare oude vrijheijt gelaten te worden, des te meer also sulx met groote stichtinge in goeden vrede van outs tot dien voors(eide) troubligen tijt toe, onder ons continuelijcken geoeffent was geweest. Oversulx dit alles ons met goede wetenschap bekent sijnde, ende hetselfde van nieus overleggende ende oock tegenwoordich bevindende dat dese ordre in de laetst gehouden Nationale Synode niet wedersproocken, maer aen een ijder kercke in sijne vrijheijt gelaten wert, soo is het dat wij alle te samen in de vreese des Heeren, nae aenroepinge van den name Gods, dit stuck rijpelijcken overwogen hebbende, verclaren alle te samen eendrachtelijck alsnoch in hetselfe gevoelen te sijn ende daerbij eendrachtelijcken oock geresolveert te sijn te blijven, sonder int minste eenige veranderinge, noch nu, noch in toecomende daerinne te connen gedooogen. Versoeckende oversulx op het allerdienstelijckste aen den E(rntfeste) E(dele) Heeren Burgem(eeste)ren der stadt Delff dat se den kercken onder onsen

classe resortierende, believe sodanigen ijver niet alleene ten goede te houden, maer haer oock de hant te bieden ende te confirmeren in hare oude vrijheijt van elx sijn gebeurte der classicale vergaderinge in sijn respective kercke te mogen houden, gelijk hetselvige van outs geweest is ende alreede in treijn gebracht is. Verclaren voorts, also dese saecke van de plaetsen der classicale vergaderinge door een uijtgedrukt besluit des Synodi Nationalis, tot Dordrecht laetstmael gehouden, in de vrijheijt der kercken gestelt wert, als dat het na stijl der kercken niet behoortlijcken en sij, sodanigen besluit tot een minder vergaderinge te brengen, om aldaer ofte in twijffel getrocken, ofte door een ander sententie geannulleert te werden. Gelijk sij oock om deselfde reden in het welnemen der E(rntfeste) E(dele) Heeren Burgemeesteren ende magistraten van Delff niet en connen verstaen tot de comparitie harer gecommiteerden, also (onder correctie) deselfde is buijten de nationale kerckenordeninge bij de E(rntfeste) E(del) Mogende Heeren Staten van Holland ende Westvrieslant, ende oock bij de E(rntfeste) E(dele) Heeren Magistraten van Delff selfs gearresteert, dewelcke nergens mentie en maeckt van eenige besendingen van gecommiteerden der magistraten, op den classen (als bestaende uijt verscheijden kercken die elx hare respective overicheden hebben) te sullen doen. Waeromme oock sodanige besendingen van gecommiteerden in alle classen, selfs oock daer deselfde ingevoert souden mogen sijn, ofte geheelijcken afgeschafft sijn, ofte ijmmers voor tegenwoordich nergens geoeffent en werden. Dit is aengaende dese saecke, eendrachtelijcken in

FOLIO 122

de vrees des Heeren, onse genomene resolutie. Ende ten
eijnde deselfde in de naeste aenstaende classe soude
mogen bekend gemaect werden, soo hebben wij ten dien eijnde
uijt den naem van ons allen afgeveerdicht ende geauthoriseert,
gelijck wij afvaardigen ende authoriseren mitsdesen, onse lieve
ende weerde broederen D(ominum) Johannem Fenacolum¹⁰⁹ dienaar
des Goddelijcken Woorts in onse gemeijnte, ende den
Eers(ame) Lenaert Gerritsz., onse medeouderlinge om
van onsent wegen met dese onse resolutie in de voorseijde
classe te verschijnen, ende voorts om in dese ende in alle andere voor-
vallende saecken sulx te helpen raden ende besluijten, als
tot de meeste stichtinge ende welstant van Gods kercke
bevonden sal werden te behooren. Waertoe de Heere
hoe lanx hoe meer sijnen Goddelijcken segen wil verleenen.

Actum anno XVI c twintich.

Ende bij ons onderteijckent
onder stont

Claes Pietersz. ouderling, Jan Pouwelsz. ouderling,
Pieter Lenaertsz. ouderling, Jacob Tonisz. diacon,
Aert Jansz. diacon, Arijen Gerritsz. diacon,
Cornelis Claesz. out ouderling, Lambrecht Wil-
lemsz. out ouderling, Claes Pieter Engebrechtsz.
out diacon.

Doch alle te samen hebben sij in het jus patronatus
ende eenige poincten, voren geroert, sulcke swaricheijt gemaect
dat se selfs gedifficulteert hebben in dese instructie
vermaen te doen van de kerckenordeninge geraemt tot
Dordrecht, vresende dat dit mentioneren der selver haer
tot een strick soude mogen strecken, ende tot een besluijt-
makinge als ofte dese kerckenordeninge in het geheel daerom toe stonden, ofte
behooren toe te staen.

Doch onderrichtet sijnde als dat men uijt het gene dat par-

¹⁰⁹ Vierde naamval.

FOLIO 123

thijen seijden die deselve toestonden, was argumenterende ende dat dit haer tot geen praepjudicie conde strecken, so is het dat sij haer hebben laten onderrichten, also sij niet beters en condon stellen, noch geen beter uitcomste ten segen. Doch Lambrecht Fransz., out diacon alhier, uijtbesondert die alleen om de mentie van de kerckenordeninge tot Dordrecht, in de instructie aengeroert, dewelcke hij meijnde tot praepjudicie van ons en het jus patronatus ende andere pointen die se niet toe en stonden, schier ofte morgen bij de heer van Kenenburch, die dit in handen mochte comen te sullen gedogen werden, daeromme geweygert heeft te teijckenen. Thieman Arijensz. diacon is absent geweest.

Den 22^{en} martij iterativelijcken bij den kerckenraet de voorgaande resolutien aengaende het luijden over de dooden onder het geluij voor de predicatie op sondagen ende op andere dagen geresumeert, mitsgaders het driemaal verlaten, ende hetselfde weer eendrachtelijcken afgeschaft.

Is ooc eenstemmelijcken goet gevonden dat ten profijte van de kercke sal comen voor elck geluij dertich stuijvers, ende ten profijte van de coster twaalf stuijvers. Praesentes Pieter Lenaertsz., Lenaert Gerritsz., Jacob Tonisz., Aert Jansz., Thieman Arijensz. ende den kerckm(eeste)r Willem Jansz. Schim.

Na gedane visitatie het avontmael des Heeren gehouden op Paesschen 1620.

Is afgebleven Aeltgen Claesdr., haer selven ongerust maeckende.

Zijn oock versoent voor den kerckenraet

FOLIO 124

Adriaen Willemsz. Breur ende Adriaen Fredericksz.
Huijsman, die in openbare kijvague ende gevecht
haer schandelijcken tegens malcanderen verlopen hadden.
Ende sijn voorts uijt Gods Woort bestraft van
hare gegeven ergernisse, waervan sij met behoor-
lijk leetwesen den kerckenraet behoorlijcke
satisfactie hebben gedaen, hetwelck oock voor de
tafel de gemeijnte aengeseijt is in deser voegen: indien men
eenige personen aen de tafel sach comen die door open-
bare kijvague ende gevecht de kercke des Heeren bedroeft
hadden, dat deselve met behoorlijcke schultbekentenisse
ende leetwesen satisfactie aen den kerckenraet hadden gedaen.
Derhalven dat de gemeijnte haer hierinne niet en wil
treden maer veel meer den Heere voor haer oprecht
leetwesen dancken, ende haeren val gebruijcken tot een
geestelijcke voorsichticheijt om sich voor diergelijcke
sonden te wachten.
Zijn oock versoent Gerrit Simonsz. Boonen met
Joost van Stelant, op dewelcke den voors(eide) Boonen
niet wel gerust en was, ter oorsaecke van een
seecker questieus claphuijsken bij de magistraet
gesteld, ende nu sijnde door autoriteijt van den dijkgraef
gedemolieert.
Is oock aen tafel weder gecomen Cornelis
Cornelisz. Reus ende Emmitgen Dircksdr. sijn
huijsvrou, die eenige jaren ter oorsaecke van
een seecker questieus erf geabsenteert hadden,
seggende alle die voorgaende moeilijkheden ter oorsaecke
voorn(oem)t volcomelijc uijt haeren sin gestelt te hebben.

Jus Patronatus

Aengaende het jus patronatus, het welc
met eenige limitatien door aenhouden ende aendrin-
gen van de politijcken in de Nationale Synode

tot Dordrecht¹¹⁰ buijten alle last van de principalen in de kerckenordeninge toegestaen is. Anno 1619 heeft de synodus particulier, gehouden tot Leijden twee maenden daernae, daervan Art. 5 aldus besloten. Dewijle de tegenwoordige synodus vergadert is om te letten op alle hetgene dat bij de kercken dient gedaen te werden tot ruste ende vrede der kercken. Soo is onder andere dingen mede gesproken geworden de jure patronatus, daer door de kercke Christi in dese provincie lichtelijck wederom soude connen getroubleert werden. Ende is goet gevonden, also hetselve jus patronatus noch in Gods H(eilig) Woort, noch in eenige vaste reden is gegrondet, ende een suerdessem is van de Roomsche kercke, ende nadeelich het beroep van de kerckendienaren, daeruijt veele onrusten doorgaens ontstaen ende selver eenige inconuenienten voor de Republijcke sijn te vreesen, dat uijt den name deses synodi een Remonstrantie sal gestelt werden (twelck oock daerna geschiet is, ende in den synode opgeleesen, ende geaprobeert is) daer bij hare Ed(el) Mo(gend)e ootmoedelijcken souden werden versocht in dese provincie met het jus patronatus de kercke niet te beswaren. Ende sullen de gedeputeerde des synodi deselvige Remonstrantie in de naeste dachvaert hare Ed(el) M(ogend)e overleveren, ende van haer wedervaren metten eersten den classen verwittigen. Dit selvige is in den selve synodo daer na geresumeert Art. 79, alwaer van gelijcken goet gevonden is, also in verscheijden kercken van Zuijtholland verscheijden swaricheden ontstichtingen ende droevige beroerten der kercken daeruijt onstaen ende apparentelijc geen minder swaricheden in toecommende tijden daeruijt te verwachten waren, dat de beswaringe uijt den name deses synodi aen hare Ed(el) M(ogend)e sal worden geremonstreert etc.

¹¹⁰ 1618-1619.

FOLIO 126

Is een kerckenraets camer in den jare 1620
door aenhouden van den predicant gemaect.
In julio 1620 is na gedane belijdenisse voor den
kerckenraet, ende behoorlijcke schultbekenninge weder
met de kercke, gereconcilieert Dirck de Roij ende
is weder tot het avontmael toegelaten.
De saecke van Arij Claesz., backer, is met bewilli-
ginge van Vranc Claesz. opgeschort tot naerder
advijns van h(ee)r Jonas Cabeljau tot Rotterdam.¹¹¹
Is ooc vermaent Jan Heijndricksz., snijder, van
wegen sijn procederen tegens Pietertgen Tielmansdr.
ende heeft daervan leetwesen betoont.
Is ooc gereconcilieert Henric Vlint met Arij
Lourisz. ter saecke van eenige kijfwoorden tusschen
hun beijden gevallen.
Na Magdalena, huijsvrouw van Schalc Heijndricksz.
sal naerder vernomen werden eer men de attestatie schrijft.
De visitatores classis Henricus Swalmius¹¹² ende Gregorius Adriani¹¹³
hebben de visitatie tot onsent gedaen van wegen onse kercke, ende
hebben na gedane ondersoeck verclaert alles, so ten aensien
van de getrouwicheijt des predicants als der ouderlingen ende
diaconen, welbevonden te hebben ende ons vermaent in deselve ordre ende
goede correspon(dentie) ende eendrachticheijt hoe lanx hoe meer toe te nemen ende te volharden.
Vraechstucken Dirck de Roij voorgehouden:
1. Ofte hij niet en bekent dat God, die Schepper is
van alle dingen, den menschen goet ende oprecht, na sijnen evenbeelde in
ware heijlicheijt ende gerechticheijt geschapen heeft.
2. Oft hij niet en bekent dat alle menschen in Adam
gevallen sijn, ende in deselve so geheelijcken verdorven
dat se alle te samen niet bequaem sijn tot ijets
goets, noch tot wille noch tot gedachte noch tot eenige werckinge.
3. Datter anders geene wille en sij dan een verdorvene
wille, ende die dienstbaer is onder de sonde ende dat het
verstant des vleesch es een vijantschap is tegens God ende
die wet Gods niet onderdanich en is, noch onderdanich can werden

¹¹¹ 1577-1632, lakenkoper en reder te Rotterdam.

¹¹² Predikant te Delft 1617-1625.

¹¹³ Gregorius Adriani (G.A. Blijvenburch) predikant te Overschie 1602-1626.

FOLIO 127

4. Ofte hij niet en bekent dat wij dien volgende alle te samen van naturen kinderen des toorns zijn ende onder den vloec ende rechtveerdige maledictie.
 5. Ofte hij niet en bekent dat het middel onser verlossinge niet en sij, noch int geheel noch in deelen, onse wille ofte onse goede wercken ende genegentheijt, maer alleen de genade Gods in Christo liefde.
 6. Dat alleen Christus onse salichmaker sij.
 7. Dat hij alleen der geloovigen salichmaeker sij, als sijnde die gene die door den ware geloove hem alleene ingelijft werden ende sijne verdiensten haer toeijgenen.
 8. Ofte hij niet en bekent dat dit geloove een loutere gave Gods sij, ende dien volgende dat het den eenen gegeven wert ende den anderen niet, alleen na het welbehagen Gods, want het is niet des willenden noch des loopenden maer des ontfermenden Gods¹¹⁴, sulx dat den eenen in de eeuwige rechtveerdige verdoemenisse gedaen wert ende den anderen uijt genade daeruijt verlost wert.
 9. Ofte hij niet bekent de voorsienicheijt Gods over alle dingen, sulx datter niet een haijr van onsen hoofde vallen en can sonder sijnen wille¹¹⁵, evenwel dat hij alleen een auteur ende een werckers des goets is, maer nochtans de quade dingen na zijn welgevallen toelaet ende ooc bestiert, tot uijtvoeringe van zijn gerechticheijt treckende uijt de duijsternisse het licht, tot sijns naems eere.
 10. Ofte hij ooc genegen is, als een christen betaemt, hem conform de wet des Heeren te dragen ende vlijtich te zijn in den godsdienst ende ooc in de aenroepinge van den name Gods.
 11. Ofte hij ooc de christelijcke discipline hem onderwerpt, en ofte hij ooc de vrije wille ende de verkiesinge uijt het voorgesien geloove, mitsgaders alle andere Arminiaensche dolingen versaect, ende ofte hij ooc een hertelijc berou heeft van deselve tot nu toe gevolcht, ende ooc bij d'een ende d'ander voorgestaen te hebben.
- Op het welck alles, eerst voor den predicant ende Cornelis Claesz. in de huijssoeckinge, ende 's anderen-daechs voor den vollen kerckenraet bij hem beleden ende geantwoort is: Jae.

¹¹⁴ Romeinen 9:16.

¹¹⁵ Mattheus 10:29-30.

Ende is ditselve in deser voegen aen de gemeijnte bekent gemaect. Uwer christelijcker aendacht wert met blijchap aengeseijt hoe dat een seecker litmaet deser kercke, van te voren tot de schadelijcke dolingen des Arminiaenschaps vervoert sijnde, wederom door de genade des Heeren terechte gebracht is, sulx dat hij voor den kerckenraet niet alleen een oprechte ende gesonde belijdenisse des geloofs gedaen heeft, maer ooc met versaekinghe der voriger dwalingen ende met verclaringe van een hertelijc leetwesen over deselve, aen den kerckenraet volcomen contentement ende satisfactie gedaen heeft. Sal derhalven een ijder vermaent wesen van sijnentwegen den Heere te dancken ende hem in alle christelijcke liefde als een broeder te ontfangen ende op te nemen.

Is ooc ten selven tijde versoent met Lambrecht Fransz. van wegen eenige particuliere querellen die sij malcanderen hebben ten besten gehouden.

Den 13 septemb. het avontmael de eerste reijse afgecondicht ende is kerckenraet gehouden, in dewelcke gedient heeft de saecke van houwelijsche belofte dewelcke Maertgen Heijndricksdr., de dochter van Heijndrick Stiers stroijde tusschen haer ende Tonis Gerritsz. gevallen te sijn. Oversulx is verschenen Gerrit Tonisz. met sijn soon Tonis Gerritsz. ende aen d'ander sijde Heijndrick Stiers met sijn dochter Maertgen Heijndricksdr. Doch nadat se beijde gehoort sijn, ende Tonis Gerritsz. gestadelijcken de troubelofte negeerde ende ontkende, is bij den kerckenraet verstaen dat se niet en conden verstaen eenige troubeloften gevallen te sijn tusschen haer beijden, ende al waert schoon dat ijert was geschiet waertusschen haer beijden, dat se dan beijden wel te bestraffen waren van hare grote lichtveerdicheijt in sodanigen gewichtigen saecke, maer dat het evenwel geen volcomene troubelofte en ware, dewijle het sijn volle leden niet en hadde, also de vader van Tonis Gerritsz. noijt daertoe verstaen en hadde, noch alsnoch daertoe wisten. Oversulx dat Maertgen Heijndricks voorseijt anders niet en conde verstaen werden dan een vrije ende onbesprokene dochter te sijn. Ende sijn also beijden vermaent malcanderen niet te lasteren noch te injurieren, ende haer in toecomende te wachten van in houwelijsche saeken ijert lichtveerdichs met heijmelijcken beloften te beginnen.

FOLIO 129

Voorts hebben de broederen aengenomen, elx hare bekenden te vermanen ende te induceren, ten eijnde dat het doopen der kinderen ende het trouwen alleen des achtermiddaechs versocht werde, ende also het ontheijligen des sabbaths te vermeijden ende het belet van den godsdienst, twelc door de middaechsche maeltijden geschiet, voor te comen. Waren tegenwoordich Cornelis Claesz., Bastiaen Maertensz., Jan Pouwelsz., Pieter Lenaertsz., ouderlingen, ende Heijndrick Steffensz., Lambrecht Gerritsz., diaconen. Het uijrwerck, na gedane visitatie van 2 meesters hem des verstaende niet correct bevonden sijnde, is door accort weder toegeeijgent aen sijn ouden meester. Op Christi geboortedach 1620 het avontmael gehouden. Is een ander uijrwerck te Delff bij m(eeste)r Jan Thomasz. bestelt. Op Paesschen 1621 van gelijcken gehouden. Is ditselcde in den toorn gestelt in Majo 1621. In julio 1621 het avontmael gehouden. Ende is ontboden Vranc Claesz., dewelcke vermaent is hem te willen onthouden van sijn spotten ende lasteren. 2 van hem niet te moeijen met eenige soenen van dootslagerij. Is ooc ontboden sijn huijsvr(ou) ende is ooc bestraft van haer lasteren, ende hebben beijde, elx hooft voor hooft, satisfactie gedaen. Isb(rant) van der Meer is ooc vermanet, ten 1 van den ommegange met den libertijnen. 2 van gevordert te hebben den soen van den dootslach. 3 van het lichtveerdich swieren. 4 van dronckenschap, welcke vermaninge hij ooc aengenomen heeft. Willem Jansz. Schim is mede vermaent van niet meer hem te moeijen met eenigen dootslach. Ten 2 van ordinarise dronckenschap, welcke vermaninge hij ooc aengenomen heeft. Stoffel Lambrechtsz. is int ommegaen mede vermaent van hem te wachten voor dronckenschap, ende ten 2 van spottinge ijdele redenen, welcke vermaeninge hij mede aengenomen heeft. Gerrit Boonen is mede vermaent om hem te wachten van lichtveerdige ijdele redenen.

FOLIO 130

Anno 1620 in de kerckenreekeninge wert vermaent vant eerste accord waerbij de predikant met advijs van den Ambochtsheer en den kerckm(eeste)rs ende kerckenraet is toegelegt 100 guld(ens).

Den 6^{en} septembris kerckelijcke vergaderinge gehouden, alwaer aengemerckt eenige bedenckelijcheden van sommige B.B. aengaende seeckere vijftich guldens bij den H(eren) Staten toegeleijt voor den huijshuijr ende bij den predicant uijt het kerckelijcke cantoor van Coolwijk jaerlijx ontfangen, bij wat ordre hem sulx toegeleijt sij. Daer over den predicant den B.B. des kerckenraets contentement gedaen heeft, bewijsende met schriftelijcke contracten tusschen hem ende de kerckenraet van anno 1614, ende ooc¹¹⁶ daerinne gemaect sulx hem ordentlijcken ende wettelijcken toegeleijt te sijn, door goetvinden van de kerckm(eeste)rs ende kerckenraet, met approbatie van setthers ende schepenen, mitsgaders den heere van Kenenburch. Ten welcken eijnde gecommiteerde van de kerckenraet waren Cornelis Claesz. ende Claes Pietersz. van der Zee, van de kerckm(eeste)ren Joost van Steelant, van de setthers Claes Pietersz. van der Zee, van wegen de schepenen Adr. Willemsz. schout, Cornelis Claesz. ende Gerrit Thonisz., dewelcke alle van wegen hare principale hare credentien en van wegen den heere van Kenenburch hebben verthoont¹¹⁷ ende ... sijn in volgende manieren Op huijden den 2^{en} junij anno XVI veerthien sijn ten overstaen van den E. heere joncheer ... van den ontfanger geschoncken heeft, dus p(ro) memorie.

¹¹⁶ Ingevoegd in margine: Doch heeft den predikant te verstaen gegeven, hebbende ijert gehoord dat niet lichtelijc eenige beschuldigingte tegen den predikant behoore aen te nemen. Ende hebben eenich miscontentement, volgens den regel Christi hem behoore eerst int particulier aengesproken te hebben. Anno 1620 wert ooc in de kerkckenreekeninge vermaent van dese 50 guld(en) in questie. Ende wert een artickel ingebracht als dat men moeijten gedaen heeft int soecken van de verlore ordonnantie van de huijshuer des predikants. Ende dat men ooc een cabeljau aen den clerc ofte knecht van den ontfangen 9...

¹¹⁷ Ingevoegd: was ooc tegenwoordich joncheer van Sevender, den schout ende A. Willemsz. ende den secretaris Oth de Roo.

FOLIO 131

Jacob van Egmont, heere van Kenenburch, ambochts-heere van Maeslant, Schipluijde, Sluijs etc. in den Hage vergadert de ondergeschreven gecommiteerden uijt den collegien van schepenen, setters ende kercken-raet van den dorpe van Maessluijs, omme achtervolgende haren schriftelijcken last van dato den 17. junij voorleden met kennisse ende believen van den selven heere van Kenenburch, also den tijt van verbintnisse tusschen den selven dorpe ende haeren kerckendienaer Johannes Fenacolijs geexpireert was, metten selven nieuwe verbintnisse ende accordt te maecken, ende hem uijt de kerckelijcke middelen soo veel toe te leggen ende sijn tractement te augmenteren als den voors(eide) heere van Kenenburch mette voors(eide) gecommiteerden soudén bevinden te behooren. Daer volgende so sijn deselve metten anderen overgecomen ende geaccordeert in der navolgende manieren, te weten dat den selven kerckendienaer uijt de kerckelijcke middelen hebben ende ontfangen sal jaerlijcx de somme van twee hondert guldens, ende dat tot seven achtereen volgende jaren toe, waer van 1en aprilis voorleden het eerste jaer ingegaen is ende 't leste expireren sal 1^e aprilis anno XVIe XXI.¹¹⁸ Ende also seecker misverstant ende abuijs tusschen den voorsz(eide) collegien ende den voornoemde kerckendienaer geweest is, nopende seeckere vijftich guldens jaerlijx bij de E(del) Mogende Heeren Staten hem vergunt, die bij die van de kercke drie voorgaende jaeren sijn ontfangen, bedragende tsamen hondert vijftich guldens, soo ist dat deselvigen eerst vijftich guldens uijt de voorsz(eide) kerckelijcke middelen aen den voorsz(eide) kerckendienaer betaelt ende gerestitueert sullen worden, mits dat den voornoemden Fenacolijs

¹¹⁸ 1621.

FOLIO 132

sijn persoon ende dienst de voors(eide) seven jaeren reciproce aen onse gemeijnte verbonden sal houden, ende in sijnen dienste continueren, sonder na andere beroepinge ergens, tsij waer het soude mogen sijn, te luijsteren ofte andere bedieninge buijten onsen consent te moegen aennemen. Dit alles metter minne ende onderlingen accorde ten wedersijden overgecomen ende verdragen. Ten oirconde bij den voors(eide) heere van Kenenburch, de voors(eide) gecommitteerden ende denselven kerckendienaer respective onderteijckent ten dage ende jaere als boven.

Ende was onderteijckent
Jacques d'Egmont,

Arien Willemsz. van Moordrecht

Bij mij Cornelis Claesz.

bij mij Joost Willemsz. van Steelant

Bij mij Gerrit Thonisz. Voet

Nicolaes Pietersz. van der Zee

Johannes Fenacolijs Ecclesiae Slusanae Minister¹¹⁹

Ende lager
Mij tegenwoordich secretaris O. de Roij

Tot naerder verhoedinge van alle twijffel
is conform desen geattesteert als volcht:
Wij onderges(chrevenen) attesteren ende getuijgen mitsdesen, also
wij van wegen de gerechte, kerckmeesters ende
kerckenraet van Maessluijs anno XVIe veerthien
den 1^{en} junij met schriftelijcken last gecommitteert sijn geweest omme met kennisse van den

¹¹⁹ Vert.: Dienaar van de kerk van (Maas)sluis.

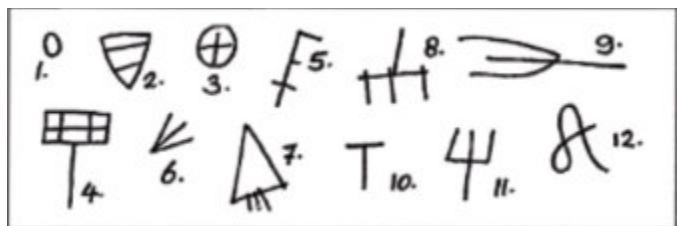
FOLIO 133

heere van Kenenburch een accord van verbintenis
met onsen weerden predicant Johannes Lenaertsz. te
maecken, hoe dat ons seer wel voorstaet dat de
jaerlijxsche vijftich guldens van wegen huijshuijr
(eertijts den predicant van de E(rntfeste) E(dele) Heeren Staten ver-
gunt) bij ons alle tesamen eendrachtelijcken ende ge-
willichlijcken aen onsen tegenwoordigen predicant
(onaengesien hij bij de kercke met huijsinge voorsien
wert) ten overstaen van den heere van Kenenburch
toegeleijt is, met vergunninge oock van seecker
drie verlopen jaren, doenmaels in questie staende.
Persisteren derhalven oock nu tegenwoordich daer bij
dat namentlijcken de voorn(oemde) vijftich guldens volgens
sodanige wettelijcken ende solemnelen contract
onsen predicant jaerlijx sonder verhinderinge ofte
beleth sal volgen, sulx dat wij geensins van meijninge
sijn, noch oijt geweest en sijn een titel¹²⁰ van de condi-
tien ende beloften aen onse sijde geschiet, te veran-
deren ofte te verbreecken, maer willen
geheelijcken ende getrouwelijcken alles nacomen ende
presteren, also wij met onse hantmercken¹²¹ ons daer
aen verbonden hebben ten overstaen van den heere van
Kenenburch die hetselve tsamen met den schout
ende secretaris van den dorpe van Maessluijs
mede geteijckent hebben. Actum onder onse handen
desen XV^{en} julij XVIe seventhien.

Ende was onderteijckent

Bij mij Cornelis Claesz. Bij mij Claes Pieter Engebrechtsz.

Bij mij Gerrit Thonisz. Voet

Voorbeelden van handmerken

Een handmerk is een persoonsgebonden merkteken dat door analfabeten werd gebruikt om te ondertekenen. Het handmerk is voortgekomen uit het huismerk, een eenvoudig gelijnd hoekig teken waarmee, een persoon of een boerderij en het daarbij behorende bezit worden aangeduid.

¹²⁰Ontleend aan Matheus 5:18; Lucas 16:17: Ik verzeker jullie: zolang de hemel en de aarde bestaan, blijft elke jota, elke tittel in de wet van kracht, totdat alles gebeurd zal zijn. De tittel is het puntje op de i.

¹²¹Wie niet kan schrijven, ondertekent met zijn (hand)merk, een persoonsgebonden merkteken.

FOLIO 134

Dese contracten sijn oock gesterckt ende geamplieert ten tijden van de heftige vervolgingen des Arminiaenschaps, als bij het navolgende blijckende is.

Extract

Is mede verdrachtelijcken geresolveert ende besloten, in gevallen den predicant ter oorsaecke van sijnen dienst eenige swaricheijt lijt, ende dat hem het cantoir ontseijt wert, dat dese voorgemelde ende geteijckende personen hem verseeckeren sijne gagie so lange als hij in dienst bij haer blijft, ende in gevalle dat hem sulx door hooger macht belettet wierde, niet te mogen vervolgen dan hem eventwel sijne gagie te laten volgen ter tijt ende ter wijle toe dat hij van eenen anderen dienst voorsien is. Actum desen 7^{en} januarij ende uijt den naem van allen bij ons onderges(chreven) onderteijckent.

Lenaert Maertensz., Cornelis Claesz., J. van der Meer,
Thomas Jansz. Ridder, Tmerck van Huijch
Jacobsz., laes Pietersz., Gerrit Thonisz. Voet,
Lenaert Gerritsz., Govert Jacobsz., merck
Willem Jansz. Schim, Claes Pietersz.,
Doe Jansz. Schim
Jacob Tonisz., Lenaert Gielisz.,
Pieter Michielsz., Wouter Gerritsz., merck
Pieter Pietersz. Bisschop etc.
Bij het welcke tot naerder ende breder
contentement oock dusdanige onderteijckeninge ge-

FOLIO 135

volcht is van den predicant luidende aldus:
Tot verclaringe van den inhoud van de voorgaende
belofte der gemeijnte van Maessluijs aen haeren
predicant Johannes Lenaerts., gedaen nopende de
verseeckeringe van zijn tractement, belooft Johannes
Lenaerts. voorn(oem)t mitsdesen, gelijk de gemeijnte
hem verbonden blijft, dat hij hunlieden oock sal
verbonden blijven reciproquelijck ende dat hij de
gemeijnte hetsij in de kercke ofte oock buiten
de kercke het Woort des Heeren ende de H. Sacra-
menten, so lange als het mogelijk is, in alle suijsverheijt
ende getrouwicheijt sal bedienen. Blijvende niettemin
de conditie vast, so wanneer het niet mogelijk
soude wesen langer op M.Sluijs sijnen dienst te
mogen doen dat de gemeijnte voorn(oem)t eventwel
met sijn tractement hem sal versorgen ter tijt ende
ter wijle dat hij van een anderen dienst mochte voor-
sien sijn. Actum onder mijn hant desen XVIen maij
anno XVI seventhien. Ende was onderteijckent

Johannes Fenacolijs
Ecclesia Slusanae ad
Mosam Minister¹²²

Dit alles op den 6^{en} decembris 1621 voorgelesen
ende vertoont sijnde, hebben de broederen bekent
niets buiten ordre geprocedeert te sijn ende
hebben in alles contentement genomen sijnde,
ende alle de voorgaende contracten geresumeert

¹²² Vert.: Johannes Fenacolijs, dienaar van de kerk van Sluis aan de Maas.

FOLIO 136

sijnde, hebben deselve naerder geratificeert
ende geconfirmeert, verclarende bij de voorseijde
wettelijke contracten te persisteren ende alle conditien
aen haere sijde bij hare praedecessseuren belooft,
in alles te willen onderhouden ende nacomen.
Daerbeneffens, also den predicant gantsche vijf
jaren achter een ofte daer omtrent vele costen geleden
hadde in het solliciteren van wegen de Schansse,
ten eijnde deselfde, gelijk se op kerckengront
lach, wederom aen de kercke soude geappropriert
werden, ende door de genade des Heeren hetselve
eijntlijcken daertoe gebracht hadde, sulx dat de
Heeren Staten van Hollant tevreden waren geweest,
deselve ten profijte van de kercke wederom in
vrijen eijgendom te mogen aentasten ende gebruijcken,
ende den predicant geen remboursement altoos
van dese oncosten hadde gehad, so hebben de
B.B. goet gevonden oock daer van te spreekken
over hetwelcke den predicant, aen sijn sijde
gehoort sijnde, de geheele saecke aen den B.B.
heeft gereserveert, sulx ende soveel
als sij dieshalven in redenen soudén mogen
verstaen dat hem wat toecomende, belovende hem
geheelijcken daermede tevreden sullen houden.
De B.B., de submittie accepterende,
alhoewel nochtans haer verexcuserende
uijt oorsaecke dat se van alles geene volcomen
kennisse en hadden van hetgene aen clercken
ende elders mochte verschoten ende uijtgekeert
sijn, hebben van wegen de oncosten ende verschoten

penningen den predicant toegeleijt de somma van hondert guldens, verhopende dat se hem daarmede ten naesten bij souden mogen voldoen. Doch behoudens indien de oncosten merckelijcken swaerder waren dat den predicant haer daervan bericht doende, sij oock geerne de saecken wilden vervatten ende tot sijnen contentemente de verschoten penningen danckelijcken voldoen. Den predicant, hem te voren aen den broederen gereserveert hebbende, heeft alsnoch gepersisteert, verclarende meteen als dat hem contentement in de toegewesene penningen was nemende, ende bedanckende den broederen. Heeft daarmede alle sijne actien diesaengaende gequiteert, sonder ijert aen sich namaels ofte in toecomende te behouden. Is oock den predicant met Claes Pietersz. kerckm(eeste)r gecommitteert om van wegen het oude uijrwerck na der Goude te trecken, met volle last om de saecke bij hem in questie getrocken door alle gevoechlijcke wegen ende middelen af te maecken ende te eijndigen. Is oock den predicant last gegeven om te versoecken de continuatie van het octroij van wegen de bieren der tappers te Sluijs den 6^{en} Septembris in kerckenraetskamer anno 1621 bij het volle collegie des kerckenraets, geassocieert met de kerckmeesteren. Waren derhalven present Joh. Fenacolijs, predicant, Claes Pietersz., ouderling, Bastiaen Maertsz., ouderling, Cornelis Claesz., ouderling, Aert Jansz., ouderling, Jan Lambrechtsz. secretaris ende doenmaels diaken, Lambrecht Gerritsz., diaken, Heijndrick Steffensz., diaken,

FOLIO 138

Thonis Pietersz., diaken, item Willem Jansz.
Schim, kerckmeester ende Claes Pieter Engebrechtsz.,
kerckmeester.

Den 12^{en} septembris hebben de kerckmeesteren
Willem Jansz. Schim ende Claes Pieter Enge-
brechtsz. hare kerckenreekeninge gedaen,
ende nae behoorlijke bedanckinge van hunnen
getrouwen dienst is afgegaen Willem Jansz.
Schim, ende is in sijne plaetse vercoren Lenaert
Gerritsz.

Alsdoen is ooc rapport gedaen bij Johannes
Fenacolijs ende Claes Pieter Engebrechtsz. hoe
dat sij te Waddinxveen een vergeefse reijse hadden
gedaen, dewijle den horologemaecker tot geen
reden wilde verstaen, jae selfs de saecke
tot geen geblijff aen mannen wilde laten comen
niettegenstaende wij hetselfde hem waren
aenbiedende, ende onaengesien men oock door den schoolm(eeste)r
Adriaen Gerritsz. een van sijne familiare
vrienden tot sulx hem gesocht hadde te induceren.

Is oock voor den kerckenraet ontboden
Adriaen Steffensz. ende Jacob Steffensz., dewelcke
haer openbaerlijcken met kijven ende met gevecht,
spruijtende uijt seecker misnoegen over het
doen luijen van het gemeene dorpscloxken
des avonts ende des morgens, bij den magistraet in-
gesteld, niet weijnich vergrepen hadden, sulx dat
daerover geschapen was te ontstaen tumult ende
beroerte tot bedroefenisse ende ergernisse van velen.
Hierover ernstelijcken uijt Gods H. Woort onder-
recht ende vermaent sijnde, hebben sij de vermaninge
aengenomen ende belooft haeren toecomende sulxhalven
te sullen wachten ende oock beter te sullen toesien.

FOLIO 139

Wijders also verscheijden accorden, contracten ende bestedingen aen den timmerlieden van den toorn, clockgieter ende horologi-meesters in de herberge genaemt de Moriaen gevallen sijn gedurende dese drie voorleden jaren van anno 19, 20 ende 21, bedragende te samen blijckende bij de reeckeninge een merckelijcke somme, so ist dat met gemeenen advijse goet gevonden is, deselve buijten laste van de ordinaire kerckelijcke jaerlijxsche incomsten te vervallen, ende deselve uijt seeckere overgeschoten gelt bij den kerckm(eeste)r Pieter Lenaertsz. boven voldoeninge van het slot sijner gedane reeckeninge in handen van Willem Jansz. Schim, tegenwoordich kerckm(eeste)r gestelt, te betalen ende te voldoen. Daervan Willem Jansz. oock gerapporteert heeft met den voorgaenden herbergier afgereekent te hebben, ende hem in alles tot desen tegenwoordigen dage toe den 12^{en} septemb. 1621 voldaan ende betaelt te hebben.

Den 1. octob. 1621 na gedane
visitatie kerckenraet, met aenroepinge
van den name Gods, gehouden.
Ende sijn alhier versoent ter oorsaecke
van eenige kijfwoorden ende injurieuse segs-
woorden

Willemgen Arijensdr. ende Teuntgen Willemsdr.,
Lambrecht Fransz. ende Pieter Pietersz. Bissch(op),
Haesgen Cornelisdr. ende Belijtgen Lenaertsdr.,
Vranc Claesz. ende Simon Heijndricksz.,
Maertgen Cornelisdr., huijsvr(ou) van Lambrecht
Fransz. ende Jannitgen Cornelis Touwen.

FOLIO 140

Heeft oock gedient de questie van Tobias Cornelisz. ende Jacob Cornelisz. sijn broeder, bestaende daerinne dat Jacob Cornelisz. sijn broeder Tobias Cornelisz. nagegeven soude hebben als dat hij eenige erffnisse genoten soude hebben buijten sijnen weten, ende in dewelcke hij hem geen delinge soude gedaen hebben. Waerover ooc ontboden is Gerrit Jacobsz. genaemt Moer Gerrits, dewelcke soude geseijt hebben op den wege van een man van Leijden verstaen te hebben, sonder te weten wien het was, dat hij een groote somme gelts van wegen eenige aenbestorven erffnisse ten huijse van Tobias gebrocht hadde ende dat de vrouwe hem niet eens te drincken geschoncken hadde. Doch de huijsvrouwe van Gerrit Jacobsz., gehoort sijnde also hij absent was, wierde bevonden hetselven niet anders dan het seggen te sijn van een onbekent quidam ende was ditselve niet uijt eenige malitie ende boosheijt, maer uijt slechticheijt ende onbedachtheijt van de voorgeseijde Gerrit Jacobsz. nageseijt, ende was de vrou wel leet dat haer uijt dusdanige moeijte was geresen.

Ondertusschen toonde de huijsvrouw van Tobias twee attestatien, van een van sijn oude moeije uijt Zuijtlant ende een van sijn vader, waermede hij bewees dat hij niets geerft hadde noch conde erven, also alle sijne vrienden schamele lieden waren. Dit Jacob Cornelisz. voorgehouden sijnde, heeft geseijt in de volle kerckenraet hoe dat hij sijn broeder niets in sulx was nahoudende ende conformeerde hemselven geheelijcken met den inhoud van de attestatien. Hier over vermaent

FOLIO 141

sijnde om sijnen broeder alles ten goede te houden, heeft sulx geerne geaccepteert, seggende tot sulx van herten bereijt te sijn. Waerover sijn broeder Tobias ontboden sijnde, hebben sij door tusschenspreecken der broederen malcanderen alles ten besten gehouden, gevende malcanderen de hant der gemeenschap, ende sijn vermaent voortaan in alle broederlijcke vrientschap met den anderen te leven, ende sijn also hiermede gescheijden. Is ooc ontboden Geertgen Buijnen ende Cornelis Pietersz., hare afgestorvene swager, met dewelcke sij was inwoonende. Ende is Geertgen Buijnen vermaent also sij haer seer onstuijmich was, dragende tegens Cornelis Pietersz. dat sij voortaan schicken soude haer beter aen te stellen, ofte dat men genootsaecht soude wesen door andere middelen daerinne te voorsien. Daer op sij seijde dat haer noch seecker gelt van hem quam, twelc, indien hij betaelde, dat sij dan tevreden soude wesen. Daerop bij hem geseijt wierde dat hij wiste te bewijzen dat hij het betaelt hadde, maer dat het haer moeilijk was, ende dat het onmogelijc was met haer in te wonen, oversulx dat hij van meijninge was liever te vertrecken. De broeders seijden dat hij toch wat de patientie soude hebben, ende seijden tegens Geertgen Buijnen datse behoorde daarvan te swijgen, niet alleen daerom omdat se betaelt was, maer ooc daerom overmits sij het gantsche gepretendeerde restoir aen den H. Geest¹²³ armen geschoncken hadde. Doch siende dat se evenwel niet op en hiel, hebben de B.B. geseijt dat se na een ander huijsken van harent wegen omme-sien soude, also se, out sijnde, behoorde een plaetse te hebben daerse geruster mochte leven. Ende

De Heilige Geestmeester was een wereldlijke functionaris die als taak had het beheren van de bezittingen van de Tafel van de Heilige Geest (zoals huizen en voorraden graan) en het houden van toezicht op de uitdelingen van bijvoorbeeld brood aan de armen. Diverse plaatsen kenden Heilige Geesthofjes, of een Heilige Geest Gasthuis. De heer van Naaldwijk, Hendrik IV, liet in 1496 in zijn testament opnemen dat een som geld bestemd was voor de inrichting van een huis voor vijf arme oude mannen, nu het Heilige Geesthofje.

¹²³ De Heilige Geest werd in en na de middeleeuwen gezien als de Vader der Armen.

FOLIO 142

seijden voorts dat se haer daervan naerder bescheijt souden seggen. Is ooc Cornelis Pietersz. aengeseijt dat hij hare moeilijcheijt wat soude verdragen, also de B.B. arbeijden souden om nae een ander huijsken voor haer uijt te sien, in het welcke sij hem ooc niet souden te laste leggen also het sijnen cleijnen staet niet vermocht, maer vermaenden hem, indien hem de Heere gaf te verbeteren, dat hij alsdan van wegen sulx gedachtich souden wesen den armen eenige recompense te doen, hetwelck hij aengenomen ende belooft heeft te doen.

Neeltgen Pietersdr. huijsvrouw van Willem Maertensz., snijder, is ooc ontboden voor den kerckenraet van wegen haere onbetamelijcke uijtvaringen tegens Neeltgen Cornelisdr. Daerover sij hare haesticheijt bekent heeft ende belooft heeft haer in toecomende te wachten. Ende heeft Neeltgen Cornelisdr. ooc te kennen gegeven dat sij dadelijcken tot haer gecomen is ende met haer versoent is geworden.

Voorts in de visitatie heeft Sandrina Claes te kennen gegeven dat sij haer door misleijdinge van de Arminianen voor een wijle tijts haer wel hadde geabsenteert van het avontmael des Heeren, doch dat se nu den Heere danckte dat hij hare oogen weder verlicht hadde.

Seijde oock den gront des chr. geloofs nu beter te verstaen dan sij oijt te voren gedaen hadde, doch dat sij becommert was dat men alle het gepasseerde te hard voor de gemeijnte voorstellen soude, gelijk sij verstaen hadde dat

FOLIO 143

van Dirck de Roij geschiet was. Daerop
haer aengeseijt is dat het met de hoochste beleeftheijt
geschiet was, ende dat men hetselfde haer soude
voorlesen, hetwelck geschiet is den 2^{en}
octobris in tegenwoordicheijt van Bastiaen Maertsz.,
ouderling, tsamen met alle de vraechstucken
die Dirck de Roij hier voren voorgehouden zijn,
met dewelcke sij haer geheelijcken geconformeert
heeft, seggende ooc tevreden te zijn in sodanigen
beleefde voorstellinge als van wegen De Roij geschiet
was. Oversulx is hare wederkeringe tot de gemeijnte
in deser voegen aen denselfde aen deselfde
met goetvinden des kerckenraets in dusdaniger voegen
bekent gemaect.

Uwer christelijcker aendacht wert met blijchap
aengeseijt hoe dat een seecker lidmaet deser
kercke, van te voren tot de schadelijcke dolingen
des Arminiaenschaps vervoert sijnde, wederom door
de genade des Heeren te rechte gebracht is, sulx
dat deselve persoon niet alleen oprechte ende gesonde
belijdenisse des geloofs gedaen heeft, maer ooc met
versaekinghe der voriger dwalingen ende met verclaringe
van een hertelijck leetwesen over deselfde aen den
kerckenraet volcomen contentement ende satisfactie
gedaen heeft. Sal derhalven een ijder vermaent
wesen, van wegen denselfden persoon den Heere te
dancken, ende haer in alle christelijcke liefde als
een lidmaet der gemeijnte, ende als een suster in den
Heere te ontvangen ende aen te nemen.

Is ooc een seecker Engelsch predicant, bedie-
nende de Schotsche ende Engelsche regimenten
binnen Bergen op Zoom, solicerende in den
Hage, ende vertoonende goede kerckelijcke ende
politijcke attestatie, toegeleijt de somma van
ses guldens.

FOLIO 144

Den 3^{en} octobris 1621 het avontmael
des Heeren gehouden ende sijn verscheijden personen
aengecomen.

Op den Christdach het avontmael gehouden.

Niets besonders voorgevallen anders dan wat
moeijte met Aeltgen Claesdr.

Paeschdach 1622 avontmael gehouden. Item
in fine junij 1622, in octobri 1622,
op den Christdach 1622.

Item op Paesschen 1623 ende aengecomen
23 lidtmaten.

Op den 25^{en} maj 1623 gedaen verkiesinge des kercken-
raets met denominatie van dubbelt getal om
enckel daeruijt bij de gemeijnte vercoren te werden.

Is wel tegenspraecks gevallen bij
Blommert, hebbende eenige medestanders
als Cornelis Crijnsz. ende Lambrecht Fransz.

Is een vercoren persoon des kerckenraets bij hun
gereprocheert, hebben de verkiesinge gelastert als
niet goddelijc etc.

Den 2 julij kerckenraet gehouden ende
Blommaert ontboden sijnde voor de vergaderinge,
also bij onsen broeder Cornelis Claesz.

gerapporteert was dat hij, Blommert, bij
hem geweest was ende geseijt hadde alle
saken bij hem gememoreert te laten varen. Is
goet gevonden hem sulx jegenwoordich wat
meerder af te vragen. Ende eerstelijc
ofte sulx so ware geschiet ende ofte hij ooc

FOLIO 145

sijn schult van sijne begane misslagen
bekende met belofte van voortae hem
stille te houden ende niet meer hem sulx
te bemoeijen. De misslagen hem
voorgesteld sijn dese:

I Ofte hij niet en verstont qualijc
daeraen geseijt te hebben dat de
verkiezinge des kerckendienaers, geschiet
na kerckenordeninge van anno 86,¹²⁴
ongoddelijck was na getuijgenisse van Jacob
Tonisz. ende Gerrit Jansz. diaconen.

II Ofte hij ooc niet en verstont qualijc
gehandelt te hebben dat hij seijde tegens
Lambrecht Willemsz. aengaende het
gene hij van den kerckenraet tegens de
verkiezinge sijns persoons gecomoveert hadde:
Broeder, het is om uwent wille niet
geschiet, maer ick hebbe het

¹²⁵ wel 6 jaren gedragen om occasie
te hebben tot eenige beschuldigingen tegens
den persoon Johannis ende tegens het gene
in den kerckenraet passeerde.

III Ofte het ooc niet een misslach is,
op een ander tijt weder geseijt te hebben
aengaende den persoon van Lambrecht Willemsz.:
ick heb hem mijn stem in de verkiezinge
gegeven maer geen sonden sijn mij
so leet als dat ick dien man mijn
stem gegeven hebbe.

¹²⁴ Kercken-ordeninghe der Nederlandtsche Ghereformeerde Kercken van beyder talen, ghestelt inden Nationalen Synode, Te samen beroepen ende ghehouden by last van zijn Excelentie, in s' Graven-Haghe den 20 Junii Anno 1586.

¹²⁵ In margine: Dit was aengaende Jacob Tonisz., die van te voren, so hij seijde, ijet geseijt hadde tegens de religie waarvan hij Johannes hadde gewaerschout, ende dat Johannes dat hadde deur laten gaen in sijne verkiezinge.

FOLIO 146

III Ofte het niet qualijck geseijt is dat men in die verkiesinge niet en siet op bequame personen.

V Ofte het niet qualijc geseijt is, vermaent sijnde van wettelijcke wegen in te gaen, ende daer in wij ijert onbehoorlijcken deden ons te beclagen bij meerder vergaderinge als bij classen ende synoden, daer op te gaen antwoorden dat hij niet en wilde noch op classen, noch op synoden gaen, also hij wiste hoe het gaen soude etc.

VI Ofte het ooc niet qualijc geseijt is dat gemeene lidtmaten moeten vrijheijt hebben om het gene haer mishaecht aengaende de regeeringe tegen te spreecken, also een bootgesel so wel Sorge dragen moet als een stierman ofte schipper.

In desen allen hem voorgedragen sijnde heeft hij punctuelijcken sijn verclaringe gedaen. Doch hard bij sijn opinie blijvende heeft hij den B.B. geen behoorlijcke satisfactie gedaen. Oversulx hebben de B.B. hem dach tien naerder beraed ende bedenckinge gegeven tegens vrijdach toecomende na de proefpredininge

FOLIO 147

Oversulx op vrijdach den 7^{en} maij
kerckenraet gehouden ende ende hem aldaer
ontboden, heeft hij verclaert, alhoewel
hij het verkiesen des kerckenraets voor
een middelmatige saecke laetstelijc
gesteld hadde, dat hij hem nu naerder
bedacht hadde ende de saecke in de
vreese des Heeren, met aenroeping van
den name Gods ende metten gebede hadde
overleijt ende ooc de boecken, insonderheijt
de verclaringe Calvini, des voortreffelijcken
leeraers, hadde doorsien ende dat deselfde
geene ordre van verkiesinge wilde gevolcht
hebben dan na Act. 6, seggende dat deselfde den
stijle ende regel der verkiesinge was
die men alleenlijc moste volgen, te weten
dat de verkiesinge van ouderlingen ende diaconen
moste staen alleen aen de gemeijnte gelijc
aldaer geschiet was.
De B.B. alles gehoort hebbende verstonden
dat hij niet volcomelijck alles geallegeert
hadde uijt Calvino. Daerop hij seijde
dat hij, te weten Calvinus, den predicant wel eenige antwoord
toestont in het denomineren ende beter den ...
vrij seecker getal.

FOLIO 148

maer dat de kerckenraet geen stemme
moste hebben. Overleijden ooc de B.B. dat
hij geenige van de voorgaende punten hadde
connen ontkennen, maer alleen met
eenige ongegronde bewimpelingen deselfde gesocht hadde te ontsluijpen,
jae tegenwoordich den kerckenraet van
nalaticheijt in de oeffeninge van de discipline
was beschuldigende, seggende indien daer eenige
discipline als met namen tegens den Arminianen was gehouden dat het door zijn
aendrijven geschiet was, seggende dat
hij de behoudenis van de kercke
alhier was geweest, alhoewel andere de
eere gedaen. De broederen derhalven, insiende
sijne hertneckicheijt in sijne opinie, vergeselschapt
met een hoochmoedich behagen sijns eigenselfs,
tot nadeel ende lasteringe van den kerckenraet,
hebben goet gevonden hem aen te seggen
dat hij voor dese reijse sich van de tafel
souden onthouden, ende vermaenden hem sich
in toecomende beter te bedencken, ende in stillicheijt
ende ootmoedicheijt sich te willen dragen.
Zijn ooc ter oorsaecke van dit alles beroert
geweest Cornelis Crijnsz. ende Lambrecht
Fransz., doch voor den kerckenraet comende
hebben haer laten onderrechten.
Voorts zijn eenige andere vermaent geworden.

FOLIO 149

Wijders eenen Pieter Willemsz. weduwenaer, sich verlopen hebbende in oneerlijke vermenginge met een weduwe genaemt Machtelt Tonisdr., ende daerover geen leetwesen betonende maer versoeckende geboden¹²⁶ te hebben seer lichtveerdich met een ander, namelijk een dochter van Vlaerdigen, is hij heftelijcken vermaent geworden van zijn grouwelijcke schandelijcheijt ende hoererije, dewelcke hij al greijnsende weijnich achtete. De broeders, dit insiende, hebben de saecke de magistraet bevolen ende hem de kerckelijcke geboden geweijgert, om also de gewoonlijcke lichtveerdicheijt een weijnichsken te steuijten.

Machtelt Tonisdr., sijnde een lidtmaet der gemeijnte, also se eenvoudich te goede vertrouwen op hem gehadt hadde, is evenwel niettemin van wegen sodanige lichtveerdicheijt van de tafel afgehouden, ende vermaent tot berou ende leetwesen, ende in toecomende haer te wachten. Welcke vermaninge sij oock geern aengenomen heeft.

Den 9^{en} julij avontmael gehouden ende eenige lidtmaten aengecomen.

Den 7^{en} octob. kerckenraet gehouden ende terneder geleyt eenige misverstanden, vergeselschap met openbare schandalen, tusschen Dirckgen Jacobsdr. ende Leentgen Pietersdr.

¹²⁶ 'gebod' heeft hier de betekenis van bekendmaking, met name de openbare, wettelijke bekendmaking van een voorgenomen huwelijk.

FOLIO 150

huijsvrouwe van Huchs Jacob,
die voor den B.B. in de vrees des Heeren versoent zijn
ende van selfs tevreden geweest zijn om alle opspraeck te ver-
hoeden ende, also de saecke noch versch was, dese
reijse haer te onthouden.

Ingetgen Pietersdr. is ooc ontboden ende vermaent
van eenige poincten, insonderheijt van de ergerlijcken
ommegange met een Pieter Vrancken. Ende is ver-
maent haer dese reijse te willen onthouden, also den
opspraec aengaende sulx seer breet hem was verspreij-
dende. Aengaende van hetgene tot haer broeder
gepasseert was, alhoewel sij selfs daervan ver-
maende, ooc mede aengaende andere openbare
ergerlijke kijvingen bij haer gevallen, deselve zijn
specialijcken niet aengeroert, nochtans int gros
genoechsaem te verstaen gegeven dat de B.B mede daer
van wisten.

Cornelis Arijensz. Blommert is ooc versoent
met Huijch Jacobsz. van wegen eenige particuliere
ongerustheijt tegens hem.

Ende aengaende zijn heftige drijvingen tegens
de ordre van de verkiesinge des kerckenraets,
hier voren geroert, deselve heeft hij nae
verscheijden onderrechtingen eijntlijcken laten
vallen, belovende hem in toecomende stille
ende vreetsaem te dragen ende hem de tegenwoordige
ordre te onderwerpen. Vorder heeft zijn misslagen
die hem punctuelijc weder opgelesen zijn ende
schriftelijc hem gepresenteert om hem daer op te

bedencken, mede bekent, verclarende alle het
gene hier voren geroert, daermede hij ofte eenige B.B.
int particulier ofte de gantsche vergaderinge, aengaende
't stuc van kerckelijcke regieringe ofte anders te
nae gesproken hadde, hem leet te sijn, biddende den B.B.
dat se sulx hem willen vergeven ende ten goede houden,
met belofte van voortan hem niet meer sulx te sullen
onderwinden, noch de regierende B.B. met behaginge
sijns eijgen selfs in de uijtvoeringen van hare ampten
te sullen beschuldigen ende andere daermede te ontrusten,
maer in alles hem te dragen, gelijk een christen ende een
vroom lidmaet deser gemeijnte toecomt. Waer
over de vergaderinge contentement genomen
heeft ende tot sijner geruststellinge den pre-
dicant van wegen de vergaderinge hem de hant der gemeenschap gegeven
geeft, gelijk ooc eenige andere B.B. Ende is also tot den H.
avontmael wederom toegelaten.

1623

In septembri is voorgesteld bij Lambrecht Willemsz.
uijt den naem der gecommiteerden van de visscherije
het inhoud van het octroij der H.H. Staten aengaende
de 2 stuijvers op ijder tonne visch, ende een woort in
den afslach van de versche visch, ten eijnde de B.B.
des kerckenraets uijt den name derselver vergade-
ringe hun een schriftelijcke attestatie soude
willen vergunnen, also hij was achtende hetselve te beter tot
vordering van hare saecke te sullen strecken. De
B.B. alhoewel sij alle te samen de saecke, nadat
sij alsnoch gehooft hadden, niet en conden anders dan
goet oordelen, evenwel nochtans hebben
deselfde aen Lambrecht Willemsz. tot
tweemalen toe, op 2 verscheijden vergaderingen geweygert, met groot misnoegen van
Lambrecht Willemsz., ende hebben hem ende de gecommiteerden gerenvoijeert aen
de politijcke regeerders ende gerechten, dewelcke haer

sulx, als wij verstaen hebben, niet geweijgert hebben,
maer hun goede brieven van approbatie ende
goetkeuringe deser saecken hebben gegeven.
Wijders is in september ooc voorgesteld dat men onsen
broeder Claes Pietersz. mede soude ontbieden, also Lam-
brecht Willemsz. ende de gecommiteerden claechden dat hij haer leelijcken gelastert
hadde. De B.B., insiende dat men lichtelijck door sulx
in de saecke selfs als parthijen soudent ingewikkelt
werden, hebben goet gevonden die saecke uijt te stellen
totdat alles bij de H.H. Staten afgedaen ende gesleten
waren. Ende meijnden ooc de B.B. met haer neutrael
te houden, dat se met meerder vrucht in de visitatie der
lidmaten soudent connen spreken tot stillinge ende bevredinge
van de gemoeden.

Is ooc alreede met de meeste stemmen gecommiteert ge-
weest den predicant Johannes Lenaertsz., tsamen met Cornelis
Claesz., die doenmaels absent was, om te spreecken met Claes
Pietersz., ende ten dien eijnde heeft men hem behandicht een seecker
extract van hetgene volgens het boeck het woort op
de versche visch in sijne ende Abraham de Reus ... hadde
uijtgebracht, om also met des te crachtiger reden Claes
Pietersz. ten besten te onderrechten. Doch Johannes, vreesende
dat het sonder vruchte wesen soude, ende dat dat hij daerover hem-
selven in stercker suspicie soude brengen van hem de saecke
mede te bemoeijen met dewelcke hij nochtans hem directelijc
noch indirectelijc gemoeijt hadde, socht het te verexcuseren
so veel als hij mochte. Eijntlijcken seijde met Cornelis
Claesz. te sullen spreken, denwelcken hij meijnde dat mede
swaricheijt in dese commissie soude maecken gelijk als hij dede,
ende also en is hier van niets gevallen anders dan dat Johannes
bij occasie tot sijnent ten huijse, int particulier met de huijsvrouw van
Claes Pietersz., Annitgen Claes, een weijnich daervan ge-
sproken heeft, doch sonder vruchte. Want de uijtcomste is
anders niet geweest dan dat se hier door Johannes den predicant
niet dan met des te meer onstuymicheijts in de visitatie beswaert
heeft, gelijk Jan Pouwelsz. daer van can getuijgen.

Item heeft Lambrecht Willemsz. den kerckenraet beschuldicht van haar devoir niet genoeg te doen van de gecommitteerden de helpende hant te bieden in so goeden ende rechtveerdigen saecke als sij seijden voor te hebben. Insonderheijt daer dese saecke den kerckenraet ende voornamelijc den diaconen aenging, welckers ampt is, gelijc het blijktt uijt het formulier harer bevestiging, toe te helpen sien met alle vejilicheijt dat tot hulpe der armen vele goede middelen gevonden mogen werden. Betuijchde vorder ditselve te sullen strecken, so wanneer het voortgang hadde tot verlichtinge van de diaconij beurse gelijc ooc van de H. Geest beurse. Pretendeerde ooc het octroij te halen ende hetselve te lesen ende haer te doen hooren. Doch de B.B. seijden sulx onnodich te wesen, ende sochten haer selven uijt de saecke te houden. Seijden ooc insonderheijt Johannes niet geerne van dese saecke met ijmant te spreken, des te meer overmits de saecke weder gebracht was aen den Ed. M. Heeren Staten van Hollant ende Westvr(ieslant) ende dat alle ongewesen vonnissen twijfelachtich waren etc. Doch evenwel van wegen dese saecke als ontrust sijnde, sijn in octobri van het avontmael afgebleven Claes Pietersz. Leest ende sijn huijsvrouw Annitgen Claes, sijn dochter Claesgen Claesdr., sijn snaer Niesgen Lenaertsdr. Item Jan Jansz. de Vogel, Maertgen Meessen, haer dochters Grietgen Jansz., Maertgen Geelen, Jannitgen Vlaminx, Jannitgen Crijnen, Claesgen Crijnen etc. Item Arientgen de Weert, Leuntgen Franssen op den dijc, Trijntgen Vrancken. Op den 2^{en} jan. 1624 kerckenraet gehouden ende rapport gedaen van tgene in classe ordinaria gepasseert was, ende hoe om inspectie te nemen van het gene hier op onse kercke ommeging ende tot versprekinge ende naerder onderrichtinge ende stillinge van eenige beroerde lidmaten van wegen de visscherijordonnantie, geoctroijeert bij de Eerw(aarde) Gedeon Sonneveld ende Isaacus Hagius, predicanten tot Delff ende Martinus Claesz., predicant in De Lier. Item verstaend dat den secretaris Jan Lambrechtsz.

FOLIO 154

wilde vertrecken is deselve voor de vergadering ontboden ende vrientlijcken geinduceert om te blijven, doch nam zijn bedencken op alles.

De saecke van Willem Heijndricksz. Grues heeft mede in tegenwoordicheijt van de kerckm(eeste)rs gedient, doch bleeck dat sijne acte niet aen en ging het erff daervan hij eenige voeten pretendeerde hem toe te comen.

Op den 23^{en} januarij 1624 hebben de visitatie onser kercke uijt den name des classis gedaen de eerweerde broederen Gedeon Sonneveld, Isaacus Hagius ende Martinus Nicolai, predicanten respectie tot Delff ende in De Lier. Ende hebben den kerckenraet vergadert ende na gelegentheijt der kercke neerstelijcken ondervraecht ende verstaende dat in dese vorige alteratie van de tafel des Heeren afgebleven waren verscheijden lidmaten beij de mannen ende vrouwen, hebben se goet gevonden bij haer te ontbieden alle de afgebleven broeders, nemelijc Claes Pietersz. Leest, Lenaert Cornelisz. Grote, stierlieden, ooc Jan Jacobsz. Neeff, visscher, Cornelis Meesz., ende Pieter Lievensz., inwoonende buijren, om aen haer te vernemen de oorsake harer absenteringe. Ende na aenroepinge van den name des Heeren heeft Gedeon Sonneveld gevraecht na de oorsake harer absenteringe. Daerover Claes Pietersz. een lang relaes heeft beginnen te doen, streckende tot lasteringe van de visscherijordonnantie ende tot lasteringe ooc van den predicant ende kerckenraet, als dewelcke haer dese saecke te veel bemoeijt hadden ende geraden hadden (ijmmers eenige derselver soo hij seijde) om dese saecke met autoriteijt door te dringen. Dat hij hierin geergert was, gelijc ooc sulx meest de andere mede seijden, uijtbesondert Jan Jacobsz. Neeff dewelcke seijde om geene oorsaecke wille geabsenteert te hebben, maer dat hij doen ter tijt in zee was. Hierover heeft Lambrecht Willemsz. weder aengevangen te verhalen bij wat ordre de ordonnantie was begost en opgecomen ende gevordert, alles ten dien eijnde streckende niet alleen om de

FOLIO 155

duijdelijcheijt der proceduren, maer ooc om de deuchdelijcheijt
ende rechtvaerdicheijt der ordonnantie selfs te bewijzen, hebbende ten dien eijnde verscheijden stucken
gereet door hetwelcke hij sulx was
proberende ende bewijsende, ende wat aenging de be-
schuldingen des kerckenraets van haer te seer gemoeijt te
hebben sijn bij den predicant de acten ende notitien opgelesen
van hetgene dien aengaende was gepasseert in den kerckenraet
ende is volcomelijcken bewesen dat den predicant noch kerckenraet
geen raet noch advijs om octroij te versoecken hadden gegeven,
veel min om ijet dies aengaende deur autoriteijt deur te dringen,
also niemant van haer eer wiste van eenich octroij voor
te hebben te versoecken voordat het octroij al op Sluijs was,
ende dat sij ooc van wegen dese saecke niet gemoeijt sijn geweest,
ende in hare vergaderinge niet eer ijet daervan voorgesteld
is geweest dan lange na het octroij, ja dat de eerste
voorstelling was geschiet selfs na datum van de moeijte die ter oor-
saecke van het uitcomen des balju om in gijsselinghe eenige onwillige te halen, veroorsaect wierde,
ende dat oock doen ter tijt de kerckenraet alles des aengaende met groot misnoe-
gen van Lambrecht Willemsz. ende de gecommitteerde hadde afgeslagen, weijgerende
selfs brieven van goetkeuringe te geven, jae in de saecke
ijet met ijmant van de predicanten te sprecken om niet ingewickelt te werden
in dese saecke. Ende wat aengaet van met autoriteijt
deur te drijven seijde Cornelis Claesz. ijet wes wel geseijt te hebben doch
geensins van sulx deur autoriteijt deur te drijven, maer wel dat
bij den kerckenraet niet en conde in dese saecke vrucht-
baerlijcken dien aengaende ijet gedaen werden. Ende daerover dat hij den geremonstreerden den hadde
geantwoort dat deselve deur de overicheit
moste gevordert ende afgedaen werden, aen dewelcke deselve
nu weder bij resumtie gerenvoijeert was. Ende dat hij
niet en conde verstaen daer qualijcken aen geseijt te hebben
gelijc het bij hunlieden misduijdet wierde, dewijle het
alleenlijc ten dien eijnde was gesproken om den kerckenraet
uijt de saecke te houden, dat lange tijt daerna nadat de saecke aen de overicheit al hadde ge... Dit alles
Claes Pietersz. gehoort
hebbende, gevoelde hij wel so het scheen weijnich so ...aments te hebben tegens
den kerckenraet, also alle sijn dingen waren sonder bewijs.
Evenwel nochtans bleeff hij even hard, ende nam insonderheijt
tot sijn voordeel, door notoire misduijdinge, hetgene Cornelis
Claesz. geseijt hadde, evenals ofte hij daer te verre ge-
gelopen hadde, seggende seer smadelijcken dat hij al te veel
wijsheijt hadde. Ende hierinne vielen hem toe Cornelis Meesz.

FOLIO 156

ende ooc de andere. Doch Cornelis Lenaertsz. Grote, nadat hij in eenige propoosten met Lambrecht Willemsz. mede was gevallen, bekende met eenige andere de ordonnatie toegestaan ende geteijckent te hebben. Seijde ooc niet veel alsnoch tegens de ordonnantie te hebben als het slechts met vrede mochte toegaen. Sulx volchde ooc Pieter Lievensz. Doch Cornelis Meesz. ging verwerret henen uijt de vergaderinge. Eijntlijcken, na ernstige vermaninge bij den broederen de visitateurs gedaen aen Claes Pietersz., om de overicheijt te gehoorsamen om der conscientie wille etc., hebben sij op hem versocht dat hij sijn dingen bij geschrifte soude stellen ende nemen een tijt van 8 dagen ofte 14 dagen. Seijde sulx te sijner tijt te sullen doen, maer conde geen bepalinge van tijt lijden, seijde ooc dat hij wel gewilt hadde dat de B.B. so vroech niet gecomen en hadden. Verhaelde noch op het laetste dat hij de ordonnantie voor een onrechtveerdige saecke hiel ende dat hier in alle de questie bestont, ende dat hij sulx te sijner tijt noch naerder soude doen blijcken, maer dat hij geen tijt conde stellen. Ende hoewel hij vermaent wierde ten eersten sonder tijtneminge te versoenen, so heeft hij hem efter niet laten bewegen ende is uijtgegaen, doch seijde boven in de kerck op haer te sullen wachten indien se noch ijet met hem te spreken mochten hebben. Ende also is voor die tijt niet meer uijtgerecht, ende de vergaderinge is na dancsegginge gescheijden. Na voleijndinge der vergaderinge hebben de B.B. noch weijnige woorden met hem gehadt, ende Martinus Nicolai is met hem tot sijnen huijse gegaen, dewelcke ten huijse van den predicant daerna seijde, gelijc ooc de andre B.B., dat se alles ten besten noch van hem verhoopten, ende dat hij noch hem ten beste in dese saecke wel soude laten onderrechten, maer de B.B. de kerckenraets hadden veelen al vreesse ter contrarie, om verscheijden redenen haer daertoe moverende, insonderheijt des te meer also daerop volchde dat hij dadelijcken den diakenen der armenbosse thuijs gestiert heeft, seggende geen te begeeren ende dat de stiervrouwe de gemeene aelmissen van de deelgenooten des schips selfs so wel wiste in te deijlen daer 't van noode was, also de diakenen twelc bij hun niet verswegen sijnde ooc strax van hun complicen nagevolcht is, tot groote praejudicie ende schade van het incomst der kercke.

FOLIO 157

... sorgen, heeft ooc sijn huijsvrou Anna Claes ... tijt aen tot nu toe geheelijcken absen-/ teert van het gehoor des godlijcken woorts aleer sulx hij also noijt meer hier te werck genomen is.

Op den 27^{en} febr, Grietgen t'huijswif bij mij geweest
ende versocht om Blommert voor te spreken bij eenige goede lieden,
ten eijnde hij een huijsken soude mogen timmeren. Voor antwoord is
bij mij gegeven dat ic, hoorende dat Simon Tonisz. het timmeren
soude, dat ic met Simon Tonisz. soude spreken also men seijde van
7 pont gereet, ende daer na aenspreken soude Ridder, Schim, Bidaer
ende Pieter Lenaertsz. Doch sanderendaechs gesproken met Simon
Tonisz. die seijde van 100 daelders gesproken te hebben gereet, ende
datter noch geen erf gecocht was, maer dat het alleen losse woorden
waren. Hier op ben ick te raden geworden sanderendaechs
Grietgen weder te spreken ende haer te kennen geven dat ic
mij beswaert vont, nu ick Simon Tonisz. gehoord hadde,
mij daer in te moeijen. Eerstelijc om dat de saecke niet
en stont gelijk sij dacht van beholpen te wesen met 7 pont
gereet. Ten 2 om dat men, een toren ofte huijs willende
timmeren, overlegginge te voren moet maken volgens de leere J. Christi¹²⁷.
Ten 3^{en} dat hij een misselijcke conditie hier in toonde, daer
hem een huijs aangewesen wierde, groot ende ruijm, int Groenevelt,
goecoop met 50 guldens gereet, dat hij sulcke ofte
sulcke een plaetse so achter of niet en begeerde.

Liever elders om goet, so als Grietgen verhaelde, dan daer om niet te woonen.

Item indien hij niet beholpen en werde, dat hij seijde dan
in den crijgh te willen gaen ende den Prins te willen gaen dienen.

Ten 4^{en} om dat mij sulx niet en paste, want sijnde
een gemeenen herder, dat een ijder dit hoorende mede tot
mij comen soude ende mede versoecken dat ick goede lieden
voor haer aenspreken wilde, om also mede een gereet som-
meken te vinden tot timmeringe van een huijs gelijk
alrede eenige uijtgehouden hadden tot sulx die ick afge-
slagen hadde, ende datse alsdan eenigen schijn van reden
souden hebben, seggende dat den eenen mij die een herder
even so lief verhoorde te wesen als de anderen. Ende
indien ic haer weijgerde, datse alsdan schrickelijcken
souden van boosheijt lasteren, indien ic het ooc
aennam dat ic een werc dan buijten mijn professie
van oneijndelijcke ende onophoudelijcke moeijte soude hebben.
Dus dat het best was in sulx mij stille te houden

¹²⁷ Lucas 14:28: Want wie van u, willende een toren bouwen, zit niet eerst neer, en overrekent de kosten, of hij ook heeft, wat tot voltooiing nodig is?

ende dat het Grietgen beter pasten dan mij, datse voortgaen soude ende dat het de Heere segenen soude. Hierover is door begeerte van Grietgen tot mij op den 1^{en} martij Ermtgen Willems gecomen, dewelcke seijde verstaen te hebben dat ic de saecke, hiervoren geroert, niet geern aennam, versochte door begeerte van Grietgen dat ic het soude toch doen. Daer ic voor antwoordt gegeven hebben dat ic het geerne doen soude, maer dat ic Grietgen redenen gegeven hadde waerom dat het mij niet en paste. Welcke redenen ic oock Ermges verhaelde, dewelcke sulx hoorende ooc contentement nam, ende nam ooc Grietgen hierin terneder te setten om mij niet lastich te vallen. Doch savonts juijst bij occasie geschiet het dat ic Ermges deur omtrent gaende, daer in quam dat Grietgen aldaer ingecomen was. Alsdoen gaf ic Grietgen selfs de antwoorde als voren, biddende mij sulx ten besten willen duijden ende ondertusschen presenteerde mijn dienst om hen behulpich te sullen wesen in tgene de tafel ende huijshoudinge aenging, dewijle ic bij de diaconen daer in te spreken hadde etc. Ende also sijn wij gescheijden. Grietgen verhaelden doen hoe dat hij alreede een erff van Marrij Jans Kees voor 20 pont, op renten te houden, gecocht hadde. Dat hij alreede met een timmerman in Maeslant gesproken hadde ende dat die eijschte hondert daelders gereet. Daerin sij seijde verwondert te wesen. Daer op ick seijde dat het mij niet wonder gaf, dewijle het timmeren veel coste gelijc ooc sulx Ermgen seijde. Behalven dit alles is het een resolutie des kerckenraets, ons met huijsen te timmeren ofte te huijren voor ijmant niet te bemoeijen. Dit selven heb ic ooc met 2 ouderlingen als I.P ende C.C. in communicatie geleiijt, die mijn stil houden in dese saecke mede voor best achteden.

Den 5^{en} martij is Sijntgen bij mij geweest, seijde datse te samen het woort hadden van Blommers wegen van ontrent 8 persoonen te weten L.W. 2 I. Pouw

FOLIO 159

3 Th. I, 4 W.I. Sch., 5 H. St., 6 P. Len., 7 L. Maertsz., 8 T.P. Buijten.

Is bij mij geseijt dat hij Gode heeft te dancken dat zijn saecken so wel gaen.

Den 6 martij met Pieter Lenaertsz. gesproken ende met Annitgen van Cleeff ende Annitgen Gijsbrechts, ende deselfde gepresen in het werc der goede behulpelijckheijt. Ende verder voordachtelijcken niet geseijt. Doch ondertusschen Wouter Gerritsz. sprekende, hebbe bevonden dat Blommert het erf gecocht hadde niet om 20 maer om 23 ponden, so dat de saecke telcken different bevonden werde. Want ten eersten seijde men dat Simon Tonisz. seijde 7 ofte 8 pont van noode gereet te wesen tot timmeringe van een huijs, twelc anders bevonden wierde, want met Simon Tonisz. sprekende seijde hij datter van een huijs te timmeren woorden waren geweest, maer dat hij niet minder geeijst hadde als 100 daelders. Ende tegenwoordich hadde hij aen Braemen beloofd gereet 100 guldens. Ten tweeden seijde Grietgen tot Ermges, het ooc gecocht te wesen om 20 ponden ende wert bevonden 23 ponden.

Ondertusschen desen Blommert, soo haest hij op Sluijs gecomen was, heeft door vele bewijsredenen eenen ongerustigen geest te kennen gegeven. Want anno 1616 den 13 martij heeft hij hem vercoft in openbaren, want ten eersten hebbende eenige grieven in zijn gemoet, overmits den schout Arij Willigensz., den secretaris De Roij, Frans Willemsz. Pathijn, Joost de Weerd ende Vranc Snijder tot nu toe aen de tafel des Heeren met ons hadde gegaen, ende nochtans ondertusschen gehoord hadde dat se waren lasterende, heeft hij sulx niet met ordre allereerst den kerckenraet aengegeven ende ontdekt, gelijc sulx behoorde, om door den kerckenraet tot weeringe van de ergernisse aen hunlieden gedaen te werden, sulx als men bevinden soude tot de meeste stichtinge van de kercke te behooren, maer heeft heijmelijcken ende onder den duijm oproerscher wijze den predicant ende kerckenraet gelastert van nalatichheijt in haer ampt, ende insonderheijt in het oeffenen van de discipline tegens soo ende sodanigen etc., daer nochtans de discipline een van de merckteecken is van de ware kercke etc. heeft also eenige lieden heijmelijcken aen hem getogen ende een cleijn gevoelen doen hebben van de predicant

FOLIO 160

ende kerckenraet, ende dienvolgende haer van hunlieden afkerich gemaect, evenals oft se met Arminiaensche lieden te samen waren huijlende, waerdoor hij sijn saecke so verre ooc secretelijc heeft gebracht dat hij een seecker schrift, alsnoch voorhanden sijnde, heeft ontworpen, ende hetselfde verscheijden persoonen, die hij tot sijn voornemen geabuseert hadde, heeft doen teijckenen, in hetwelcke sij den kerckenraet taxeren van onachtsaemheijt in de discipline, willende dat daer in hoops over st..., sonder aenmerckinge ofte de tijt ende stont sulx ter stichtinge conde verdragen, ofte niet na sijne fantasij in sal voorsien werden, ofte anders datse met teijckeninge haerselven verbonden hebben alle gelijc van de tafel des Heeren te sullen blijven, dewijle sij met sodanige niet en willen eten ofte drincken. Ende wat aengaet dat den kerckenraet met haer soude mogen wat patienteren, so om de teere tijden als om datter een meerder quaet van generaelder verstroijinge in de kercke soude mogen veroorsaect werden, daerop seggen sij dat sulx niet en geldet, ende misbruijckt daer toe het exempel ende de proceduren Athanasij tegens Arium¹²⁸ uijt de kerckelijcke historie. Ditselvd schrift aldus heijmelijcken, buijten weten van den kerckenraet bij hem ontworpen, is bij hem selfs, sonder bijwesen van de andere, aen den kerckenraet overgegeven. Ende diegene die met teijckeninge hem ingevolcht hebben, ende haer tot dese saecke verbonden hebben sijn dese: Eerst hij selver Cornelis Blommert, Joost Jansz., wever, Lambrecht Fransz. van Bobbesen, Lambrecht Gerritsz., Thieman Arijensz., Frans de Munic, wever, Ghijsbrecht Emmelrijcsz., Gerrit Jansz., hoecmaecker, Jan Jansz., Arent Jansz., welcke vele alle goede lieden sijn ende onrustich gemaect sijn door hem ende geabuseert tot dese teijckeningen, gelijc eenige selfs daerna bekend hebben.

Bij welck schrift noch bij gecomen is den 2^{en} julij

¹²⁸ Het conflict tussen Athanasius en Arius ging over de Goddelijke natuur van Christus. Het Concilie van Nicea 325 veroordeelde Athanasius. Zie inleiding.

FOLIO 161

1616 dat hij met Joost van der Beec van de tafel tot ergernissen van velen afgebleven is, maeckende also den lieden noch meer ontrust, ende den predicant ende kerckenraet bij een ijder suspecter, so met sijne daet als met sijne dagelijksche redenen, die hij hier ende daer was stroijende, waertegens den 16 julij seer ernstlijck bij den kerckenraet doen ter tijt is gehandelt, (gelijc hiervooren te sien is). Doch alsdoen bleef hij noch stoutelijc bij sijn doen, seggende hetselfde voordachtelijc gedaen te hebben om 2 redenen

1. omdat men van wegen sijn bevorderde teijckeningen hem seijde een ongerustigen geest ende oproerder te wesen.
2. omdat den predicant tsamen met de andere rechtsinnige broederen alsoch op den classe quamen bij den Arminianen, twelc hun niet vrij en stont te doen, ende derhalven dat hij daerom niet en wilde met den predicant ter tafel gaen, op hetwelcke hem als hiervooren te sien is, int breede is gedient. Doch achte de onderrechtin-ge des kerckenraets weijnich, seggende dat hij hem bedencken soude, ende also bleef de saecke steecken. Ende hoe- wel hij ondertusschen niet af en liet, so hebben de B.B. nochtans voordachtelijc wel overthooft gesien.

Ondertusschen heeft desen Blommert altijts int heijmelijc bij goede eenvoudige, so mans als vrouwen, lasterlijc gesproken van den predicant ende kerkckenraet, niet alleen in de huijsen, maer ooc openbaer op de straten, op den dijc, int claphuijs ende elders.

Ende heeft daermede groote afbreuc de kercke gedaen, also hij maeckte dat de lieden die een goet gevoelen hadden van den predicant ende kerckenraet, daerdoor een afkeer van deselve cregen, ende dien volgende ooc van de kercke.

Den predicant lasterde hij: 1. Dat hij sijn persoons die so hij hem be(lasterde), bequaem genoeg was tot den kerckendienst, niet en sochte te vorderen om predicant te maecken. 2. Was bij Jan Pouwelsz in de visitatie tot ... Erm(t)gen Willems. Toonde hem tegen verscheijden moeilijc dat den predicant hem niet en vorderde

tot ouderling, dat men veel na visschers sach ende niet na lieden van wetenschap, getuijge Ermgen Willemsdr., Jan Pouwelsz. ende Pieter Lenaertsz. in de visitatie 3. Dat hij den predicant altijt was censurerende, dan hadde hij na sijn sin niet schriftuerplaetsen genoeg gebracht, dan hadde hij gemist in het aenwijzen van een verkeert capittel, dan warent eenige andere minuten ende splinteringen, dienende nergens anders toe dan om de lieden die door den predicant gesticht waren een cleijn gevoelen van den predicant te doen hebben 4. Dat hij wel 6 ofte 7 jaren een pieck op den predicant gedrogen hadde, ende nochtans altijts in de visitatie geseijt hadde wel gerust te wesen ende daerop ten avontmael gegaen hadde. 5. Dat ick ende de/ predicanten van den classe mede niet en deden tegens Taurinum¹²⁹ als men behoorde, present Jan Pouwelsz. 6 Dat ic Jacob Tonisz. uijt den kerckenraet niet geweert en hadde, van de welcke hij nochtans mij te kennen gegeven hadde hoe dat hij een Libertijn was, ende geseijt hadde datse in alle secten soudens salich wesen, ende dat sulx de oorsaecke was waerom hij so lange pieck tegens mij gedrogen hadde. Praesent den geheele kerckenraet. 7 Dat hij den predicant lasterde van wegen de attestatie van Catilina Stuers, also men niet en wiste of op haer persoon niet wat soude mogen opbersten, dit ondertusschen bij hem tegens d'een ende d'ander geseijt, hoewel hij daerna genoeg overtuicht was dat de attestatie met groote voorsichticheijt was geschreven, met die clause soo veel ons bekend is. 8 Dat de predicant tot verdedinge van de maniere der verkiesinge des kerckenraets geen schriftuer altoos wist bij te brengen, maer alleen concilies ende synoden. Geseijt tegens verscheijden, getuijge Ermgen. 9 Dat den predicant niet genoeg op den predicstoel tegens den Arminianen uijtvoer, dat hij te slap was, met den Arminianen te veel toegaff etc.

¹²⁹ J. Taurinus (Johannes), 1619-1627 predikant te Maasland.

Den kerckenraet lasterde hij onder de hant so nu so dan, mede veelsins 1. Dat de verkiesinge des kerckenraets, met aenroeping van den name des Heeren, geschiet met denominatie van dubbelt getal in den kerckenraet, om daerna, volgens de kerckenordeninge van anno 86,¹³⁰ bij de gemeijnte enckel getal gecoren te werden, niet goddelijc was, niet accorderen met Act. 6.¹³¹ Ende dat hij op sodanige wijze niet en wilde gecoren, noch bevesticht wesen. 2 Datter niet eenen van den kerckenraet en docht met kennisse van Ermgen Willems ende Pieter Pietersz. 3 Dat sommige van den kerckenraet selfs de belijdenisse haers geloofs niet en wisten, noch ooc dat sij haer officie mede niet en verstonden. Praesent Jan Tonnisz., ooc Pieter Lenaertsz. in de visitatien. Item getuijge Aert Jansz. volgens zijn eijgen schrift. 4 Datse tsamen met den predicant te slap waren in de discipline, ende deselve niet behoorlijc genoegh geoeffent hadden in Catilina, noch in De Roij etc., praesent als vooren 5. Dat se geresolveert hadden alleen lieden van qualite op de denominatie te stellen ende de armen, de hantreijkinge van doen hebben, daeruijt te houden, praesent als voren. 6. Dat hij so wel als de kerckenraet (so wanneer hij sach dat het niet na sijn oordeel wel ging) te seggen ende te spreken hadde, also een bootsman so wel te spieden heeft als den schipper, ende dewijle die verleijden ende die verleijt werden beijde verloren gaan Esai.9,¹³² rechtveerdigende also sijn indringen in eens anders ampt met misbruijcken van sodanige spreucken, praesent als voren. 7 Dat men sijne ingestelde exercitien niet en mochte lijden, ende dat sulx bleec, dewijle niemant van den kerckenraet in sijne vergaderingen quam, dat Claes Pietersz. Leest, die in den beginne tegengesproken hadde, dat sulx ooc andere doen, ende ten waer saecke dat het sijn tegenspraecke hadde gehad dat Jan Pouwelsz. wel in hare vergaderingen soude gecomen

¹³⁰ Zie fol. 145

¹³¹ Acta Apostolorum; Handelingen van de Apostelen, hoofdstuk 6.

¹³² Jesaja 9. Bedoeld zal zijn vers 15: Want de leiders van dit volk zijn verleiders, en die door hen geleid worden, worden ingeslokt.

FOLIO 164

hebben. 8 Dat hij de behoudenis van de gemeijnte was, hoewel andere de eere hadden. Dat hij goede practijcke hadde van kerckelijcke regeringen, beter als vele die daer toe opgenomen wierden. Praesent als voren. Dat de discipline hier niet onderhouden en wierde, ende so hij verstont noch veel min elders. Dat hij daerom tegens den kerckenraet niet ageren en wilde, noch aen classen noch aen synoden, also hij wiste al te voren hoet gaen soude. Praesent als voren. Dat hij gelijc als Johannes Hus niet en vraechde, noch na concilien noch synoden, maer alleen na Gods H. Woort, twelc hij seijde niet gevolcht te werden. Praesent Pieter Lenaertsz. Int particulier dat hij gelastert heeft den persoon van Lambrecht Willemsz., so van wegen de asseurancie als van wegen eenige andere dingen die de leere aengaende die hij seijde uijt Grietges ende Ermges gehoort te hebben. Dat hij ooc lasterde Huijch Jacobsz., eertijts ouderling. Dat hij lasterde Jacob Tonisz. diacon. Dat hij ooc niet wel te vreden was geweest op Claes Pietersz. Leest, van wegen dat hij geseijt hadde dat sodanige exercitien dicwils tot misbruijc comen, ende veeltijts niet dan hoochmoet mede vergeselschapt is. Item dat hij Thieman Arijensz. in sijn sieckte daer mede seer geturbeert hadde, om dat hij geseijt hadde dat hij te veel ommegangs hadde met Blommert. Ondertusschen, dat hij met te lasteren de verkiesinge des kerckenraets ende den persoon van Lambrecht Willemsz., dien hij selfs sijn stemme tot ouderling gegeven hadde, ontrust hadde, verscheijden personen die hij aen sijn coorde hadde getrocken als Lambrecht Fransz., Cornelis Crijnsz., Jan Fransz. cuijper, Simon Tonisz., Jan Jacobsz. snijder, Grietgen Bontemuts ende meer andere. Dat hij ooc den kerckenraet ende den predicant hadde gedreijcht, bijaldien sij tsamen met de andere kercken

FOLIO 165

eenige kerckenordeninge van de H.H. Staten aennamen, dat alsdan de gantsche gemeijnte van haer soude afwijcken. Praesent Pieter Len(aertsz.).

Dat hij ooc geseijt hadde datter niemant tot den kerckenraet bequaem was over welckers persoon eenige ergernisse was, het sij gegeven ofte genomen, dat het gelijckeveel was, sodanige mosten geweert werden. Praesent als voren.

Den 17 martij 1624 den doctor m(eeste)r Arnoud Welhoec, overmits den dienst der armen toegeleijt jaerlijx vijff ponden.

Ende de twee chirurgijns m(eeste)r Jan ende m(eeste)r Conrad van wegen gelijcke dienst 't samen met haer beijden mede jaerlijx vijf ponden.

Den 18^{en} martij Lenert Gerritsz., schout, bij mij geweest, dewelcke begeerde sijn kint in Maeslant gedoopt te hebben, doch was daer afgeslagen, derhalven versocht weder aen mij dat het soude mogen geschieden. Doch is soo veel als mogelijk was onderrecht dat hij sulx laten soude, also het niet stichtelijc was om de quade consequentie wille. Twee ouderlingen van Maeslant sijn ooc bij mij geweest ende vermaenden mij van haer wedervaren met de schout.

Seijden hem afgeseijt te hebben, versochten, so wanneer van Maeslant mede eenige hare kinderen in onse kercke gedoopt te werden, soudent versoecken dat wij hetselve mede doen soudent. Hetwelc wij ooc aengenomen hebben.

De 23 junij Lijsbeth Jan Schranckels ontboden ende haer vermaent dat se ophouden soude van de broeders Jan Pouwelsz. ende Lambrecht Willemsz. te lasteren, om dat se haer voor de kerckdeur voor de bedieninge vant avontmael hadden vermaent, also se openbaer schandael in kijven ende vechten hadde begaen, van sich van de tafel te onthouden. Daerover sij alsnoch in haer lasteren persisteerde, seggende dat se insonderheijt sulx geladen hadde op Lambrecht Willemsz. Ende liet haer niet onderrechten.

FOLIO 166

Den 28 junij 1624 in de visitatie bij Blommaert geweest met onsen broeder Cornelis Claesz. Ende vielen alhier weder verscheijden redenen. Eerstelijc verhaelde dat de lasteringe viel over de discipline: dat se niet geoeffent en wierde, ende dat Barber Schaeps haer over jaer ende dach hadde laten doopen sonder datter ijet tegens gedaen wierde bij den kerckenraet. Seijde dat een van de Mennisten¹³³, namelijk Allert Pietersz. dochter, sulx bekend hadde. Hierop werde geseijt dat het halve probatie was, ende dat hij verder vernemen soude, dat wij ons aengaende sulx den kerckenraet aendien soude. 2 Seijde van Jan Fransz. ende Simon Heijndricksz. kijvagie. 3 Seijde datter veel moeijte ende ergernisse was die hem bedroefde. Ende also daerop geseijt wierde datter elders mede niet al effen ging, so vraechde hij hoe het te Delff ging met de diaconie ende oft se bevesticht waren, daerop geseijt wierde dat wij meenden neen, ende dat de diaconije langsaem soo comen sal als se eertijts geweest is ende ooc hier is. Daerop hij seijde dat se te Delff beter disciplijn hadden. Gevraecht waerin sij sulx betoonden, heeft geseijt dat de verkiesinge des kerckenraets aldaer met Gods Woort wel accordeerde, maer hier niet, want seijde hij, sij sonden briefkens onder de gemeijnte op dewelcke de namen van de genomineerde personen waren geteijckent. Wij seijden alhoewel wij die van Delff in haer ordre lieten, dat onse ordre nochtans was volgens de kerckenordeninge van anno 86¹³⁴, ende dat deselfde was bij godsalige mannen genoegh getoetst aen Gods Woort ende ooc conform bevonden, ende dat het hem niet toequam tegenspreken, maer sich te onderwerpen. Daerop hij seijde dat hij hem

¹³³ Zie Inleiding.

¹³⁴ Zie fol. 145.

FOLIO 167

Gods Woort wilde onderwerpen maer dat hij die ordre niet en conde conform Gods Woort erkennen. Daerop geseijt wierde dat hij ijert tegens ons hebbende, ons behoorde te beroepen voor den classen ende synoden ende kerckelijcken tegens ons te procederen, sonder dus sijn eijgen opinie te volgen ende ons te lasteren. Daerop hij seijde dat hij het niet wel en nam dat men seijde dat hij sijn opinie volchde, dewijle hij Gods Woort volchde. Ende aengaende voor den classen te brengen seijde dat hij so veel moeijte niet wilde doen. Daerop wij seijden dat het ons ongellegen viel altijts sijn lasteringen ende wedersprekingen te gedragen. Indien hij 't niet en wilde voor den classen brengen, dat wij 't dan selfs daer souden brengen. Vorder seijden wij dat hij hem most leersaem ende als een discipel stellen, ende blijven binnen die palen sijner roeping, sonder hem hooger te moeijen ende ons te lasteren. Daerop hij seijde dat hij anders niet en dede dan den kerckenraet waerschoude, maer dat men hem over straet droech, als men die dingen die in de kerckenraet gepasseert waren ende aengeteijckent voor vrouwen ende ooc voor lieden van buijten opgelesen hadde. Daerop geantwoort wierde, sulx geschiet te sijn tot verdedinge van de eere van den kerckenraet, also hij de lieden wijsmaeckte verre anders tot sijne verschoninge ... bij was ende dat de lied /
veele dit ende dat wisten te seggen dat sij gehoort hadden van Blommert ende wat hij al van predicant ende kerckenraet begost te seggen, ende dat daerover op ... als een verantwoordinge noodich ende sulx wel gedaen was. Hij seijde: hadde /
hij wat geseijt van den predicant ende kerckenraet dat sij mede niet geswegen en hadden, ende dat se beijde als quantsuijs evenwel schults hadden. Daerop geseijt wierde neen. Maer dat hij wel veel voor henen van predicant ende kerckenraet ende van haer doen geseijt hadde ende haer gelastert, maer dat hij niet en conde bewijsen dat predicant ende kerckenraet van hem

FOLIO 168

ijet hadden gesproken, noch hem in zijn dingen bemoeijt hadden. Voorts quam op Lambrecht Willemsz. ende seijde, heb ic niet van Lambrecht Willemsz. die wel een goet man is anders dan waerschouwende bij den kerckenraet geseijt dat hij niet en conde also hij over de ordonnantie als gecommiteerde mede gestaen hadde stichtelijc ouderling wesen om de lasteringe wille tegens den kerckenraet die daeruijt comen soude. Ic seijde datter meer omgegaen hadde, ende datter vrij wat meer geseijt is. Hij seijde neen. Ic seijde ooc dat hij de lieden behoorde in haer lasteren te steuijten. Daerop hij seijde sulx te doen, namelijc dat hij van de ordonnantie niet wiste te seggen, noch goet noch quaet, maer dat het door de voorsienicheijt Gods een plage was, ons toegesonden, ende dat men de overicheijt selfs den harden moste gehoorsamen, ende diergelijcke redenen meer. Seijde ooc vorder uijt zijn selven, hadde hij van de ouderlingen ende kerckenraet geseijt datter niet een en docht dat sulx was, daerom om dat se in die Arminiaensche tijt haer ampt niet en deden om den Arminianen ten eersten af te houden. Daerop geseijt wierde dat sulx qualijc geseijt was, ende dat alles op zijn tijt met ordre moste toegaen. Neen, seijde hij, dat bracht de lasteringen, ende het heete dat ic de lieden oprockende, maer sij quamen tot mij ende ver-sochten aen mij, selfs uijt haer eijgen selfs, dat also haer sulx niet en behaechde, dat ic van harent wegen het woort doen soude. Ende seijde dat de Arminianen so strict afgehouden wierden dat het onse gemeijnte een eere was bij andere gemeijnten, seggende die van Sluijs zijn Batavieren, die derven de Arminianen afhouden. Min ofte meer de gemeijnte heeft sulx halven een eere ende de toehoorderen maer den kerckenraet en docht. Ende dien volgende de toehoorderen mogen met eere op het

Batavieren

De Bataven of Batavieren waren de Germaanse bewoners van Nederland in de Romeinse tijd. In feite waren zij de stamvaders van Nederland. Ze kwamen op houtvlotten de Rijn afvaren en hadden de reputatie erg krijgshaftig te zijn. Sedert de achttiende eeuw werd het woord, vooral in meervoudsvorm ook gebruikt voor onbeschaafde, onfatsoenlijke personen. Iemand 'Batavier' noemen was hoogst onbehoorlijk en beledigend.

... kerckenraets wel letten ende ooc haer tegen te spreken, sulx dat den ... der tegensprekinge¹³⁵
 ... andere redenen viel daer door hetwelcke hij alles
 zijn doen glorieuselijcken sochte te rechtveerdigen, te
 lang te verhalen. Ende int scheijden is hij vermaent
 van hem stille te dragen, sonder hem te bemoeijen met
 het doen des kerckenraets, dat alles aldaer met
 goede ordre toeging ende met stemmen, ende so wanneer
 hij daer mede geseten waer, dat hij int resolveren
 hem mede de stemmen moste onderwerpen. Ende
 zijn wij gescheijden sulx dat zijn graven
 oneijntlijk is. Ende na dat wij conden bemercken,
 Griete Bontemuts hadde mede deselve dingen
 veelal van hem ingesogen. Hij heeft ooc onlijde-
 lijcke variabelheijt in zijn woorden als nu dus, sprekende
 alsnu soo. Ja, dorst noch wel seggen geen schult bekend
 te hebben voor den kerckenraet, maer dat men de
 saecke tegen den anderen hadde laten steecken, ende dien
 volgende dat zijn saecken noch also schoon waren gebleven
 als des kerckenraets.¹³⁶ Oversulx den man schijnt hoe
 langer hoe meer van die gene te wesen daer den H.
 Paulus van seijt, Tit. 1, menschen hertneckichlijc sich
 selven behagende ende ooc verleijders van sinnen¹³⁷ mitsga-
 ders 2 Tim.¹³⁸ 3 een van de sodanige daervan hij seijt 2 Tim. 3:
 weet dat in de laatste dagen sullen comen sware tijden
 want daer sullen menschen wesende haer selven lief hebbende etc.
 vermetelijc hoveerdige lasteraers, den oudren ongehoor-
 saem, ondancbbaer etc. sonder natuerlijcke liefde etc. val-
 sche beschuldigers onmatich hardt etc. verraders
 opgeblasen etc., went u ooc van sulcken, want van dese
 zijn se die in de huijsen insluipen etc. ende nemen de vroukens
 gevangen, die met sonden beladen zijn, menschen die gelijc Jannes
 ende Jambres tegens Moijsen stonden also staen dese ooc jegens
 de waerheijt, menschen met verdorven sinnen, maer sij en sullen
 niet meer voortgang hebben. Want hare uijtsinnicheijt sal eenen
 ijgelijcken openbaer werden. Het is ooc notoir dat desen man
 in den eersten Annitgen van Claeff vreemde dingen inbeelde van den
 predicant ende kerckenraet, evenals ofte de saecken niet wel en gingen
 ende dat wij met den Arminianen hielde, sulx dat se lange uijtvluchten
 sochte, ende te Schiedam ten avontmael bleef gaende, want so haest
 en quam sij hier niet metter woon ofte hij maeckte hem selven bij

¹³⁵ In margine: Seijde dat men op geen stichtinge en sach, datter sommige huijsvrouwen van ouderlingen en de diaconen niet al te stichtich en waren ende datmen sulcke mannen nietten behoorde te kiezen in den kerckenraet.

¹³⁶ Ingevoegd: ende hadde hij schult, dat den kerckenraet mede schult had.

¹³⁷ Titus 1:10: Want er zijn ook veel opstandigen, mensen die zinloos praten en misleiders.

¹³⁸ 2 Timotheus 3:8. Zie kader bij folio 172.

FOLIO 170

haer bekend. Het is ooc bekend hoe dat hij Simon Tonisz., een man altemets seer cleijnmoedich, maer wel met het hooft, door sijn vreemde sluijpgrepen ende praterijen van de kercke, ende insonderheijt van predicant ende kerckenraet so afkeerich gemaect dat hij tot 2 reisen van tafel is gebleven, sulx dat hij een quaet onrustich instrument is in onse kercke, ende met sijn eijgenwaen van wijsheijt, die niet van boven is, vele lieden ontrust maeckt ende van de kercke doet achterwaerts gaen, tot grote afbreuc van onse kercke. Daerom seijt Jacobus cap. 3 vs, 15 datter twederleij wijsheijt is, want, seijt hij: daer is een wijsheijt die niet van boven is, maer is aertsch, vleeschelijc ende duijvelsch, vol bitteren nijdts, tweedrachts, oproers ende alle boose wercken, maer daer is ooc een wijsheijt die van boven is, die is ten eersten suijver, daerna vreetsaem, redelijc, geseggelijc, vol barmherticheijt ende goede vruchten, sonder uijtneminghe, niet geveijnst. Ende de vrucht der rechtvaerdicheijt wordt in vrede gesaeijt den genen die vrede maecken.

Ten desen tijden sijn voor den kerckenraet versoent Simon Heijndricksz. ende Jan Fransz. cuijper, ooc Gerritge schoolm(eeste)rs ende Lijsbeth Wevers haer buijrwijff, dewelcke haer in openbare kijvagien hadden vergrepen. Ooc is na behoorlijcke schultbekenninge toegelaten Cornelis Tonisz., die in gevecht met Cornelis Pleunen was geweest, met denwelcken hij nu versoent was. Ooc Maertgen Dircken, weduwe van Jan Arij Spoelders, die met Maertgen Caps mede openbaerlijcken gekeven hadde, dewelcke mede na versoeninge ende na behoorlijcke satisfactie ende schultbekenninge is toegelaten. Ende is hetselfde aen de tafel de gemeijnte te kennen gegeven met verswijginge van hare namen.

De saeck van de kijvagie ende gevecht tusschen Jannitgen Touwen ende Leentgen Brabers is uitgesteld, also Jannitgen Touwen begeerde dat haer man mede mochte bijwesen. So is ooc uijtgesteld de oneenicheijt tusschen Thijs de metselaer ende Maertgen in de loots.

Teuntgen Pieter Staeijen die lange afgehouden is geweest van wegen haere menichfuldige twisten met Annitgen Arijens ende andere, na dat men verstaen heeft Dat se versoent was, ende dat alles met haer in ruste was, is mede weder toegelaten.

Portret van Menno Simonsz., die de oproerige en luidruchtige Wederdopers voorging naar het veel rustiger bestaan van de Doopsgezinden. Zie inleiding.

De tekst in het boek dat Simons in de hand heeft is 1 Corinthiërs 3, 11: *Geen ander fundament en mach geleijt dan dat gescijt is, namelijk Christus.*

De saecke van Neeltgen Jacobs van Ziericzee na het opgelesen advijs Godfridi Udemans¹³⁹ is tot naerder advijs opgeschort.

Also is ooc opgeschort de saecke van Barber Schaeps, dewelcke geseijt wert, na 't seggen van Alert Pietersz. dochter, geheel van de kercke den Mennisten¹⁴⁰ toegevalen te sijn ende ooc gedoopt te wesen.

Aengaende Machtelt Tonisdr., weduwe van de Witte, dewelcke haer met hoererije verlopen hadde bij een weduwnaer Pieter Willemsz., na dat se na verscheijden maelen afhoudinge oprechte teecken en van een hertelijc berou ende leetwesen over hare sonden gedaen hadde, daerover is op den 30^{en} junij 1624 aen de tafel des Heeren door eendrachtich goetvinden der B.B. voor de gantsche gemeijnte dusdanige afcondinge gedaen:

Seer weerde B.B. ende susters, uwer christelijcker aendacht wert aengeseijt hoe dat een seecker suster onser gemeijnte, genaemt Machtelt Tonisdr., weduwe, haerselven vergrepen hebbende in de grouwelijcke schandelicheijt der hoererije met eenen weduwnaer Pieter Willemsz., daerover begaen hebbende een leelijc sachandael in onse kercke, tot ergernisse van velen ende tot bedroeffenisse van alle oprechte christenen, van wegen sulx bij de opsienders der kercke verscheijden mael seer ernstelijcken bestraft ende vermaent is geworden uijt Gods Woort, ende ooc ettelijcke malen van de tafel des Heeren is gehouden. Ende also dese selfde suster hierover alle teecken en van ware ende oprechte beteringe aen ons heeft betoont, nemende niet alleen alle onse vermaningen int goede, maer daerbeneffens ooc een hertelijc berou ende leetwesen met tranen over dese sonde bewesen heeft, so ist dat de B.B. des kerckenraets dit alles niet alleen de gemeijnte hebben willen bekend maken, maer geven mitsdesen de gemeijnte ooc te kennen

¹³⁹ Godefridus Cornelisz. Udemans, predikant te Zierikzee, 1604-1649.

¹⁴⁰ Zie Inleiding.

FOLIO 172

hoe dat se deselfde suster, op dat se in overvloediger droeffenisse niet soude vergaen, wederom in de gemeijnschap der kercke heeft aengenomen, biddende de gantsche gemeijnte, haer na hare oprechte bekeeringe soo ons anders niet gebleecken en heeft wederom als een suster ende huijsgenoot Gods te willen opnemen ende te ontfangen.

Op den 6 julij sijn ten doope gepresenteert op eenen dach elff kinderen, ende op eenen anderen reijse wierden bij malcanderen thien gepresenteert.

In het laetste van September het avontmael gehouden.

Den 13^{en} octobris 1624 den chirurgijns om de peste wille toegeleijt 4 ponden, belovende daer voor te cureren alle de armen die over Sluijs met dese swaricheijt mochten beladen werden, ende deselve ooc sweetdrancken ende alle andere noodige medicamenten na hare wetenschap te bereijden, buijten laste van den armen ende armenmeesters.

Dit alles gedurende tot de expiratie van haer jaer, twelc wesen sal den 17 martij 1625.

Den 14^{en} ctob. 1624 den kerckenraet met de heijlichmeesters¹⁴¹ vergadert over de swaricheijt van Hadewij Dircksdr., om ordre te stellen tot genesinge van hare schandelijcke sieckte, met dewelcke sij beladen was.

Voor eersten was proeve gedaen om haer int Gasthuijs te krijgen tot Delff, maer van de Gasthuijs chirurgijns gevisiteert, werde bevonden niet ontfanckelijc. Oversulx weder op Sluijs gecomen sijnde is goet gevonden, de vrienden te ontbieden, dewelcke verclaert hebben bij den secretaris ende ooc verleden onder haer hant

Jannes en Jambres

2 Timotheus 3:8 *'Gelijkerwijs nu Jannes en Jambres Mozes tegenstonden, alzo staan ook deze de waarheid tegen...'*

Jannes en Jambres komen in het Oude Testament niet voor. Het zijn mythische figuren uit veel later tijd. Dan verschijnen ze in talloze Joodse en Christelijke, maar ook Latijnse en Griekse geschriften. Paulus haakt dus in 2 Timotheüs aan bij een mythe uit zijn eigen tijd. Exodus 7 vertelt hoe Mozes en Aaron voor Farao verschijnen. Als Farao een teken vraagt, gooit Aäron zijn staf op de grond die dan verandert in een slang. In de mythe roept Farao vervolgens zijn wijzen en tovenaars die, onder aanvoering van Jannes en Jambres, hetzelfde doen.

¹⁴¹ Zie voetnoot fol.141.

FOLIO 173

datse wel mochten lijden dat Hadewij uijt haer
eijgen goet gecureert wierde, ende seijden alle haer
goet, indien daer ijet na haer doot overschoot, aen
beijde de collegien, so diaconie als heijlichm(eeste)rs
te laten.

Oversulx isse besteet, uijt hare eijgen middelen, aen Hester Cornelisdr.
op dese condition, dat men haer sal bestellen bedt
ende deeckens, ooc drie lakens ende 3 hemden, ooc
oude doecken, soo veel van noode is, ende sal se
hebben ses weecken ofte so lange tot dat se genesen
is, voor de somme van 14 ponden, de helft
gereet ende d'ander helft als se genesen is
volcomelijcken. Daervoor datse haer ooc reijcken
ende langen sal ende alles doen sal dat noodich is,
so van eten als van drincken.

Hier sijn over geweest van den kerckenraet den
predicant, ouderlingen C. Claesz., Lambrecht Willemsz.,
diaconen Willem Jansz. Schim, Arij Gerritsz. Boon,
Gijsbrecht Emmelrijxz., van de heijlighm(eeste)rs Dirck
Pontraeusz., Lenert Maertsz.

Anno 1624 den 16^{en} Octobris bereijdt
het nieuwe kerchoff ende een brugge, bij de
kerckm(eester)en geleijt over 't Speuij.

Anno 1624, den 16^{en} octobris, op het nieuwe
kerchoff begraven de eerste doode, wesende een kint
van Cornelis Pietersz., visscher, ende Christijntgen Adriaens
dr. Dit kint was genaemt Adriaen, ende
hier gingen mede te groeff Pieter Pietersz.,
den predicant Joh. Fenacolijs, Willem Jansz. Schim,
Gerrit Gerritsz., timmerman, ende eenige andere, met een
groot gevolg van vrouwen.

Den 20^{en} octobris de gemeijnte te kennen gegeven
van den predicstoel, also door ordre der Heeren Staten
van Hollant ende Westvrieslant den kerckm(eeste)ren toegelaten

ende vergunt was de Schansse te demolieren ende deselve aen erven ten profijte van de kercke uijt te geven, ende aldaer een kerchoff ende een plaetse om dooden te begraven te bereijden ende het selve nu door het goede devoir der kerckm(eeste)ren daer toe gebracht was dat een ijder die eenige dooden mochte connen te hebben geoorloft is ende vrij staet, hare dooden aldaer te brengen, ende deselve aldaer na christen gebruijc te begraven.

Den 12^{en} novembris 1624 zijn door laste des kerckenraets bij Barber Gielis Schaeps geweest de Eers(ame) broederen Johannes Fenacolijs, Cornelis Claesz. ende Lenaert Gerritsz. ouderlingen, gevende haer te kennen als dat den kerckenraet met droefheijt hadde verstaen hoe dat se gantschelijcken de ware religie versaeckt hadde ende haer bij den Wederdoopers¹⁴² laten doopen hadde ende haerselven tot hare schadelijcke secte gevoecht hadde ende daerom gelastet tot haer uijtgecomen waren om te vernemen wat van de saecke ware, ende om haer weder ten besten te onderrechten, op dat se wederom in den schoot van de kercke haerselven mochte begeven. Hier op heeft se geantwoort dat se haer tot den Wederdooers begeven hadde, sulx warachtich te sijn, maer dat sulx bij gecomen was om dat se het met alles so niet conde verstaen als het bij ons geleert ende gepredickt werde, seggende dat de Mennisten leere beter met haer verstant over een quam. Daer op geseijt wierde datter vele onbegrijpelijcke dingen in de H. Schrifture ons voorgestelt werden die wij nochtans schuldich sijn te geloven, om dat het also Gods Woort verclaert, ende dat ons menschelijc verstant niet den regel des geloofs is, dewijle het vijantschap is tegens God, maer alleen Gods Woort. Oversulx dat wij ons menschelijc verstant onder Gods Woort moeten buijgen en gevangen geven. Hier over sijn bij

¹⁴² Wederdoopers/Mennisten: zie Inleiding.

ons eenige redenen gevallen van de vrije wille, van de algemene genade, van den persoon ende de twee naturen Christi, van den wederdoop, van den kinderdoop, etc. in dewelcke alle sij seer verstrickt was. Ende alhoewel van alle de pointen de merckelijke dwalingen der Mennisten ontdeekt wierden, so heeft sij nochtans geen gehoor gegeven, seggende in alles wel gerust te wesen. Daer over haer aengeseijt is dat wij eventwel den Heere voor haer wilden bidden ende ooc de gemeijnte daer toe vermanen, ten eijnde hij haer wederomme met de kennisse der waerheijt, van dewelcke sij ter sijden afgedwaelt ende verruckt was, door sijnen H. Geest wilde verlichten Doch indien se hertneckig in hare dwalinge voortvoer, dat men alsdan soude de christelijke discipline moeten int werc stellen volgens het bevel Christi ende sijner apostelen, ende tot onser droefheijt comen tot het uijterste middel der excommunicatie ende afsnijdinge. Doch dat men haer niet soude verrasschen, also men eerst drie proclamatien van den predicstoel voor henen soude laten gaen. Doch in desen allen en ontsettete sij haer niet. Ende gevraecht wanneer 't haer geliefde dat wij weder soudén comen, seijde dat het om harentwille niet van node was wederom te comen, dewijle sij wel gerust was ende nu beter dan doen se belijdenisse van onse religie dede. Ende also sijn wij gescheijden, haer ooc te kennen gevende hare lossicheijt ende lichtveerdicheijt van het een op het ander, ende dat se wel wist watter geseijt was in het doen van hare belijdenisse ende wat belofte sij gedaen hadde, nemelijc indien se ergens in ongerust waer, dat se haer van den broederen uijt Gods Woort soude laten onderrechten ende altijts leersamelijcken aenstellen, sonder hertneckelijcken te volgen de opinie hares eijgen verstants, welcke belofte sij geensins ter herten nam, maer troulooslijcken was breeckende. Daerop sij sweech ende niets antwoorde, sulx dat wij niet anders conden mercken dan dat se gantsch hertneckich haerselven aenstelde.

FOLIO 176

1624

Den 25^{en} decemb. het avontmael gehouden, ende is met behoorlijke satisfactie weder met de kercke versoent Maertgen Pietersdr. die duslange de Arminiaensche dolingen hadde aengehangen. Is ooc geresolveert ende verstaen bij den kerckenraet dat het beter is te wachten dat Claes Pietersz. selver aensoecke aen den broederen, dan dat men tot hem sal gaen, ende oversulx is goet gevonden in de visitatie voor een tijt hem voorbij te gaen.

Anno 1625

Also den 12^{en} novembris de kerckelanden met gemeenen advijse der kercmeesteren ende kerckenraden waren vercocht aen m(eeste)r Heijndric van Willigen, advocaat voor den hove van Hollant, voor de somme van elff duijsent ses hondert guldens, ende van de coop nu alreeden approbatie bij den hoven van Hollant, na ontfangen bericht van den schout ende Gerechten alhier was geresolveert, insiende insonderheijt de nootwendicheijt van een ruijmer kercke te bouwen, so ist dat oppositie gevallen is bij den here van Kenenburch. Ende also bevonden wierde dat den here van Kenenburch achtete in dese vercoopinge niet debite geprocedeert te sijn, hem beclagende dat men hem te cleijnen respect toedroech, ende in sulcken gewichtigen saecke als was de vercopinge deser landen, sijn advijs niet gebruijckt en hadde. Daer over alrede een comparitie in den Hage was gevallen, doch hebben parthijen malcanderen niet connen vergelijcken. Maer

FOLIO 177

daer naer, door tusschenspreken van Johannes Fenacolijs, predicant alhier, is dusdanigen accord getroffen, luidende als volcht:

Also wij kercmeesters ende andere regierders van de kerckengoederen van Maes-sluijs al in den jare 1618, sonder kennisse van den ambachtsheer ofte den schoudt ende gerechten, was doen bouwen een thoren ende uijrwerck aen de kercke aldaer, ende de voors(eide) kercm(eeste)ren ooc sustineerden om gehouden te sijn hare rekeningen te doen ten overstaen van den schoudt ende Gerechten, daer over sij ooc vercregen hadden van den Hoogen Rade een mandement in cas van maintainie tegens den schoudt ende Gerechten voors(eijt), welck proces voor alsnoch ongedecideert is hangende. Item dat van gelijcken nu in den jare 1624 kercmeesters ende regierders voors(eijt) hadden sonder voors(eijde) kennisse ende advijs vercocht hare kerckelanden buijten den dijk gelegen, waer over bij jo(nchee)r Otho van der Zevender, heere van Kenenburch als ambachtsheer aldaer clachte was gedaen aen de Grootmogende Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslandt, ende van gelijcken aen de Mogende Heeren President ende Raden van Hollant, alwaer parthijen vooreerst den anderen bij monde voor de Heere Commissaris Couwenburch¹⁴³ gehoord hebbende ende voor die tijt niet connende vergelijcken, soo ist dat daer naer door tusschenspreken van de E(erwaarde)

¹⁴³ Pieter Couwenburch van Beloy (1597-1644), raadsheer van het Hof van Holland.

FOLIO 178

Johannes Fenacolijs, predicant aldaer, parthijen
sijn veracordeert als volcht: voor eerst dat van
nu voortaan de reeckeningen van de kercke sullen ge-
schiedten ten overstaen van de schoudt ende 2 schepenen,
ende deselve bij den secretaris geschreven ende geapostilleert
werden, alles tot redelijc salaris, sonder dat sijlieden
eenich verder gesach ofte bemoeijen in de regieringe van
de kercke hebben ende wes dien aencleeft sullen hebben,
gelijc ooc vrij sal staen aen den heere van Kenen-
burch tot sijnen gelieven over de reeckeninge mede
present te wesen, doch sonder costen van de kercke.
Item dat van nu voortaan geen besondere wercken van
nieuwe gebouwen ofte diergelijcke, noch ooc geen alie-
natie van kerckegoederen sullen werden gedaen,
sonder alvoren met den heere van Kenenburch 't selve
te adviseren ende te overleggen, ende voorts alle goede
correspondentie ende vruntschap te onderhouden als nae
behooren, stadthoudende niettemin ondertusschen altijts
in saecken voorn(oem)t sulx alles als na voors(eide) genome
advijns ende overlegginge bij kerckm(eeste)rs ende regeer-
ders voorn(oem)t met de meeste stemmen sal mogen
oorbaerlijckst bevonden ende besloten werden. Waer-
mede alle questien, tot desen dage toe gevallen, doot
ende te niet sullen sijn ende blijven. Des aenconden sijn
hier van tot meerder verseeckerth(eijt) gemaect twee
alleens lujdende instrumenten ende bij den heer van
Kenenburch, predicant, kercmeesters ende andere regeer-
ders onderteijckent. Actum Maessluijs op den 1 januarij
anno XVIe vijff ende twintich. Ende was onderteijckent
O. van Zevender, Johannes Fenacolijs, Ecclesiae Slusanae
Minister,¹⁴⁴ Doe Jansz. Schim, kercmeester, Jacob Tours,
kerckmeester, Lambrecht Willemsz., ouderling.

¹⁴⁴ Vert.: Dienaar van de kerk van Maassluis.

FOLIO 179

Cornelis Claesz. ouderling, Lenaert Gerritsz.
ouderling, Jan Lambrechtsz. Waelwyc ouderling,
Willem Jansz. Schim diacon, Arij Gerritsz.
Boonen diacon, Gijsbrecht Emmelrijxz. diacon.

De ordre alhier van de vergaringe
der kerckengoederen sedert het opbouwen
van de kercke is dese:

De kerckenraden, als representerende het corpus
van de gereformeerde buijren bij dewelcke de
kercke gebout is, stellen twee kerckm(eeste)rs als hunne
thresoriers ofte penningmeesters ende hebben geen en rentemeester
oyt gehad.

De kerckm(eeste)rs met de kerckeraden regieren
't samen de kerckegoeden ende hebben daerin het
doen ende laten.

Ijder kerckm(eeste)r bedient een jaer, ende doet
sijn reeckeninge openbaerlijc, met noodinge van den predicstoel aen
een ijgelijc om deselve te hooren. Doch de kercke-
raden moeten altijts present wesen, ende tot meerder
verseeckeringe van getrouwe bedieninge wert
den schout ende 2 schepenen versocht
mede deselve reeckeninge te assisteren. Doch
in geenige dingen hebben sij eenich gesach ofte
bemoeijen.

De kerckm(eeste)rs hebben ooc last om alle ordinaire
saecken te bedienen, mitsgaders dagelijxsche repa-
ratien¹⁴⁵

In extraordinare saecken wert niet gedaen
dan met goetvinden ende besluit van het geheele
collegie, bestaende uijt predicant, kerckm(eeste)rs
ende kerckeraden.

Doch in nieuwe besondere gebouwen¹⁴⁶ ende diergelijx
ooc in alienatie van kerckegoederen sal men voorhenen

¹⁴⁵ Hier en in margine ingevoegd: daerom ooc den heere van Kenenburch anno 1625 antwoorde
Jacob Tonisz. ende Willem Jansz. Schim also se in eenige reparatien sijn advijs versochten dat sulx niet nodich
en was ende ooc sijn moeijinge niet en was.

¹⁴⁶ Ingevoegd: als kercktoorn, predicantshuijs.

adviseren ende overleggen met den heere van Kenenburch,
doch also, dat na genomen advijs ende overlegginge
de kercm(eeste)rs ende kerckeraden mogen resolveren
sulx sij best te raden sullen vinden, sonder tegenspreking
ofte becrooninge van ijmant.

De kercmeesters werden aldus vercoren. Beijde
de kercmeesters, de afgaende ende aenblijvende, staen
uijt met de predicant ende stellen twee
van de notabelste Reformeerde litmaten¹⁴⁷ op de
denominatie, uijt dewelcke bij de meeste stemmen
der kerkeraden een kercmeester wert vercoren,
collecterende de stemmen den predicant.

Den here van Kenenburch als ambochtsheer
staet vrij t'allen tijden op de reeckeninge te
comen doch wert niet ontboden, gelijc ooc sijne
Ed(ele) tegens den predicant Johannen Fenacolum
geseijt heeft dat hij niet en begeerde dat men
hem soude ontbieden, sijnde te vreden met de eere van aldaer
te mogen comen.

Indien onbequame personen ende de Reformeerde
religie niet toegedaen bij den kercm(eeste)rs op de
denominatie gesteldet wierden, so geeft sulx den predicant
de kerckenraden te kennen, ende wert de saecke
also door goede inductie beleijt dat andere op
de denominatie comen, gelijck in den jare 1607
geschied is ten tijden van Willem Willemsz. Pathijn,
hebbende op de denominatie gestelt 2 onbequame
personen Willem Arijensz. Victorij ende Arij Pieters,
in welckers plaetse andere bequame sijn genomineert
ende geeligeert in tegenwoordicheijt van den schout Arij van der

¹⁴⁷ Ingevoegd: die in kerckenbedieninge geweest sijn.

Waes, niet tegenstaende Willem Willemsz. hooge protesten daer tegens was doende. Item Frans Willemsz. Pathijn, sijnde van Arminiaensche gesintheit ende afgaende kercmeester, heeft in den jare 1614 mede gepoocht tot kerckmeester te denomineren na sijn eijgen sin die hem goet dochten, maer is ooc in sodanige quade proceduren tegengestaen ende belettet in tegenwoordicheijt van Otho van Zevender, nu ter tijt here van Kenenburch ende ambachtsheer van Maessluijs.

Op den 23^{en} martij 1625 is Claes Pietersz Leest gecompareert voor den kerckenraet ende heeft versocht toegelaten te werden tot het H. Avontmael des Heeren, ende begeerde dat sijn opinie ende goetduncken soude gedragen werden, gelijk hij ooc eens anders soude dragen, ende dat men de saecke tusschen beijden soude smoren ende int vijer der liefde begraven, achtende sijne opinie goet, gelijk ooc een ander sijne contrarie opinie goet achte. Dat de lasteringen bij hem gedaen aengaet, wilde hij met schultbekenninge beteren, gelijk hij ooc insonderheijt sijn schult publijc wilde bekennen dat hij geen cleijne ergernisse gegeven hadde met so lichtveerdich van de tafel des Heeren te absenteren. De broederen des kerckenraets, sijn versoeck gehoort hebbende, ende alles in de vreesse des Heeren overwegende,¹⁴⁸ hebben Claes Pietersz. voors(eijt) geantwoort als dat haer evenwel lieff was dat hij weder met de kercke wilde vereenigen, maer baden hem toch de ergernissen te willen wegnemen door behoorlijc leetwesen ende schultbekenninge, dewelcke niet weijnich waren, bestaende niet in verdraechlijcke opinien, maer in ergerlijcke feijtlijcheden.¹⁴⁹ Oversulx is hem dit navolgende in geschrifte voorgelesen:

Genomen, seer weerde broeder, ghij acht politijcke opinien tegen opinien verdraechlijc te wesen, ende genomen ghij en cont de saecke niet voor goet in

¹⁴⁸ Tussengevoegd: ende ooc insiende dat hij nu uijtquam na dat hij de ordonnantie hadde te nietgeholpen.

¹⁴⁹ Ingevoegd: notoire ongehoorsaemheijt beijde tegens subalterne ende geauthoriseerden.

in particulier bekennen, ende ghij wilt eens anders opinie verdragen, midts dat hij mede de uwe drage, of het dan wel verdraechlijc is, ende sonder publijcke schultbekenninge passeren mach in een christen ende lidmaet der gemeijnte

1. Hemselven wederspannichlijc publijc ende openbaer met eenige aenhangige¹⁵⁰ tegen 't gebodt der wettelijcker hooger overicheijt, met haren uijthangende grooten segele besegelt, te versetten.

2. Hemselven ooc ongehoorsaemlijcken te versetten tegens de wettelijcke uijtgegevene sententie¹⁵¹ van de Ed. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, dewelcke ghij selfs, versoeckende resumtie van de saecke, tot rechters hebt vercoren ende voor dewelcke ghij lancmoedich genoeg, so mondelijc als schriftelijc, bij forme van proces communicatoir sijt gehoort geweest.

3. Staende proces de regeerders schendelijcken te schelden ende lasteren.

Op welcke drie poincten de kerckenraeden het oordeel sijns eijgen gemoets versochten, seggende niet te willen disputeren aengaende de ordre ofte goet ofte quaet ware, dewijle hetselve genoeg elders voor den politijcken rechter gedisputeert is, maer wilden alleen hem te bedencken geven ofmen het gebodt van de hooge overicheijt mach ongehoorsaemlijcken wederstaen, ende of men eenige saecke den rechter¹⁵² submitterende, deselve niet en behoort te laten blijven bij de uijtspraecke des rechters, dan of men desselfs uijtspraecke, als se na eijgen sin niet en smaeckt, na gelieven mach verwerpen, ende of sulx een christen vrij staet. Hier op heeft Claes Pietersz. geantwoort dat men de overicheijt moet gehoorsamen in saecken die niet

¹⁵⁰ Ingevoegd: die men daer toe helpen opmaecken heeft.

¹⁵¹ Ingevoegd: ende naerder verordeninge.

¹⁵² Ingevoegd: alwaer deselfde behoorde.

tegen de conscientie en strijden, maer in dese saecke dat hij achte niet qualijc gedaen te hebben met de selve niet te gehoorsamen. Ende alhoewel men hem seijde aengaende religieus saecken dat men alsdan Gode meer moste gehoorsamen, maer in politijcke menschelijcke saecken dat God geboden hadde de overheden te gehoorsamen, selfs den harden¹⁵³ om der conscientie¹⁵⁴ wille, ende die se wederstaen dat se haer oordeel sullen nemen tegens haerselven, so is het evenwel dat hij dat hij geper sisteert heeft, niet achtende qualijc gedaen te hebben met dese ende diergelijcke ongehoorsaemheijt tegens de geboden der overicheijt, seggende dat hij het in sijn particulier oordeel niet voor goet en kende, seggende dat de overicheijt eensijdiche uijtspraecke ende sententie gegeven hadde ende contrarie partije niet genoeg gehooft en hadde, noch hare redenen niet genoeg overwogen hadde, lasterende also alsnoch de overicheijt, seggende niet te connen verstaen qualijcken met sijne ongehoorsaemheijt gedaen te hebben, ende toonde ooc selfs niet de allermiste teecken van leetwesen. Hier over nochtans wierde hem geseijt dat hij hem wat beter bedencken soude, ende indien hij copije van dese poincten begeerde, dat men deselfde hem geerne wilde geven, maer hij antwoorde hier op dat hij geen copije en begeerde, ende sich selven ooc genoeg bedacht hadde, ende ging also uijt de vergaderinge wel gestoort.¹⁵⁵ Jacob Stuers heeft oock clachte gedaen tegens Lenaert Gerritsz. als dat hij hem in sijn neringe van de pricken tegenstont ende belettede, ende dat hij seeckere simulatie hadde gebruijckt, een christen onbetamelijc, als namelijc dat hij geseijt hadde tegens hem dat sijn huijsvrouw hadde quaet lopen seggen, ende dat Lenaert Gerritsz. geseijt hadde sij en heeft het niet lopen seggen maer sij sat doen se het seijde. Wilde derhalven dat men hem soude afhouden. Lenaert Gerritsz. hier tegens gehooft sijnde heeft Jacob Stuers

¹⁵³ Ingevoegd: niet alleen om der Schrifte maer ooc.

¹⁵⁴ In margine een verwijzing naar Romeinen 13 en 1 Petrus 3.

¹⁵⁵ Ingevoegd: Nota dat Claes Pietersz. alhier niet afgehouden wert, maer alleen eenige bedenckingen hem werden voorgestelt.

uijt de vergaderinge gestoort gelooopen, seggende dat hij met hem nemmermeer wilde communiceren. De B.B., dit siende ende Lenaerts Gerritsz. verantwoordinge gehoort hebbende, hebben niet redens genoeg connen bemercken waerom Lenaert Gerritsz. soude van de tafel des Heeren blijven.

Frans Willemsz. Pathijn is dese reijse weder aengecomen, toelatende dat schultbekenninge van sijnent wegen uijtgesproken wierde, even gelijc als met Dirc de Roij, Sandrine ende Maertgen Pietersdr. geschiet was.

Item heeft ooc leetwesen getoont over het poogen van het onderhuijren der schuttinge, bekennende daerin den regel niet gevolcht te hebben van een ander te doen gelijc hij wilde dat hem geschiede, insonderheijt daer hij sijn portie vercocht hadde ende voor de beterschap sijn wille gehadt hadde.

Wouter Gerritsz. is hierover mede vermaent.

In de vergaderinge des kerckenraets waren tegenwoordich Cornelis Claesz., Jan Lambrechtsz., Lenert Gerritsz., Lambrecht Willemsz., Arij Gerritsz. Boon, Gijsbrecht Emmelrijxz., Adriaen Jansz. Schoonhoven, Willem Jansz. Schim.

Op den 29^{en} junij 1625 het avontmael gehouden, ende sijn van de tafel afgehouden om openbare ergerlijcke roepingen ende kijvingen op straet: Pieter Willemsz. de Wilde, Vranc Claesz. Dorp, Maertgen Cornelisdr., huijsvr. van Lambrecht Fransz.

In octobri het avontmael bij onsen broeder Sonneveldt van wegen mijn crancheijt bedient, ende voor dese tijt de broeders ende susters vermaent op hare eijgen beproevinge te willen aen de tafel des Heeren bijcomen, also de visitatie der lidtmaten door mijn crancheijt niet conde geschieden.

Kersdach 1625 weder het avontmael gehouden, ende bij mij, den predicant, ende Jan Pouwelsz., ouderling, 7 dagen visitatie der lidtmaten gedaen. Ende sijn Pieter Willemsz. de Wilde, Maertgen Cornelis, huijsvrouw van Lambrecht Fransz., ende eenige onder censure staende vermaent, afghehouden sijnde van de tafel des Heren als hare swaricheden uijt de wech sijn, sulx den

kerckenraet ofte ijmant van den B.B. eerst te willen te kennen geven,
 eer se aen de tafel comen, op dat alles met ordre geschiede.
 Is ooc in de visitatie bij mij ende Jan Pouwelsz. aengesproken
 ten huijse van Claes Pietersz., doch bij hem niet bij huijs vindende heeft men
 evenwel gesocht hem te spreken, also onsen br. Jacob Tonisz., sijn swager, seijde
 dat hij verstont dat hij onse comste verwachtete, ende dat hij ons
 ooc vriendelijc soude bejegenen. Oversulx sijnde van meijninge tot
 hem te gaen, is het effen geschiet dat hij onder wege van den
 predicant gesien ende aengeroepen is, ende versocht int minnelijc
 wat te willen praten tot Jan Pouwelsz. Daerop hij strax
 seijde: met mij is niet veel te spreken, want ghijlieden snijt
 mij af als een verrot lidt, doch ic soude geern gehoort werde
 voor den classe ende daer soude ic mij wel verantwoorden. Doch
 het mach mij niet gebeuren, want het schijnt ghij wilt mal-
 canderen niet int ooge sijn. Evenwel ic sulx latende passeren,
 also Jan Pouwelsz. aenquam, versochten hem binnen te
 willen comen. Aldaer seijde hij veel van de ordinantie
 ende besloot evenwel effer dat hij se niet heeft connen
 toestaen. Wij seijden anders gehoort te hebben, te weten uijt
 Annitgen van Cleeff ende Jacob Tonisz., dat hij se voor goet
 kende als se met vrede conde gevordert werden. Daerop hij seijde
 neen, maer dat hij se voor goet kende als se met een ijgelijc
 vrijwillicheijt voortging, sonder door bevel der overicheijt daerin
 gehouden te wesen. Wij seijden van de ordinantie niet te willen
 spreken, maer dat hij wist waer de saecke gelaten was,
 namelijcken of men niet schuldich was de bevelen der overicheden
 te gehoorsamen, ende of hij niet hier in eens was met de Nederlantsch
 Confessio artic. 36.¹⁵⁶ Daerop hij seijde de overicheden niet
 ongehoorsaem geweest te sijn. Wij seijden dat hij niet annam
 haer bevel int octroij, noch niet gehoorsaemt hadde
 de naerder verclaringe, gevolcht int proces communi-
 catoir. Daerop hij seijde sulx voor geen bevel van
 de hooge overicheijt te houden, 1en omdat eenige van Sluijs haer
 misleijt hadden 2. omdat se haer niet genoegh
 gehoort hadden 3. overmits overicheden moeten ge-
 hoorsaemt wesen in bevelen van 's lants saecken,
 daerin hij se wilde gehoorsamen, maer dit ging
 het lant niet aan, maer alleen particulier Sluijs.
 Ende meijnde oversulx dat se hierin niet hadden bevolen

¹⁵⁶ De Nederlandse Geloofsbelijdenis, 1561. Artikel 36 handelt 'Van het ambt der overheid'.

maer dat sulcke saecken mosten staen, niet aen bevelen, maer aen vrijwillicheden. Seijde ooc de Heeren so namaels onderrecht te hebben datter geen octroijen meer comen sullen, seijde ooc dat Willem Allertsz., gecommitteerde Raedt doenmaels, de saecke nu anders verstont, nu hij wel onderricht was. Ondertusschen hem toetsende, mercte men dat hij bij de Heeren Staten noijt geweest was, maer verstont de Heemraden. Ende aengaende Willem Allertsz., hadde noijt met hem gesproken, maer seijde van hooren seggen sulx te hebben uijt eenige Brielsche lieden. Doch op dit alles deden wij hem goede onderrechtinge, ende baden hem te willen verclaren dat hij eens was met ons aengaende het gevoelen van de gehoorsaemheijt die men den overicheden schuldich is volgens onse Nederlantsche confessie. Ende indien hij ergens tegens de gehoorsaemheijt derselver hem vergrepen hadde, dat hij nu noch misschien niet en verstont, dat sulx evenwel hem leet was, maer also hij niet particuliers voor tegenwoordich conde bedenken daer hij hem tegen de schuldige gehoorsaemheijt der hoger overheden te buijten gegaen hadde, dat hij ooc van geen particuliere saecken conde leetwesen hebben¹⁵⁷ maer gaf geen gehoor ende ging henen, niet wel gesint, hoewel nochtans den predicant ende Jan Pouwelsz. wel diergelijcke bekentenisse als lit van den kerckenraet geeijst werde seijden in alle saecken geerne te willen doen want men conde sijn swacheijt niet meerder naerderen ende te gemoete gaen, maer het wilde evenwel voor dese tijt tot onser bedroeffenisse niet wesen, niet verder comende dan dat hij wel bekende te lichtveerdich van tafel gebleven hebbe, dewijle het een gebodt Gods is: Doet dat tot mijner gedachtenisse, maer dat hij nu patientie nam, also hij vant avontmael bij den kerckenraet afgehouden werde ende dat onterechtich, sonder oorsaecke. Staet ooc wel te noteren dat hij uijtdruckelijc seijde dat hij de hooge overicheijts bevelen van de ordinantie bij sich geresolveert hadde gelijc alsnoch renome... maer na te comen, maer indien men de voldoening van dien begeerde dat men de goederen uijt sijn huijs mochte halen twelc wij hem seijden ongehoorsaemheijt te wesen tegens het octroij van de hooge overicheijt ende hare naerder verclaringe na 't aenhooren van parthijen gedaen maer ... en achtede sulx also niet ende bejegende ons ... michlijc ende onbroederlijcheijt.

¹⁵⁷ Ingevoegd: dat men so aennam sijn beste te doen bij den kerckenraeden om daer ...

FOLIO 187

Zijn versoent Cornelis Heijnd. Smoorpot ende
Maertgen Cornelisdr., huijsvr. van Lambrecht Fransz.,
van wegen eenige segswoorden over eenige reeckeningen
tusschen hun beijden gevallen in tegenwoordicheijt van Lambrecht
Fransz., ende Gijsbrecht Emmelrijxz. diacon.

Paesschen 1626

Item op Paesschen het avontmael gehouden. Ende is bij den predicant
Claes Pietersz. doen aenseggen door Annitgen van Cleeff
dat hij wiste waer het laest met hem gelaten was, ende
indien hij alsnoch alleen seijde (indien ick ergens in dese
saecke gefejlt hebbe, 't welc ic niet en weet, sulx is
mij leet),¹⁵⁸ dat hij alsdan op sijn eijgen beproevinge mochte
aen de tafel des Heeren aencomen, welverstaende sulx
seggende ten aenhoren van 2 leden des kerckenraets,
namelijck haere man, Thomas Jansz. ende Lenaert
Gerritsz., ouderling, maer is weijgerich geweest.¹⁵⁹
Doch heeft daer na door onsen broeder Taurinus¹⁶⁰ aen
Annitgen van Cleef geseijt, indien den kerckenraet sulx van
gelijcken wilde doen, dat hij hem dan daer toe soude laten
vinden, welc voorstel den kerckenraet gantschelijc mishaecht
heeft, also sij sagen met accomoderen niet te winnen, maer
dat hij, een particulier, so veel seggen wilde hebben op
den kerckenraet als den kerckenraet op hem hadde.

In Junio het avontmael gehouden
Item den 25^{en} julij 1626 sijn heijlighm(eeste)rs¹⁶¹ Lambrecht
Willemsz., Lenaert Gerritsz., Jan Simonsz., ende
Jan Lambrechtsz., secretaris, in den kerckenraet
verschenen, versoeckende eenige subsidie van de diaconije,
over welcke vrij wat swaricheijts gemaect is,
niet alleen ten respecte dat onse diaconije na alle
apparentie haest soude te cort comen, maer insonderheijt
ten respecte dat sulx in toecomende als een
gewoonte scheen te willen worden, ende eijntlijcken,
indien men niet nau toe en sach, besteken soude

¹⁵⁸ Ingevoegd: dat men hoopte de kercke dan daertoe te brengen.

¹⁵⁹ Ingevoegd: seggende hoe soude ic seggen dat ic niet en weet, want dan sout ghij mij heeten clagen, want ic weet wel dat ic geen schult en hebbe, ick sal dit nemmermeer doen etc.

¹⁶⁰ Zie fol. 61.

¹⁶¹ Zie fol. 141.

connen worden tot groote prejudicie voor de kercke
als naer ... dat men ten laetsten onvoorsichtelijck gemeenschap van
beurse soude coomen te consenteren. Want sulx is alreede
gepoocht geweest door Otho de Roij, secretaris ende
Frans Willemsz. Pathijn, heijlighm(eeste)rs, dewelcke in
haren tijt versochten de gemeenschap der beursen
ende der bedieningen onder den anderen, so van de diaco-
nije als van de heijlige geestbeurse, seggende dat het
beijde aen de armen verstreckt werde, ende daerom
behoorde gemeen te wesen, ende dat het also te Delff
int Caritaethuijs¹⁶² was. Maer de B.B. hebben
hare instantien cloeckelijcken afgeslagen, ende
hebben haer toegeleijt twee hondert guldens
uijt de diaconij beursse, onder die conditie
dat se haer niet meer moeijen souden, noch haer
niet lastich souden vallen in toecomende om eenige
gemeenschap, maer de diaconije hare aparte
bedieninge ende vrijheijt souden laten volgens de
Apostolische ordre ende het gebruijc van meest alle
de gereformeerde kercken.
Daerna ten tweeden, onaengesien sodanigen
bespreck, hebben de heijlighm(eeste)rs corte jaren
nae desen, ten tijden van Jan Lambrechtsz. secretaris,
wederom geremonstreert aen de diaconen
hare verachteringe, ende hebben versocht eenige
subsidie. Alsdoen hebben de broeders des
kerckenraets haer toegeleijt de somme
van drie hondert guldens, onder expresse
conditie van sulx in geen consequentie te trecken.
Ende nu ten derden mael op den 26^{en} julij

¹⁶² In 1597 richtte de stad Delft de Kamer van Charitate op (caritas = liefdadigheid) om de problemen samen met de diaconie van de gereformeerde kerk aan te pakken. De armenzorg werd beperkt tot inwoners van de eigen stad. In 1653 richtten zij in een gedeelte van het Prinsenhof een bestedelingenhuis op, waar bejaarde, alleenstaande vrouwen konden worden opgenomen

hebben de heijlighm(eeste)rs, voren geroert, wederom gemonstreert hare verachteringe. Ende is hun toegeleijt, na eenige disputen over ende weder, over twee hondert guldens, onder conditie alsvoren van in geen gevolgh te trecken, het welc den secretaris ooc aennam also te sullen teijckenen. Is hun ooc aengeseijt dat se toch vorder arbeijden dat de diaconij haer vrijheijt behouden mach, des te meer dewijle sodanige toeleggingen tot verscheijden malen eijntlicj prejudiciable usantien souden connen maecken, ende ten laetsten door wonderlijcke besteeckinge, gemeenschap der beurssen ende der bedieningen, tot groote ende irreparable nadeel der kercken. Want tot een wechbaninge van gemeenschap souden connen strecken aen d' een sijde de lieflijcke woorden, als dat het toch beijde uijtcomt ten dienste van den armen, ende aen een ander sijde wederom dreijgingen van mede bossen te bestellen, ooc kinnekens in de schepen indien men etc. Waervan de diaconije nochtans possessie heeft, als namelijck van de kinnekens eenige jaren herwaerts, ende van de bossen tot den afslager ende principale reeders ende herbergen, also over 18 jaren voor mijn comste op Sluijs doch van de stierlieden over eenige jaren herwaerts. Oversulx, om hetselve te verhoeden ende voor te comen, dat de broederen alsdan gedencken willen advijs nemen aen den classen ende sonder deselve niets over haer te nemen, also de classe ende synoden in diergelijcke saken meermaels besich sijn geweest ende den beswaerden kercken toch de getrouwe hant hebben geboden.

Op den 11^{en} augusti 1626 sijn hier verschenen ten versoecke van Claes Pietersz. Leest eenige gedeputeerde broederen des Classis, als namelijk de eerweerde Henricus Arnoldi,¹⁶³ predicant tot Delff ende Ambrosius Johannis,¹⁶⁴ predicant tot Vlaerdingen, beijde tegenwoordich visitatores, insgelijcks Martinus Nicolai,¹⁶⁵ predicant in de Lier, Johannes Taurinus,¹⁶⁶ predicant in Maeslant, Johannes Pelten,¹⁶⁷ predicant tot Schipluijde. Ende nadat hun de proceduren des kerckenraets tegens Claes Pietersz. sijn voorgelesen, ende sij oock aen d' ander sijde in de voorgevallene swaricheijt Claes Pietersz. hebben gehoort, hoe dat hij eerst selfs van wegen de geresene swaricheijt van het H. Avontmael afgebleven is, ende daerna ooc van wegen sijne notoire ongehoorsaemheijt tegens de bevelen der overicheijt afgehouden bij den kerckenraet, so ist dat se eendrachtelijck daerover verstaen hebben, blijkende bij seecker geschrift harer uijtspraecke onder hun berustende, dat de proceduren des kerckenraets wel ende behoorlijcken geschiet sijn, ende datse wel gedaen hebben dat se bij Claes Pietersz. aengehouden hebben om de schuldige gehoorsaemheijt der overicheijt, ende dat se oversulx verstaen dat Claes Pietersz. schultbekenninge sal doen van wegen dat hij te lichtveerdich van de tafel des Heeren is afgebleven, ende ooc mede van sijn onbehoorlijcke woorden die hij gesproken heeft. Ende ten dien eijnde is bij

¹⁶³ Zie fol. 64.

¹⁶⁴ Predikant te Vlaardingen 1620-1640.

¹⁶⁵ Zie fol. 64.

¹⁶⁶ Zie fol. 61 en fol. 187.

¹⁶⁷ Johannes Peltius, predikant te Schipluiden 1619-1631.

FOLIO 191

de voors(eide) gedeputeerde predicanten des classis beraemt dat jegenwoordige formulier van schultbekenninge om van woort tot woort van den predickstoel afgepubliceert te werden lujdende aldus:

Seer geliefde toehoorders, wij hebben u aen te dienen hoe dat seeckere broeder ende lidtmaet deser kercke door seeckere voorgevallen swaricheijt ende verschil in dese plaetse van het gebruijck des H. Avontmaels is afgebleven ende daernae afgehouden, ende dat tot beslichtinge van deselvige de kerckenraet deser kercke haer behoorlijcke devoir gedaen hebbende, sulx niet hebben connen doen, doch dat hetselvige door de genade des Heeren bij de gecommitteerden des classis van Delff ende Delfflant is te wege gebracht, sulx dat deselvige broeder over sijn afblijven van den H. Avontmaele ende over eenige onbehoorlijcke woorden bij hem gesproken, sijn schult heeft bekent, ende daermede den kerckenraet ende de voors(eide) gecommitteerden heeft gedaen contentement, waerover hij weder ten H. Avontmale comen sal, 't welck u bij desen wort bekent gemaect, opdat ghij u alle daerin soudt verblijden ende den Heere dancken, ende dat die gene die hierinne mogen geergert sijn, hem sulx willen ten besten houden. Ditselvige is also geschiet op den 16^{en} augusti 1626. Op den Christdag 1626 het avontmael gehouden. Op den 7^{en} martij 1627 Pieter Willemsz. de Wildt gehoord hebbende verscheijden clachten jegens sijn schoonmoeder Trijntgen Heijndricksdr. ende ooc tegen Gerritgen Cornelisdr. Op den 17 martij 1627 weder in den kerckenraet

verhandelt de saecke van Pieter Willemsz. ende ooc gehoort Trijntgen Heijndricksdr. Doch ten principale niet gedaen, also hij Dirck Gerritsz. de Graeff, cruijdenier tot Delff hadde te spreken.

Den 21^{en} martij weder kerckenraet gehouden ende Pieter Willemsz. weder verschenen, dewelcke vertoonde een seecker geschriftken van Dirck Gerritsz. de Graeff, 't welc hij seijde niet volcomen genoeg de saecke in questie aen te roeren. Ondertusschen, also hij verstaen werde qualijc huijs te houden met sijn huijsvrouw, so sijn eenige voorslaegen gemaect van versoeninge, ende onder anderen, also hij seijde ontrent 800 guldens te vermisen ende dat men merckte dat hij daervan veel malerij hadde, ende datter veel dit ende dat gepasseert was bij sijn huijsvrouw, dewelcke te kennen gaven hare cleijne liefde tot hem, dat ooc sijn schoonmoeder haer tot sulx sterckte, so heeft men gevraecht of hij dese onruste niet sat ende moede was, ende of hij niet geern daervan ontslagen soude wesen. Waerop hij antwoorde jae. Hierover heeft men geseijt dat dan den raet des kerckenraets was dat se dan beijde hetgene tot desen dach toe gepasseert was niet meer mosten ophalen, ende dat se beijde daervan een eewich swijgen mosten hebben, op pene dat die van ijert van voorhenen eerst compt, te vermanen ofte op te horen dat die de schande ende oneere sal hebben van de twist ende onruste, ende dat men denselven de nijt sal geven van hare quade huijshouinge ende van de verstooringe van de vrede. Is gevraecht of hij soveel het aenging ditselve niet geern wilde beloven. Heeft geseijt jae, ende den predicant tot meerder bevestiginge daerop de hant gegeven. Hier op gescheijden sijnde is binnen ontboden Trijntgen Heijndricks

ende Hester Cornelis, sijn huijsvrou, ende nadat die ooc int lange hare clachten aengehoort waren, heeft men haer mede gevraecht ofte dit sodanigen leven mede niet moede was, waer op sij te kennen gaf jae, wenshende dat het eenmael een eijnde mochte hebben. Daerover haer te kennen gegeven is wat Pieter Willemsz. belooft hadde, ende of sij mede een eewich swijgen wilde doen van al het gene tot desen dach gepasseert is, op pene van de schande ende oneere te hebben dat men in gevalle van ijjet op te halen, daarmede te kennen sal geven oorsake ten sijn van alle onruste ende quade huijshoud. Daer op Hester Cornelis ende Trijntgen Heijndricks belooft hebben jae. Ondertusschen heeft men Pieter Willemsz. ontboden ende meijnende de saecke gedaen te sijn, so heeft men hem gevraecht eerstelijc of hij niet leetwesen heeft van sijn huijsvrou geslagen te hebben ende hem in toecomende voor sulx wil wachten. Item of hij niet bekent qualijc gedaen te hebben, niet alleen met sijn kijven op ijder cleijne oorsaecke, maer ooc met sijn uijtwaren, vloecken ende sweeren. Daerop hij alles seijde jae. Is ooc vermaent dat hij qualijc daeraen doet met telcken reeckeninge te maecken, dewijle het niet dan nadencken verweckt ende sterckt. Dat de saecken met cleijne huijshouders niet en sijn gelijc met groote coopliden die veel omslachs ende handelings hebben, die daerom dicwils staet maecken, maer cleijne huijshouders is het beter dat se Gods water over Gods acker laten loopen, dewijle het niet mogelijc is alles na te rekenen, also het huijshouden ende het incomme hogelicken oneijndelijc meer eijst dan men bedencken can. Voorts is gevraecht of het cofferken wel gesint is weder in te brengen. Hier viel hij weijgerich ende heeft daer op lange gestaen, veel uijtvluichten soeckende, vermaende ooc geen contentement te hebben int schrijven van Dirc Gerritsz. Doch eijndelijc heeft belooft het cofferken ende alle het uijtgebrachte te sullen wederinbrengen, maer moste eerst naerder verclaringe hebben van Dirck Gerritsz. Daerop de saecken tot den naesten opgeschort

FOLIO 194

is ende is sulx Trijntgen Heijndricks ende Hester Cornelis mede aengeseijt ende vermaent haer man vriendelijc te wesen, alles mede in te brengen, gemeenschap van goederen te hebben, ooc den hoeck ende winckel na haer uijterste vermogen mede te vorderen, ende de lieden bescheijt te doen so wel als haer man, dewijle toch den bant des houwelijx onverbrekelijck is etc. Oock niet achterhoudende noch veijnsende te wesen, noch quaet vermoeden te hebben, noch hier ende daer te reijssen ende te gaen, buijten weten haers mans, gelijc ooc hij mede niet buijten weten sijner huijsvrouwe etc.

Oversulx op den 2^{en} aprilis 1627 sijn weder voor den kerckenraet geweest ende heeft Arij Jansz., sijnde met Aert Jansz. gecommitteert tot Dirck Gerritsz., ingebracht een seecker geschriftken van de hant van Dirck Gerritsz. waermede hij bekende alle 't gunt bij Pieter Willemsz. betaelt was aen hem te sijn, over sodanige waren die hij aen hem gestuert hadde, waermede mitsgaders de verclaringe van sijn huijsvrou ende schoonmoeder hij hem te vreden gehouden heeft. Ende heeft alle de vermaningen der broederen aengenomen, ende belooft het cofferken wederom te restitueren.

Sij met haer moeder, ingestaen sijnde, ende ooc in absentie van haer man van haer schuldige plicht vermaent sijnde, hebben hetselve mede geerne aengenomen, ende daerna, gelijc bij malcanderen sijnde, hebben malcanderen alles vergeven ende belooft niet meer ijert op te halen vant voorgaende, onder verbintennisse alsvoren ende in goede houwelijxsche liefde ende vrede met malcanderen te leven.

Daerop sij rontom malcanderen de hant gegeven hebben ende heeft ooc Hester Cornelis verclaert nu bereijt te sijn om tot de gemeenschap van de tafel des Heeren haer te bege-

FOLIO 195

Voorts sijn ooc versoent m(eeste)r Cornelis ende Gerritgen Cornelis, sijn huijsvrou, met Pieter Pietersz. van den Broec ende Ariaentgen Cornelis, van wegen verscheijden injurien ende harde contentien tusschen haer beijden gevallen.

Ooc is Gerritgen Cornelis aengesproken dat se onbehoorlijk gedaen hadde, haer bemoeijende in de contentien tusschen Pieter Willemsz. ende sijn huijsvrou, hem noemende een fielt, ende onbetamelijcke woorden gebruijckende. Heeft Gerritgen Cornelis verclaert sulx haer leet te wesen, ende belooft haer te wachten.

Op den 26^{en} septemb. 1627 is weder met de kercke versoent Annitgen Claesdr., huijsvrou van Claes Pietersz., na lange absentie so van het gehoor als van het avontmael, waervan sij schult bekenninge aen den broederen gedaen heeft, ende is sulx oock de gemeijnte bekend gemaect.

Van het aennemen van den Voorleser ende Schoolm(eeste)r

Op den 10^{en} octobris anno 1627 is den kercken-raedt ende kerckm(eeste)ren allereerst bekend geworden een seeckeren brieff van absolute stellinge tot voorleser-ampt ende schoolm(eeste)rampt bij joncheer Jacob van Egmont, heere van Kenenburch aen m(eeste)r Cornelis van der Houdt, tegenwoordich schoolm(eeste)r gedaen, met insertie van dese clausulen: Ick, Jacob van Egmont, heere van Kenenburch ende ambochtsheere van Maeslant ende Sluijs doe condt den ingesetenen van Sluijs etc. hoe dat ick etc. denselven gestelt ende gecommitteert hebbe, stelle ende committere mitsdesen

FOLIO 196

in den staet ende bedieninge van het voorleser
ende schoolm(eeste)r ampt van den dorpe van Sluijs etc.
tot alsulcke profijten ende emolumenten als tot de
voors(eide) ampten van outs gestaen ende behoort hebben etc.
Ende off het gebeurde dat hij hem merckelijcken
quame te ontgaen, sal ick hem vermogen te deporteren
ende een ander in zijn plaetse te surrogeren, alles breeder
blijckende bij den principalen brieve, gedaen in date
den 4^{en} julij 1613.

Ende also m(eeste)r Cornelis dese selfde so absolute
stellinge tot het voorleser ende schoolm(eeste)rampt ontvangen,
aengenomen ende duslange bij hem gehouden heeft,
sonder deselve int minste bekent te maken aen den
predicant, kerckenraden ende kerckm(eeste)ren, dewelcke
hem tot noch toe hebben aengesien als hunnen
ordentelijcken schoolm(eeste)r, dewelcken sij met advijs
van den heere van Kenenburch aengenomen hebben,
volgens seeckere schriftelijcke conditie in date
den 15^{en} augusti 1610, inhoudende dat m(eeste)r Cornelis
de gemeijnte van Sluijs als schoolm(eeste)r ende voorleser
sal bedienen den tijt van ontrent anderhalff
jaer, namelijcken van de dach sijner aenneminge
tot primam maij 1612,¹⁶⁸ met sulcken verstande,
indien men aen d'een ofte aen d'ander sijde meijnde
te veranderen, dat men malcanderen drie
maenden te voren sal waerschouwen. Ondertusschen
dese selve tijt geexpireert sijnde, ende aen wedersijden,
niets geseijt, gelijk m(eeste)r Cornelis in zijn school-

¹⁶⁸1 mei 1612.

FOLIO 197

m(eeste)rampt vermochte te blijven dienen volgens de eerste conditien, met hem ordentelijcken gemaect, so ist evenwel dat bevonden wert dat m(eeste)r Cornelis een jaer ende langer nadat men van de eersten meij 1612, namelijk op den 4^{en} julij 1613, een absolute commissie heeft ontfangen, alleen van den heere van Kenenburch, met expresse te kennengevinge hoe dat bij hem het vermogen is hem als schoolm(eeste)r, so hij hem merckelijcken ontgaet, te deporteren ende een ander in zijn plaetse te surrogeren. Welcke absolute stelling van een schoolm(eeste)r, also het ons bedenckens een sake is van een onverdragelijcke consequentie den voorn(oemden) m(eeste)r Cornelis niet behoorde bij hem gehouden te hebben, maer ten eersten bekendt gemaect, daer ende soo 't behoort, op dat men also met gemeenen rade mochte wijselijcken overleggen wat men in sodanige gelegentheijt soude hebben te doen. Oversulx dit alles nu ten laetsten tot onser kennisse gecomen sijnde, so ist dat wij onderges(crevene), grotelijx ons des beclagende, verclaert hebben, gelijk wij verklaren mitsdesen, dat wij sodanige absolute forme van stelling van voorleser ende schoolm(eeste)r bij den heere van Kenenburch gedaen, niet toe en staen, noch aen en nemen, maer deselve voor nul houden, geen andere aenneming van schoolm(eeste)r ende voorleser erkennende dan de oude, gewoonlijcke, dewelcke bij den magistraet, predicant, kerckenraden ende andere principale buijren met advijs ende correspondentie van den ambochtsheere

FOLIO 198

plachte so hier als elders te geschieden. Verclaren
oock mede alsvoren, indien dese so absolute commissie
ons gelijk alst behoort ter stont bekend hadde gemaect
geweest, dat wij ten eersten door alle eerlijcke ende mogelijcke
middelen deselve gesocht soudén hebben te wederhouden
ende te keeren ende dat wij derhalven noijt m(eeste)r Cornelis
in sulcken qualiteijt als absolut gesette voorleser ende
schoolm(eeste)r van den heere van Kenenburch erkent
hebben, gelijk wij hem alsnóch niet en erkennen,
houdende hem in geen andere qualiteijt onsen voorleser
ende schoolm(eeste)r dan na uijtwijzen van het ordentelijcke
contract met advijse van den heere van Kenenburch bij
magistraet, predicant ende kerckenraden met hem
gemaect. Aldus gedaen in onse kerckelijcke
vergaderinge desen 10^{en} octobris anno 1627.
Ende bij ons allen met onse eijgen handen onderteijckent

Johannes Fenacoliús, Ecclesiae Slusanae minister¹⁶⁹
Arijen Jansz., Ouderlingh
Cornelis Claesz., ouderling
Aert Jans als ouderlijng
...lis Pieters dijaken
Dit merck xxx gestelt bij Willem Maertensz. diaken¹⁷⁰
Cornelis Gerrits oud.
Gijsbrecht Emmelrijxz, kerckmeester
Jan Janssen, dijacon
Pieter Lenaertsz., ouderling
Jan Jacopsz., kerckmeester

¹⁶⁹ Vert.: Denaar (predikant) van de kerk van Maessluis.

¹⁷⁰ Willem Maertens kon dus niet schrijven en tekende met zijn huismerk.

Op den 17^{en} octobris 1627 is oock voor den kerckenraet ontboden m(eeste)r Cornelis van der Hout ende is hem voorgehouden, also hem niet onbewust en was die groote ergernisse, moeyten ende arbeit die de kercke alhier gehad hadde om te weeren het jus patronatus, ende het absolut stellen van predicant, voorleser, ouderlingen, diaconen, kerckm(eeste)rs etc. hoe seer qualijcken hij gedaen hadde, eerstelijck dat hij sodanigen absoluten commissie van den heere van Kenenburch ontfangen hebbende, deselve over de 14 jaren stille bij hem gehouden hadde sonder deselve aen de kerkckelijcke regierders bekent te maken, dewelcke, staende separatie in dubio, ende daerna in haer aengevangen proces tegens den heere van Kenenburch, gelegentheijt genoeg hadden om deselve te annulleren.

2. Dat hij de verstorvene memorie van deselfde commissie wederom nu binnen 14 dagen heeft gaen ververschen bij de vrouwe van Kenenburch, hebbende bij sich selven alleenlijc eenige particuliere insichten, ende ten dien eijnde staende geheelijcken op sijn eijgen selfs, sonder eenige deliberatie over sodanigen gewichtigen saecke die 't gemeen besten ten hoogsten betreffe met eenige kerckelijcke personen te nemen. 3.

Dat hij (daer het voorleser ende voorsingerampt oock het costerampt puer kerckelijck is, gelijc ooc ten meestendeel het schoolm(eeste)ramp met sijn appendentien) nieuwe commissie, doen sijn tijt van verbintenis uijt was, ontfangen ende aengenomen heeft alleen van de politijcke hant, sonder dat die van de kercke, jae selfs de ingesetenen, int minste daerin gekent werden. Over welcke saecken m(eeste)r Cornelis bij den kerckenraet bestraft sijnde, sijne censure heeft aengenomen ende sijne schultbekenninge met leetwesen gedaen, betuigende sulx meestendeel bij onwetentheijt ende onvoorsichticheijt toegecomē te sijn, over dewelcke hij niettemin bekende dat hij rechtvaardich sijne censure was dragende.

Op den 1^{en} februarij 1628 kerckenraet gehouden ende door tusschenspreken van de B.B. sijn versoent de B.B. Aert Jansz. ende Cornelis Theunisz., belovende beijde haer in toecomende te wachten, ende indien na het oordeel van de kerckenraet comt de gemaecte vrede een van beijden te verbreken, sal verbeuren 2 rijxdaelders ten profijte van de diaconie. Ende is ooc Cornelis Theunisz. van vele ongelijcken, ongebondene ende injurieuse woorden, somtijts bij hem gesproken ende insonderheijt van sijn dreijgingen ende dadelijcke toesmijtingen op openbare straten.

Op den 15 febr. 1642 het uijrwerck bestet volgens de bueren daarvan sijnde.

Op den 15 febr. 1642 bestet de clocken te vergieten, ende conditien sijn:

op ijder hondert pont 10 pont voor de leckagie, item ijder hondert pont voor 24 guldens het vergieten, ende ijder 100 pont wichts meer dan onse clocken bedragen voor 75 guldens, item van fijnste roode cooper over het beste Engelsche tin, ende 3 ofte 4 maenden tot sijnen laste vrij te hebben

FOLIO 200

Johannis Fenacoliij collegae in classe Delphense ab anno 1601
usque ad annum¹⁷¹

Tot Delff: Arnoldus Cornelij, Wernerus Helmichius, Daniel
Dolegius, Jan Barentsz., Gielis Huijgensz. int Gasthuijs, Adrianus Drogius,
Jacobus Petri Schiedamensis, Henricus Arnoldi, Albertus ab Oosterwijck, Johannes Tau-/
rinus, Josias Heinsius, Is. Diamantius, Henricus Swalmius, Isaacus Hagius, Gideon
Sonneveldius, Dionysius Spranchusen, Thomas Stalius int Gasthuijs, Isaacus
Iunius, Leonardus Fodinaeus, Heijnsius int Gasthuijs, Tegularius
Goethalsius Oosterwjc item tot Delff Robertus Junius als seste pred.
Tot Vlaerdigen: Arent Hermansz, Isaacus Neranus, Ambrosius
Johannis, Heijnsius.
Tot Overschie: Henricus Rosaeus, Goris Adriaensz., Johannes Snellius
Petr. Vrijdius.
Tot Maesland: Willem Crijnsz., Abrahamus Vlietius, Johannes
Taurinus, Hermannus Schuilius, Henricus Velthusius.
Tot Naeltwijk: Pieter Louwijck, Jan Cornelisz. Meuwen.
Tot Maessluijs: Cornelis Adriaensz., Bernardus Stedemeijer
tot den jare 1608, op welcken jare novemb. 1 Fenacolijs aldaer is in den
kerckendienst gecomen, ende met hem 3 februarij 1642 D. Henricus Wemmerus
Tot Schipluij: Jan Lourisz., Jacob Pouwelsz., Johannes Stangerus,
Johannes Peltius, Anton. Hambroeck.
In de Lier: Martinus Nicolai, Johannes Godefridi, Leonardus Harlaeus
Willem Hasius.
Op 't Woudt: van 1608 (in welcken jare Fenacolijs na dat hij 7 jaren daer hadde van daer
vertrocken) Philips Pietersz., Reinier Berckel, T(homas)
Staelius, Jacobus Dissius.
Tot Nootdorp ende Wilsveen: Arnoldus Osterharn, Nootdorp alleen Valerius Valerij
Tophusius, Jacobus Johannis Oosterwjc., Abrahamus Justius.
Tot Wilsveen ende den Leijtschendam: Nicolaus Martini.
Tot Soetermeer: Wijnand Gerritsz. Beeck, Petrus Paludanus, Henricus Gregorij,
Johannes Georgij.
Tot Pijnacker: Anthonis Cornelisz., Henricus Proelius, Petrus Proelius.
Tot Berckel: Vedast Coornwinder, Bernardus Dwingelo,
Theodorus Swanius, Abrahamus Moraeus.
In de Kethel: Cornelis Jansz., Abrahamus Swalmius,
Delfshaven: Paludanus.

¹⁷¹ Vert.: De collega's van J. F. in de classis Delft vanaf 1601 tot het jaar ... (oningeruld).
Zie bijlage voor de namen en data van deze predikanten.

FOLIO 201

Memorie

De keckenraet consenteert Neeltgen
Cornelisdr. een lootsken te timmeren aen de
noortsijde van de kercke op haer eigen
kosten, mits hetselve af te breecken ende
op te ruijmen tot vermaninge van de kerckenraet,
ten allen tijden blijckende breeder bij haer acte onder haer berustende.
Voorts indien zij comt te sterven staende
het werc, geeft sij selfs gewillichlijcken over
hetselve te sullen met alle de materialen
laten voor de kercke. Pastor Joh. Fenacolijs
Actum 22 junij 1615.

Oft oock geraden voor gereformeerde is de kercken van Hollant dat sij de loflijkke
oeffeninge/
van beroepinghe ende verkiesinge van predicanten, tsedert de reformatie tot nu toe conform
de/
Apostolische instellingen ende exempelen geoeffent, te verlaten, ende dat men in plaetse
van/
dien, over al deselve met de schadelijcke practijcke van het pauselijcke jus
patronatus, tot nu toe hier te lande onbekent, sal commoveren ende ontroeren.
Of oock niet betamelijck is dat de classen bij gebeurten in alle de
kercken, onder den classe resorterende, sullen gehouden werden.

Lambrecht Willemsz. kerc(meeste)r 1606 ende 1610 ende
1611

Int jaer 1614 ende 1615 van ijder schip ontfangen 6 gulden
van buijsen van waterschepen, van schuyten ende cagen van Heenvliet
altsamen

FOLIO 202

Kersdach 1625¹⁷²

Lenarte Heijndrick vermaent, heeft de vermaninge
aengenomen ende heeft met berou ende leetwesen
haer schult van wegen de lasteringe bekent.
Anna Claesdr., Jannitgen Jacobsdr. Accessit. Maertgen
Pietersdr., Ernitgen Jansdr., Lijsbet Jans,
Maertgen Buijten, Maertgen Jans Arijdr. accessit, Maertgen
Pieters blijven ongerust, oock Maertgen Paschijnen,
Engel Jansz., Maertgen Thomas accessit, Annitgen Ariensdr.,
Maertgen Meessen blijven ongerust, item Leuntgen Jans,
Pietertgen Troosten, Aeltgen Louris accessit, Cornelis Meessen,
Hebben haer laten onderrechten Cort Jacobgen ende
sijn huijsvrouw, Engel Deumis ende zijn huijsvrouw
Moijs Trijntgen, Aechtgen Woutersdr., item Aecht
Cornelis ende Maertgen Thiemansdr. item oude ...
Coij ende Maertgen Lenaerts, Gerritgen Gerrit ...
Jannitgen Vlaminx ende Jannitgen Crijnen,
Pieter Lievensz. ende zijn huijsvrouw, item Cornelis Pleunen Smits ...
item Maertgen Jans Schoenmakers,
Willem Jansz. aen te spreekken van dronckenschap is
niet thuijs gevonden, Claesgen Claes ...
Vrancken, Jan Jansz., Adriaentgen de W...
Grietgen Jansdr., Maertgen van Heijnt...
Jan Jacobsz. Neeff, Jans Pleunen, Cornelis Len...
Crotten, item de schouts wijfs suster Neeltgen Jans Coorndijck...
Claes Pietersz. Leest, Cornelis Jorisz. Knecht, Gillis Jansz.,
Vranc, de man van Maertgen Puermeussen, Willemgen Ghielen ende Jacob Gerritsz.
Cornelis Crijnsz. ongerust van wegen Cornelis Lenaertsz.
ende Aeltgen Louris.
Jannitgen Cornelis met haer man, ongerust van wegen Trijntgen
Pietersdr. Dit afgedaen.
Aefgen Pieters ongerust.
Lijsbeth Brabers, Maertgen Ariens
wevers in armoede Jooste... Wever mede Grietgen is do...
Aeltgen Everts ende Hillitgen ... te de...
Lijsgen Schranck accessit... accessit

¹⁷² Deze pagina is beschadigd en slecht leesbaar. Accessit (lat.) betekent kwam of kwam erbij. De betekenis is onduidelijk.

FOLIO 203

Lijste der
gebeurten van de
ordinarise Classen

1 Schipluij
2 Pijnacker
3 Vlaerding
4 Maeslant
5 Lier
... Maessluijs
... daelijc
8 Overschie
... Soetermeer
... Overschie
... Nootdorp
... Berckel
... Wout
... Ketel

t Sluijs
ende
ten Koudum
haer
1. Januarij jaerlijx
...
...

Anno 1616
den 20 octob.
revisio ordi-
nis

Delff in
Januario

Anno 1619 den ...
Ordre der Predicanten, also
deselve vervolgens in den
classe gecomen zijn

1 Petrus Louelijc, Naeldijc
2 Cornelis Jansz., Ketel
3 Marchinus Claesz., Lier
4 Arnoldus Osterhaern, Nootdorp
5 Gillis Huijgens, Gasthuijs Delft
6 Johannes Fenacolijs, Maeslantsluijs
Albertus Oosterwijn, Delff
Goris Adriaensz., Overschie
Henricus Proelius, Pijnacker
Isaac ... emeritus ...
Jacobus Paulis, Schipluij
Petrus Paludanus, Soetermeer
Abrahamus Vlietius, Maeslant
Henricus Arnoldi, Delff
Josias Heinsius, Delff
Bernardus Dwingelo, Berckel
Philips Pietersz., Wout
Johannes Taurinus, Delff
Henricus Blijdenburg, Soetermeer
Theodorus Swanius, Berckel
Johannes Stangerus, Schipluij
1617 Diamantius, Delff
Reinerus Berckel, Twout
Henricus Swalmius, Delff
Isaacus
Johannes Georgij, Soetermeer
Johannes Peltius Schipluij
Johannes Georgij Soeterm(eer)
Nicolaus Martinus Wilsveen
Abraham Marcus Berckel

BIJLAGE I OVERZICHT VAN PREDIKANTEN IN DE CLASSIS DELFLAND TEN TIJDE VAN FENACOLIUS¹⁷³

Delft:

Is. Diamantius	1616-1617
I. Junius (Isaac)	1625-1636
L. Fodinaeus (Leonardus)	1632-1647
H. Tegularius (Hermanus)	1638-1666
J. Goethals (Johannes)	1640-1673
V. van Oosterwijk (Volkerus)	1640-1671
R. Junius (Robertus)	1645-1653

De vermelding 'int Gasthuijs' betekent dat deze predikanten verbonden waren aan de Gasthuiskerk en daarmee ziekenhuispredikant waren.

Vlaardingen:

A. Hermansz. (Arent)	1581-1603
I. Neranus (Isaac)	1603-1619 afgezet (remonstrants)
A. Johannis (Ambrosius)	1620-1640
J. Heinsius (Johannes)	1642-1647
H. Schuylius (Hermannus)	1647-1660

Overschie:

H. Rosaeus (Henricus)	1600-1602
G.A. Blijvenburch (Gregorius Adriaensz.)	1602-1626
J. Snellius (Johannes)	1627-1639
P. de Vrij (Petrus)	1640-1648

Maasland:

W.C. van Naeldwijck (Willem Crijnsz.)	1600-1605
A.C. van Vliet (Abraham Christianesz.)	1605-1619 afgezet (remonstrants)
J. Taurinus (Johannes)	1619-1627 afgezet (remonstrants)
H. Schuylius (Hermannus)	1628-1640
H. Velthuysen (Henricus)	1641-1662

Naaldwijk:

P. Lodewijck (Petrus)	1589-1621
J.C. Meeuwius (Johannes Cornelisz.)	1621-1644

Maassluis:

C. Adriaansz (Cornelis)	1598-1602
B. Stedemeyer (Bernardus)	1602-1608
J. Fenacolijs (Johannes)	1608-1645 overleden
2 ^e predikantsplaats sedert 1642	
H. Wemmerus (Henricus)	1642-1652

¹⁷³Gebaseerd op Wouters, A.Ph.F., *Nieuw en ongezien. Kerk en samenleving in de classis Delft en Delfland 1572-1621* (Delft 1994) 605-625 en www.dominees.nl.

Schipluiden:

J.L. van Velsen (Jan Laurensz.)	1578-1603
J. Pauli (Jacobus)	1604-1616 ontslag genomen
J. Stangerus (Johannes)	1616-1619 afgezet (remonstrants)
J. Peltius (Johannes)	1619-1631
A. van Hambroek (Antonius)	1632-1647

De Lier:

M.N. Scheer (Martinus Nicolai)	1595-1627
J. Godefridus (Johannes)	1628-1636
L. Harlaeus (Leonardus)	1637-1638
G. Hasius (Guillielmus)	1659-1666

't Woudt:

P.P. van Hueren (Philip Pietersz.)	1608-1616
R.C. van Berckel (Reynier Claesz.)	1616-1619
T.M. Staal (Thomas Maartensz.)	1619-1623
J.A. Distius (Jacobus Arnoldi)	1623-1662

Nootdorp:

A.A. Oosterhaern (Arnoldus Nicolai)	1602-1619 afgezet (remonstrants)
V. Tophusius (Valerius)	1619-1623
J. van Oosterwijk (Jacobus)	1623-1636
A. Junius (Abraham)	1636-1650

Wilsveen:

N.M. Scheer (Nicolaus Martini)	1619-1656
--------------------------------	-----------

Zoetermeer:

W.G. van Beeck (Wijnand Gerritsz.)	1575-1604
P. Paludanus (Petrus)	1605-1614 afgezet
H.G. Blijvenburch (Henricus Gregorius)	1615-1619 afgezet (remonstrants)
J. Georgii (Johannes)	1619-1642

Pijnacker:

A. Cornelisz. (Anthonis)	1583-1602
H. Proelius (Henricus)	1603-1640
P. Proelius (Petrus)	1640-1647

Berkel:

V. Coornwinder (Vedast)	1587-1607
B.A. Dwinglo (Bernard Arentsz.)	1608-1615
T. Swaen (Theodorus)	1615-1619 afgezet (remonstrants)
A. Moreus (Abraham)	1618-1648 emeritus

Kethel en Spaland

C. Jansz. (Cornelis)	1592-1622
A. Swalmius (Abraham)	1622-1667

Delfshaven:

G.T. Paludanus (Gerardus Theodorus)

1637-1670

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Aelmis	aalmoes
Aanschieten	naderen, dichterbij komen, aanstaande zijn
Abus	vergissing
Abuseren	misleiden
Achterdencken	1. achterdocht 2. nadenken over wat gebeurd is
Actum	gedaan
Acquiesceren	geruststellen
Aentasten	ter hand nemen, oppakken, vrijelijk gebruiken
Alienatie	vervreemding
Allegeren	te berde brengen, betogen
Alsdoen	toen, op dat moment
Altemets	soms, zo nu en dan, wellicht
Altereren	veranderen, afwijken
Amplieren	vergroten, uitbreiden
Annuleren	te niet doen, schrappen
Apostilleren	kanttekeningen maken bij, het voor echt verklaren door een bevoegde autoriteit van verklaringen
Apparentie	blijkbaarheid, waarschijnlijkheid
Appendentien	aanhangsels, bijbehoren
Approbatie	goedkeuring
Approberen	goedkeuren
Approprieren	zich toe-eigenen in bezit nemen
Arresteren	vasthouden, aanhouden
Assurance	assurantie, verzekering
Attestatie	(kerkelijk) getuigschrift
Augmenteren	verhogen, vermeerderen
B.B.	broederen of broeders
Babok	stomkop, lomperik
Batavier	Nederlander
Begost	verleden tijd en voltooid deelwoord van beginnen
Belet	beletsel, verhindering, belemmering
Bentbrief	Verzekeringsspolis
Besending	afvaardiging, gezantschap
Bespreck	afpraak, overeenkomst
Besteecken	uitvoeren, overleggen, beramen, afspreken
Bevorderen	begunstigen, voorhelpen
Bewarden	begaan
Bijaldien	voegwoord: als, indien bijwoord: tijdens
Bijster	van de weg af, verdwaald, ongunstig, lelijk
Bohaij	rumoer, spektakel
Borne	bron
Bout	vrijmoedig, fier, onversaagd
Buissen	(collecte)bussen
Calumnieren	lasteren
Canonistisch	Canoniek recht is het rooms-katholieke kerkrecht
Capittel	hoofdstuk

Capteren	weghalen, eruit pakken om verder te gebruiken
Cas	geval
Causeren	veroorzaken, aanleiding geven tot
Censure	opzicht, tucht
Certificatie	wettige verklaring, officiële verklaring
Cholerisch	boos
Claphuijs	buurthuis, praatplek
Classis (classe)	kerkelijke vergadering van de regio
Commissie	aanstelling, opdracht, benoemingsbrief
Commoditeit	gemak, gerief, voordeel
Commoveren	bewegen, verzetten, verplaatsen
Communiceren	deel nemen aan het avondmaal
Compareren	verschijnen
Comparitie	verschijning
Competeren	rechtens toekomen, toebehoren
Complice	medeplichtige
Comporeren	in de betekenis van compareren
Conditie	voorwaarde
Confirmeren	bevestigen
Confus	verward, in verwarring
Conscientie	geweten
Consenteren	instemmen
Consuleren	advies inwinnen
Contentement	tevredenheid
Continuëlijk	aanhoudend, doorlopend
Contrarij	in tegenstelling tot, in strijd met
Correspondentie	omgang, samenwerking
Creatuur	schepsel
Credentie	geloofwaardig, bewijs van afvaardiging
Cureren	verzorgen, helen
Dachvaert	bijeenkomst
De jure (lat.)	over het recht, betreffende het recht
Debite	schuld, schuldig
Demolieren	afbreken, slopen
Dependentijen	aanhangsels
Deportement	afzetting
Deporteren	afzetten, overplaatsen
Desisteren	afzien van
Devoir	plicht, plichtsbetrachting
Diffameren	lasteren, onteren
Different	geschilpunt, anders, verschillend
Difficulteren	bezwaar maken tegen, bemoeilijken
Diligentie	ijver, toewijding, liefde
Discipline	(kerkelijke) tucht
Disobedieren	on gehoorzaam zijn
Dissemineren	uitzaaien, uitstrooien
Domineer	gezaghebber, grote meneer
Drong	aandrang, aansporing

E.E.	Erntfeste Edele
Ed.	Edele
Ed. Mog.	Edel Mogende
Effen	vlak, zonder plooi, in orde, juist, precies, evenwichtig, gelijkmatig
Efter	echter, opnieuw
Eligeren	verkiezen, uitkiezen
Erf	erfdeel, bezit, goed, bezitting
Exchijns	accijns
Excijnshuijs	tolhuis
Exempel	voorbeeld
Expiratie	afloop, einde
Expireren	aflopen, verlopen, eindigen
Extraordinaris	buitengewoon, bijzonder
Feijlen	1. falen, tekort schieten, mankeren 2. dweilen
Fineringe	voldoening, voldoen aan
Futselboek	boek waarin men uitvluchten zoekt
Gagie	gage, loon
Geblijff	voorwaarde
Gedeputeerden	afgevaardigden
Gedrogen	gedragen
Geern	graag, gaarne
Genere (in genere)	in het algemeen; het tegengestelde van in specie
Gereet (van geld)	baar geld, cash
Gesten	gebaren
Gestoort	boos, verstoord, pissig
Groeff	groeve, graf
Gros	hoofdmacht, int gros in het algemeen
Geuseert	gebruikelijk, gebruikt
Halstericheit	hardnekkigheid
Harengue	toespraak (Frans Harangue)
Heftelijk	heftig, dringend
H.H.	Hoogmogende Heren
Hiemraet	heemraad, bestuurder van een waterschap
Hoecmaecker	maker van visnetten voor een hoekerschip
Hoiken	huik
Houwen	huwen
Huijsman	boer
Importuijnheijt	opdringerigheid
Inconvenienten	ongemakken, problemen
Indispositie	ongesteldheid, ziekte
Induceren	overhalen
Injurieus	beledigend
Insereren	invoegen, inlassen
Insolent	onbeschaamd, brutaal, baldadig
Instrument	muziekinstrument, rechtsmiddel
Iteratiefelijk	wederom
Intercederen	bemiddelen
Interdictie	verbod
Interpellatie	onderbreking, storing

Intituleren	adresseren, richten aan
Irreparabel	onherstelbaar
Item	en ook, eveneens (Latijn)
Iterativelijcken	wederom, bij herhaling
Jaer	overjaer lang geleden, op jaer ende dach op lange termijn
Jus patronatus	het recht om een predikant voor te dragen ter benoeming
Kijvagien	ruzies
Kinneken (kinnetje)	inhoudsmaat, veelal een kwart vat
Kunde	1. kennis van, bekendheid met 2. bekende, vriend
Langen	aanreiken, geven, verlenen
Libertijn	vrijdenker, vrijgeest, losbol
Limijtscheijdinge	limietscheiding, afbakening, grens
Limitatie	beperking
Maintineren	handhaven, blijven bij
Maledictie	vervloeking, vloek
Malerij	hoofdbrekens, gepieker
Malitie	kwaadheid, kwaadaardigheid
Mandament	bevel, bevelschrift
Margen (morgen)	landmaat van verschillende grootte al naar gelang de streek
Meesteren	dokteren
Mennisten	Doopsgezinden
Mentie	melding, gewag
Mentioneren	noemen, melding maken van
Minuut	kladbrief, ook: een kleinigheid, iets van geen belang
Misselijck	mogelijk, onzeker
Moderateur	bestuurder, leider
Moneren	berispen, vermanen
Moveren	brengen, teweeg brengen, effect sorteren, aanzetten tot
Na(be)denken	1. argwaan hebben, kwaad vermoeden 2. overwegen
Nademael	aangezien
Naegang	langs, in het voorbijgaan
Neerstelijc	nauwgezet, vlijtig
Nopende	betreffende
Nullité	nietigheid, ongeldigheid
Obedieren	gehoorzamen
Obtineren	verkrijgen, verwerven
Occasie	gelegenheid
Octroij	vergunning tot een monopolie, machtiging, gunstverlening
Officie	taak, plicht
Ondertasten	onderzoeken
Ongelijck	niet passend, onbehoorlijk, onterecht
Onlijdelijck	onduldbaar, ondragelijk
Ontgaan	verdwijnen, zich te buiten gaan
Onthouden	zich bezig houden met
Ontrent	omtrent, rondom, in de buurt van
Ontroeren	van plaats veranderen, verwisselen
Oorbaerlijck	geschikt, nuttig, doelmatig

Oortges	kleinste munteenheid
Oprokkenen	opruien, ophitsen, opstoken
Ordinair	gewoon
Ordinaris	gewoon
Overmits	ten gevolge van
Oversulx	derhalve, daarom, daarom
Oxot	okshoofd, inhoudsmaat voor wijn en sterke drank (220 l.)
Paerten (parten)	delen
Paschalis (feste)	pasen
Patienteren	geduld hebben met
Patientie	geduld
Pene	straf
Perseverantie	volharding
Persisteren	volhouden, volharden
Pieck (pijck)	haat, wrok
Possessie	bezit, recht van bezit, privilege, ambt, standpunt
Praecipiteren	verhaasten
Praedecesseur	voorganger (vorig geslacht, vroegere generatie)
Praejudicie	nadeel
Praeparaet	voorbereiding
Prescriptie	verordening, regel
Pretens	zogenaamd, voorgewend
Preterieren	voorbijgaan
Preterneren	voorbij gaan aan
Primus	eerste
Principaal	voornaam(st), aanzienlijk(st)
(ten) Principale	in beginsel
Probatu Probatie	1. proef, beproeving, onderzoek 2. bewijs, bewijslevering, goedkeuring
Procuratie	volmacht
Propoost	voorstel
Provisionelijck	voorlopig
Punctuelijck	punctueel, zorgvuldig, nauwgezet
Pusillus (lat.)	zwak, week, onbeduidend
Quantsuijs	quasi
Quantum	voor zover (in quantum pro)
Querelle	gevecht, twist
Quidam (Lat.)	iemand
Raedt	inzicht, wijsheid overleg, advies, ook: raadgever
Ramen	mikken, op een doel richten, ontwerpen, vaststellen
Ratificeren	bekrachtigen
Ravothuis	bordeel
Reciproce	over en weer, wederzijds, van beide kanten
Recompense	beloning, vergoeding
Reconcilieren	verzoenen
Recupereren	verwerven
Reijcken	aanreiken, geven, verlenen
Reijse	maal, keer (eerste reijse: eerste keer)
Rejecteren	verwerpen

Remonstrantie	betoog, bezwaarschrift, protest
Renunc(h)ieren	afzien van, opgeven
Remboursement	terugbetaling, schadevergoeding
Renvoijeren	in handen stellen van, verwijzen naar, terugsturen, overhandigen
Reprocheren	berispen, laken, gispen
Reserveren	voorbehouden
Resigneren	ambt of taak neerleggen/overdragen
Resilieren	terugkomen op, zich distantiëren van
Resolveren	besluiten
Resorteren	behoren bij, vallen onder
Respecte (ten - van)	ten aanzien van
Resumeren	bestuderen, controleren
Restoir	teruggave
Revoceren	herroepen
Richten	regelen, besturen, recht doen, oordelen, beslissen
Rock	mantel, jas, bovenkleed
Rock omkeren	lid van een andere partij worden
Roeren	melding maken van, gewagen, spreken, aanroeren
Sampt	alle
Schier of morgen	vandaag of morgen
Schouwen	schuwen, zich onthouden van, beoordelen
Scrupuleux	angstvallig
Secretelijk	heimelijk, in het geheim
Segswoort	uitspraak, gezegde
Sententie	mening, oordeel
Sermoen	preek
Sett(h)er (zetter)	schatter, belastingambtenaar
Sinisterlijk	onguur, bedrieglijk
Slichten	beslechten, slopen
Slim	boos, gemeen, slecht, verkeerd
Smoren	uitdoven, wegnemen, bedekken, verduisteren
Snaer	schoondochter, schoonzuster, meid, meisje
Snider	kleermaker
Soen	verzoening
Solemnelijk	plechtig
Soliciteren	pleiten voor
Specie (in specie)	in het bijzonder, met name, het tegengestelde van in genere
Staet maecken	vertrouwen op iets, op iets rekenen, zich verlaten op
Statueren	vaststellen, verordenen
Stichtig	nuttig
Studoir	studeerkamer
Sublimeren	naar een hoger niveau tillen
Submitteren	onderwerpen aan het oordeel
Succederen	succes hebben, resultaat boeken
Suerdessem	zuurdesem
Surcheren	uitstellen, opschorten
Suspitie (suspicie)	verdenking, argwaan
Surrogeren	vervangen door

Sustine Sustineren	1. ondergaan, lijden 2. tegenhouden 3. staande houden, beweren
Tergiversatie	het zoeken van uitvluchten
Terneder setten	kalmeren, tot bedaren brengen
Testimonium	getuigschrift, getuigenis
Titel (tittel)	het puntje op de i
Toedragen	vergunnen, toegeven
Treijn	voortgang, goede richting, koers, verloop, gedachtegang
Troublig	verwarrend, onrustig
Turbatie	rumoer, onrust, verstoring
Turberen	verbijsteren, verontrusten, verstoren
Tusschenspre(ec)ken	bemiddeling
Uijtluijden	lelijke namen geven, uitkafferen, uitschelden
Uijtschuijven	wegwerken, op non actief zetten
Uijtstaen	buiten staan (bij verkiezingen)
Usantie	gewoonte, gebruik
Ut supra (Lat.)	als boven
Valideren	geldig verklaren, goedkeuren
Ventgen	ventje, mannetje
Verachtering	schade, benadeling, achterstand
Verassereren	assurere, verzekeren
Verbobsacken	op het verkeerde been laten zetten, zich laten misleiden
Verduren	ophouden, vertragen
Verlophen	misdragen, deserteren
Vermengelen	zich verbinden, een liaison aanknopen
Verrucken	meeslepen, verbijsteren
Verschieten	voorschieten
Verspreken	vermurwen, bezweren
Verstoorch(eit)	boosheid
Verstoort	boos, kwaad
Vervatten	1. bevatten, omvatten. 2. in een ander vat doen, overgieten
Vijsijtacie (visitatie)	bezoek ter inspectie
Voergehen	optreden
Voren	voorheen, van tevoren
Vrierie	vrijerij
Werre	dwarrelen, verdwalen, verwarring
Wes	waarover, waarvan, wat
Wijt	verwijt, schuld
Wonder	verwondering, verbazing, verbijstering

Resolutieboek 1598-1628

In het archief van de Protestantse Gemeente Maassluis bevindt zich het oudste resolutieboek van Maassluis, dat begint in 1598. Je zou verwachten dat in dat boek alle 'resoluties' oftewel besluiten van de kerkenraad zijn opgetekend, maar gelukkig staat er heel veel meer in. Eigenlijk komt het hele Maassluise leven van die tijd in dit boek voorbij.

Het boek werd bijgehouden door de predikanten, maar de een maakte er heel wat meer werk van dan de ander. Verreweg het grootste en meest interessante deel van dit boek is geschreven door de stichter van Maassluis, Johannes Fenacolijs (1577-1645). Hij doet niet alleen verslag van het kerkelijk leven, maar van het hele maatschappelijk bestaan in die tijd. Kerk en staat zijn nog sterk met elkaar verbonden. Uitvoerig vertelt Fenacolijs over zijn aanvaringen met Jacob van Egmond, heer van Kenenburg en ambachtsheer van Maassluis en van zijn reizen naar Den Haag om allerlei conflicten uit te vechten. Naast theologische conflicten en klinkende ruzies met zijn Maaslandse collega Abraham Vlietius komen allerlei andere onderwerpen als schoolzaken, visserijkwesties, burenruzies, dronkenschap en overspel aan de orde.

Om kort te gaan: dit oude resolutieboek geeft een prachtig inkijkje in het zeventiende-eeuwse Maassluis.

Geb van Doornik (1942) is emeritus predikant in Maassluis.

Adri P. van Vliet (1956) was voor zijn pensionering plv. directeur van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag. Hij is specialist in de Nederlandse (maritieme) geschiedenis in de zestiende en zeventiende eeuw.

